

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА XIII

БРОЈ
50

ДЕЦЕМБАР
2016.



КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ



ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК



БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Dragutin Vukobrat

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
ДЕЦЕМБАР, 2016.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: „*Viktor Veber*“ или „*Окѝоих*“? 4

РАЗГОВОР

Влајко Тулафић: *Јесу ли ѝи се шѝо замјерили, Влајко?* 15

ЈЕЗИК

Стеван Кордић: *Боїовед или Бої и божја вера у србском језику (2)* 31

Биљана Самарцић:
Неке фонетске особеносѝи ѝисама краљице Јелене Дубровачкој оѝишѝини (14. вијек) 63

БЕЛЕТРИСТИКА

Перивоје Поповић: *ѝоезија* 75

Спасоје Бајовић: *ѝоезија* 82

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Григориј Певцов Дмитријевић: *ѝоезија* 88

Јевгенија Доброва: *ѝоезија* 90

Николај Шемсутдинов: *ѝоезија* 92

ЕСЕЈ

Будимир Дубак: *Цар Дукљан у Вуковом гјелу и Црна Гора* 97

Мирослав Радовановић: *Суѝишлна иѝра сушѝине и ѝривига* 105

Предраг Вукић: *Есеј о броју 2* 110

САДРЖАЈ

ИСТРАЖИВАЊА

- Момчило Мићовић**: *Њејош и Пушкин у словенском ѿеаѿуру* 119
- Горан Ж. Комар: *Записник дубровачкој Вијећа умољених 12. нов. 1434. о захѿјеу за ѿрадњу ѿ православне цркве и манастира на ѿдручју Дубровачке Реѿублике* 148

У МАКАЗАМА

- Милутин Мићовић: *Обор* 157

КРИТИКА

- Драга Бојовић: *Поезија завичаја и завичај ѿпоезије* 181
- Васиљ Јововић: *Једна вриједна књија о српском средњем вијеку* 184
- Ружица Комар: *Рефлексиносѿ о бесмислу раѿа* 190

ЗАПИСИ

- Петар Сарић: *Реч на извору Пиве* 201
- Томаш Ћоровић: *Крв и умира...* 205

У СПОМЕН

- Борис Боћо Вујовић**: *Пишем вам да знаѿе* 215
- Мучало* 216
- Веселин Матовић:
Касеѿне бомбе Боћа Вујовића 218
- Боћо Вујовић – исѿрављач кривих Дрина* 221

ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ: Борис Боћо Вујовић

Веселин МАТОВИЋ

„VIKTOR WEBER“ ИЛИ „ОКТОИХ“?

Стогодишњицу жртве четрнаест бјелопавлићких учитеља, који су због отпора забрани ћирилице од стране аустроугарског окупатора, 1916, школске учioniце замијенили баракама концлогора у Мађарској, и тиме исписали најљепшу страницу у историји овдашњег школства, црногорска просвјетна власт обиљежила је тако што је на крају школске године, свим ђацима, од првог основне до четвртог разреда гимназије, спремила нова свједочанства, а најбољима и дипломе „Луча“, штампане латиницом. Додуше, за разлику од Виктора Вебера, војног гувернера окупиране Црне Горе, који је прије сто година забрањивао ћирилицу у црногорским школама, актуелни министар црногорске просвјете, показао се нешто флексибилнијим, па је онима који неће да стану у ред, који увијек и свему налазе ману и који се свему новом унапријед противе, закералима и задрибалдама, којима је још увијек стало до ћириличног писма и имена српског језика, задртим, ретроградним и намћорим Србима, великодушно дозволио да им се ти документи издају на ћирилици, али под условом да то уредно *заираже*.

Тиме је министар потврдио познату чињеницу да је ћирилица у овдашњем школству, и поред уставне одредбе о равноправности писама, дефинитивно сведена на статус дозвољеног, а латиница издигнута на ниво „државног“, званичног, односно подразумијеваног писма.

Истовремено, доводећи их у ситуацију да, за разлику од других, *ираже* своје Уставом загарантовано право, ученике и њихове родитеље, који ћирилицу држе за своје примарно писмо, ставио је у позицију грађана другог реда.

Недуго затим, заправо кад су се дјеца вратила са љетњег распуста, у школама су их сачекале тзв. одјељењске књиге (школски дневници) штампане латиницом, у које су,

разумије се, њихова имена уписана истим писмом, по абецедном поретку.

Све је то формално омогућено непостојањем закона којим би се регулисала примјена уставне одредбе о равноправности писама, тако да власт несметано, годинама, злоупотребљавајући државне институције, а посебно образовни систем, латиницу намеће као доминантно писмо у Црној Гори, тј. као писмо тзв. црногорског језика, који на такав начин, пошто им се у пракси нијесу примила два нова слова, настоји учинити различитим од српског. Ипак, питање је да ли је то и једини разлог? Нешто слично десило се са *хиндусџани* језиком, који се, средином прошлог вијека, подијелио формално на: *хинд(и)у* и *урду*, па се први пише индијским *деванагари* а други персијским писмом, и то је практично једино што их чини посебним језицима. Првим се служе Индуси у Индији а другим муслимани у Пакистану, дијелу Индије и другдје. Треба имати на уму да је ова подјела извршена на чисто конфесионалној основи, што се, макар засад, за црногорски случај не би могло казати, али се, с обзиром на чињеницу да тај процес прати покушај изазивања црквеног раскола, таква примисао не може априори ни одбацити.

За разлику од скоројевићке латинице, која у ове просторе стиже први пут са аустријским окупатором 1916, ћирилица је вјековно, традиционално писмо у Црној Гори, и било би нормално да она буде заштићена посебним законом као највеће интелектуално добро у овој држави. Све дипломе, награде, грамате, повеље, као и натписи на институцијама и установама, тј. све што има значај посебно важног документа и адресе, писало би се, у знак поштовања једног зрелог и цивилизованог народа према сопственој традицији, односно свом културном наслеђу, само ћирилицом. Разумије се, то би требало уредити једним ваљаним законом о употреби писма, којим би били задовољени и интереси мањинских народа, као и свих оних који сматрају да им је латиница културолошки (или идеолошки) присније писмо од ћирилице.

Уставна прокламација о равноправности два писама, механички преузета из оног несрећног Новосадског споразума, из 1954, имала је значење и смисао, у контексту ондашњих међунационалних (српско-хрватских) односа и југословенске државне заједнице, а примјењивала се, углавном, у Босни и Херцеговини. У данашњој Црној Гори, она нема, као што видимо, никаквог значења, нити икога на било шта обавезује, па би било и тачније и поштеније да је, умјесто ње, у Устав уписано да су у Црној Гори дозвољена оба писма. Овако, пошто је у Уставу озваничено неколико, статусно неравноправних језика (у ствари – политичких имена истог језика), при чему је тзв. црногорски издвојен као *службени* а остали су нижеразредни, тзв. *језици у службеној употреби*, та флоскула само је покриће за манипулацију од стране власти, односно креатора тзв. новог идентитета Црне Горе, и именом језика и писмом. Присталице (заговорници) новостворених политичких имена (црногорског, босанског/бошњачког и хрватског) досљедно се служе, сматрајући је својим писмом, латиницом (Црногорци, Бошњаци, Хрвати), а само они који се залажу за његово аутентично (српско) име (Срби), преферирају ћирилицу, али се служе (додуше, све мање) и латиницом, наравно, и сва кореспонденција државе према грађанима обавља се на латиници. Па, о каквој равноправности се ту може говорити? С друге стране, гледано из угла власти у Црној Гори не постоји тзв. двоазбучје, као у Србији и Републици Српској, да би се могло говорити о равноправности два писма којима се пише један те исти језик. (То и пракса потврђује.) Овдје се, наводно различити језици пишу различитим писмима: тзв. црногорски, као *службени* – латиницом (босански и хрватски, такође), а српски, као нижеразредни (*у службеној употреби*) – ћирилицом! То је и озаконено Законом о личним картама.

Тако исфорсирана дихотомија (Срби – сви остали), у ствари је платформа за несметану мајоризацију имена српског језика и ћирилице, односно лицемјерно извођења једначине: колико ћирилице, толико Срба у Црној Гори, иако је ћирилица вјековно писмо и Срба и Црногораца и много је старије од те њихове данашње подјеле.

Додуше, дјеца још увијек, у овдашњим школама, прву писменост, иако без Буквара, стичу на ћирилици, и то је практично једина преостала нит која наше школство везује са ћириличним наслеђем и традицијом и колико-толико одржава континуитет вишевјековне ћирилчне културе у Црној Гори. Власт је избјегавала да је прекине; чекала је, стрпљиво, да дође вријеме када то више ником неће сметати. И, дошло је, по свему судећи.

Први јасан знак да предстоји изгон ћирилице из наших школа, било је преименовање БУКВАРА, прије десетак година. Неко се присјетио да *Буквар* (сабирник ћириличних слова) и абецеда (абецедар) не иду заједно, па је то првотно име, словенско, које у себи чува коријен наше словесности – ријеч *буки*: *слово*, и *Слово* и *Словен*, прелијепио мађарском ријечју *чира* (српски – *зерк* или *радиш*). Тако смо, умјесто доброг старог *Буквара*, добили језичку наказу *Чира слова и гласова*, односно Зврк (радиш) слова и гласова, антологијски примјер, не само ругања с једним од неколико првих симбола наше словенско-православне културе и духовности (Крст, Икона, *Јеванђеље* и *Буквар*), него – и кварења језика. (Идеолошко насиље над српским језиком и ћириличним писмом, које се у овдашњем образовном систему спроводи скоро двије деценије, произвело је, ланчано, деструкцију на свим језичким нивоима.)

Слично је учињено и с ДНЕВНИКОМ (школским дневником). Замијенила га је ОДЈЕЉЕЊСКА КЊИГА, па су наставници, преконоћ, остали без те убједљиве метонимије, која је сажимала у себе сву тежину, одговорност, љепоту и углед њиховог позива. Умјесто: „Давно сам узео дневник у руке“ или: „Тридесет година сам носио дневник“, односно: „Бацио сам дневник и починуо“, од сада ће говорити: „Давно сам узео одјељењску књигу“, итд., али нико неће разумјети о чему то они причају.

Иако све ово у први мах дјелује комично и карикатурално, у ствари је ђаволски озбиљна појава. У питању је драстично угрожавање не само симболичке и културне него, као што се може видјети из наведених примјера, и комукационе и естетске функције језика, чему се ниједан од преко осам хиљада наставника, колико их данас изводи наставу

у овдашњим школама, није јавно успротивио. То се не може, како се често мисли, објаснити само страхом од власти, кога несумњиво има, – највише ирационалног, а који се преноси с генерације на генерацију, можда још од 1948, или ко зна од када. Прије би се рекло да се ту ради о нечему другом, ружнијем и опаснијем – о професионалној неодговорности, тј. недостатку свијести о суштини позива којим се баве, углавном случајно, они који данас изводе на-ставу у црногорским школама. Но у крајњем, свеједно је – радило се о страху или неодговорности, или о незнању, или о све троје заједно – тек, нама остаје да се покатакд присјетимо стихова, из давних шездесетих година прошлог вијека, духовитог никшићког пјесника Ника Вучинића: „Шта ће онда чинит' ђаци,/ Са језиком, куку мајци,/ Када чују професоре./ Како пишу и говоре?“, с надом да се, ипак, неће обистинити слутње по којима ће „Црна Гора бити латиничка и католичка земља“.

Увођење латиничних свједочанстава и „одјељењских књига“, чак и за ученике првог и другог разреда основне школе, који латиницу уче тек у трећем разреду, па још не могу прочитати ни шта им пише у тим њиховим првим свједочанствима, управо је најави да ће се у најскорије вријеме, реактивирати уредба Виктора Вебера из 1916, те да ће описмењавање дјецe у овдашњим школама, можда већ и од наредне школске године, почињати на латиници, као наводно општеприхваћеном писму тзв. црногорског језика.

Аргументи који дају за право режиму да то учини, постали су скоро необориви:., ако је тзв. црногорски наставни језик у школама а латиница писмо и црногорског и већине других језика у тзв. службеној употреби (бошњачког и хрватског), и ако латиницу трајно користи претежан дио становништва, зашто би се ћирилице и даље давала предност и то као писму које се идентификује са именом српског језика, одавно осуђеног на нестајање? Ово је формула на основу које режим намјерава извршити латинизацију, односно увођење Црне Горе из православно-словенског цивилизацијског круга, као крајњи циљ тзв. дукљанско-монтенегринског пројекта, који подразумемијева свођење Срба на некакву рари-

тетну, заосталу, више политичку него етничку групацију, безнадно заробљену идеологијом тзв. великосрпске хегемоније на Балкану.

Друга је ствар што се до ове климаве једначине дошло низом манипулација заснованих на вјештачки произведеној идентитетској кризи и подјелама (националним, језичким, политичким) у већинском (српском) народу Црне Горе, тако да нам је писмо постало највидљивија одредница националног и језичког идентитета, па и политичког одређења. Тај модел примијенили су Аустријанци у Босни и Херцеговини, након 1878, када су у тамошњим школама увели ћирилицу за православне, тј. Србе, а латиницу за католике и муслимане. Тиме је, разбијена концепција Вука Карацића о Србима „сва три закона“ и ударени темељи процесу стварања нових нација на конфесионалној основи, односно распарчавању српског народног и језичког бића, па се то, крајем 20. и почетком 21. вијека, пренијело и у Црну Гору, како би Црногорци постали једини православни Словени чије је писмо латиница. Питање је да ли ће се ова појава на томе зауставити?

Користити латиницу у Црној Гори, значи бити лојалан, а ћирилицу имати опозицион (=субверзиван) однос према владајућој идеологији, тиме и према држави, што, разумије се, може бити и стигма у неким околностима, тако да се пред грађанима поставља логично питање препоручљивости посједовања личних докумената, па и школских свједочанстава, исписаних ћирилицом. Заправо, само постојање такве сумње, довољан је разлог да се грађани, иако невољно, опередељују за латиницу, и да онда без ријечи негодовања прихвате и овогодишњу (и сваку другу, досадашњу и будућу) новотарију Министарства просвјете. Има у томе, ипак, поприлично и малограђанског кукавичлука, и љености, и конформизма и „гледања свог посла“, једном ријечју– бјежања од стварности, под изговором: „проћи ће то, а ја ионако сам ништа не могу промијенити“.

Према првим извјештајима, веома мали број родитеља затражио је да им се дјеци издају ћирилична свједочанства, на шта је свакако утицала и њихова необавијештеност, али и то што образци за таква свједочанства нијесу (да

ли случајно?) достављена школама истовремено са латиничним, док поједини директори школа нијесу чак ни обавјештавали разредне старјешине о њиховом постојању. Наравно, никаквих званичних обавјештања родитељима о промјени свједочанстава није било нити од Министарства нити од управа школа, нити их је ко о томе питао, нити се о томе говорило на било ком родитељском састанку. Тек се понеки наставник потрудио да то сам учини и то пошто су латинична свједочанства највећим дијелом већ била написана, па се велики број родитеља, из наведених, а вјероватно и због низа других разлога, није потрудио да их замијени.

Све је то урађено врло прорачунато – да би се добио пожељан резултат, односно што мањи проценат грађана заинтересованих за ћирилицу, како би се онда могло махати пред ТВ камерама и доказивати да то писмо природно нестaje у Црној Гори, а с њим и српски језик и српски народ, разумије се. По истом моделу (уз страхове, сумње и необавијештеност) примјењује се и Закон о личним картама.

По ријечима предсједника Владе, недавно изреченим у Парламенту, само око тридесет хиљада грађана затражило је да му се у тај докуменат лични подаци упишу српским језиком, тј. ћирилицом, иако се на попису становништва из 2011, за српски језик и ћирилицу изјаснило више од 42% грађана. Шта се у међувремену догодило с тим људима, и зашто они нијесу искористили своје право из Закона о личним картама, Премијер није објаснио. Право рећи, нико га за то није ни питао.

Но ипак, до толике равнодушности Срба и заступника имена српског језика према ћирилици (ако је тачан податак којим се Премијер похвалио у Скупштини), нијесу довели само марифетлуци режима, маколико били утицајни. То је у много већој мјери учинила школа. Битку с латиницом ћирилица губи у школским учионицама. По анкетама, рађеним прије неколико година, преко 90% матураната у већини градова Црне Горе, латиницу је навело као своје примарно писмо односно писмо којим се радије и свакодневно служи. Питање је колико они данас уопште и познају ћирилицу. А да је, и зашто је, четрнаест бјелопавлићких учитеља 1916, било спремно да стане пред стрељачки строј,

сигурно никада нијесу чули, али и да су, – не би то разумјели. Уосталом, као ни већина њихових наставника, који данас, не знајући, довршавају незавршени посао Виктора Вебера из 1916. године.

Не може се, кажем, тврдити да иза свега овога стоји, као у неким прошлим временима, прозелитизам Римокатоличке цркве, али историјски гледано, свака идеологија која се ширила овим просторима носила је у себи клицу нечијег прозелитизма, па зашто тако не би било и са данашњим мондијализмом, односно његовом домаћом изведбом – монтенегризмом. Православни Срби, прелазак својих сународника на латиницу (присилно или добровољно), увијек су сматрали првим кораком преласка у католицизам, што се на крају показивало као тачно. Уосталом, ћирилица је (са својим варијантама) писмо свих словенских православних народа и свих словенских православних цркава, и њено напуштање (појединачно или колективно), ма чиме било мотивисано, па и кад није у знаку конвертитства, подразумијева ишчашење из тога духовног и културног простора. Тиме се, у сваком случају, како је својевремено говорио митрополит Мојсије Путник, „сам темељ одржања карактера народног обара“.

Нажалост, ова констатација Митрополитова није се, изгледа, никада показала тачнијом ни актуелнијом него данас – у Црној Гори.

Напуштање ћирилице, што значи окретање леђа ћириличном културном наслеђу и православној духовности, као један од подразумијеваних васпитно-образовних циљева савременог црногорског школства, почиње још у старијим разредима основне школе, а завршава с матуrom – заборавањем и ћирилице и имена српског језика.

Увођењем латиничних свједочанстава и тзв. одјељењских књига, Министарство просвјете само је легитимисало ту чињеницу.

Остаје му још да установи награду „Виктор Вебер фон Вебенау“, која ће се, умјесто ћириличног „Октоиха“, додјелјивати за изузетан допринос у области образовања, а посебно – за прогон ћирилице и имена српског језика из Црне Горе.



BYCHUK



РАЗГОВОР

РАЗГОВОР



Влајко ЋУЛАФИЋ:
Јесу ли ти се што замјерили, Влајко?



Влајко ЋУЛАФИЋ

ЈЕСУ ЛИ ТИ СЕ ШТО ЗАМЈЕРИЛИ, ВЛАЈКО?

Прошле године обиљежено је 70 година од покоља нејачи у Велици, исјод Чакора. У документима се жриве воде као Црногорци, у архивама је то иако, воде се као Црногорци. На жалост, и на несрећу, и убице, које су са територије Црне Горе, воде се као Црногорци по националности. Вјерујете ли ви то? Муслимани из Плава и Гусиња, Албанци са подручја Плава и Гусиња, сви се воде да им је националност црногорска. Шта сад исјада? Да су Црногорци клали Црногорце, да је то било брајско поклање...

Влајко, не виђам те често на телевизијама? Да се нијеси што замјерио властима?

Чини ми се да нијесам. Они можда мисле да јесам, придају ми више пажње него што заслужујем, на чему им се захваљујем.

А јесу ли се они теби нешто замјерили, ако није јајна?

Можда и нијесу лично. Немам ја с њима личних сукоба, на личном плану, наравно. Али јесу, итекако. Замјерили су се мом народу, чим раде оно што раде. Мислим да су се замјерили сваком поштеном човјеку, оном ко размисља главом а не нечим другим, замјерили су се итекако.

Шта је то што је за замјерку у највећој мјери?

Дуг је то списак. Али се можда може сажети и у једну реченицу: они би да потпуно промијене, или су већ и промијенили, историјски ток Црне Горе. А то је неопростиво. Може се бити дио савременог свијета, може се бити дио модерног свијета, а не чинити оно што они чине, не одступати од свог идентитета, од свог историјског хода, не одступати од највећих вриједности свог народа. Тим врије-

дностима су се Црногорци дичили дуг период, кроз неколико вјекова. До овог времена није било Црногораца који нијесу били Срби, у томе је један од кључних проблема. Да, јесу се замјерили и забринули сваког иоле мислећег – куд то води и шта би по тој пројекцији, ако би се остварила, остало од Црне Горе, од народа у Црној Гори, прије свега православног српског народа.

Власӣ, и њед свих ојомена, не одусӣаје од наума да овај народ ѡприсили да се одрекне свој имена и свој језика, свој ѡисма и идентӣӣӣеӣа, своје исѡорије. До че̄а ће нас ѡо сѡварно довесѡи, ако се овако насѡави?

Стара је то прича. Није ово први покушај те врсте у историји Црне Горе, али, никада више снага није било упрегнуто у тај наум. Неко то назива грешком. Не, не гријеше они. Неко може да погријеши ако нешто учини ненамјерно и то јесте грешка. Међутим, овдје је у питању наопаки наум потирања идентитета православног народа у Црној Гори. Било је и раније покушаја и са језиком и са црквом, и то само неким чудом није успјело. У питању је план о расрбљавању Срба, у коме су сабрани сви ранији покушаји које су неке историјске околности спријечиле те нијесу доведени до краја. Ми знамо да су Срби кроз историју расрбљавани исламизацијом и католичењем, па су онда преко промјене вјере, мијењали име језика и писмо. Данас је огроман број Шиптара-Албанаца, српског поријекла. Да не говоримо о Бошњацима, који су скоро листом српског поријекла, да не говоримо о Хрватима данашњим који су од Срба, католичењем, постали Хрвати. Чак се помиње да су двије трећине данашњих Хрвата српског поријекла.

Хрватӣ су чакавци, за ѡо ѡосѡје и докази?
 Чакавци, да.

И оно ишѡ је чакаваца, и ишѡ обухватӣа ѡај ареал језички, ѡо су Хрватӣ.

То су Хрвати. Штокавци су, знамо то добро, Срби.

То је у осѡалом Вук лијејо ѡоказао у свом ѡекстиу Срби сви у свуда.

Јесте. Код Вука, имамо Србе сва три закона. Оно што је данас скоро непојмљиво да има Срба католика, муслимана и православних.

Вјероватно да више нема. Некад је био ојроман број Срба католика у приморју, Дубровнику...

Како да не, како да не.

Данас, вјероватно, не постоји ниједан Србин католик. Ни муслимана Срба, такође, нема...

А ово ме занима Влајко: ти долазиш из, како би се рекло, вишенационалне средине, је ли иако? Мада је Црна Гора највећим дјелом вишенационална, али су Беране, Васојевци и сав тај сјевероисточни дио, у врло блиским комшијским односима са муслимана, дијелом и са Албанцима. Данас ми немамо неких сиорова с њима, изузимајући Косово, наравно. Међутим, сиор је настао унушар јединствене националне и језичке бића, између нас, најбоље да кажемо, православаца, односно Срба и Црногораца. Ту је жестиоки сукоб и по је нејомљиво...

Ми са тим другим дјеловима грађанства Црне Горе ни у ранијим мирним периодима нијесмо имали ништа спорно. У периоду Краљевине Југославије и прије тога у неким периодима. Са њима су искрсавали проблеми само у ратним ситуацијама... Ми знамо најбоље како да живимо једни са другима, и како можемо да живимо једни са другима, а можемо, то су вјекови показали да можемо. Европа се скоро суочила са исламом на својој територији, са људима исламске вјероисповијести, итд., и уопште није потребно да нас неко отуд учи како се живи мултиетнички и мултиконфесионално. Могли бисмо ми њима о томе да држимо предавање...

И ше како...

Па боље ми знамо. То су наше комшије, са којим живимо вјековима. Међутим, ово што се сад догађа... ја мислим да је то још једно просијање у српском народу. Знате, колико се тога, кроз вјекове, поготово од Турака (ми то вежемо, ипак, и дужни смо да вежемо, са пропашћу Срп-

ског царства), догађало са српским народом у негативном смислу, и та католичења Срба и исламизација итд., све су то била просијања у одређеној мјери. Мислим да је и ово сад једна врста просијања у оквиру српског народа. А зачето је, то је широко познато, теријом о црногорској нацији, комунистичком теоријом, коју је Ђилас поставио, непосредно последије рата. То је клица раздора данашњег. Она је била притајена у вријеме братства и јединства. У вријеме комунистичке владавине итд., свеједно је било да ли се неко изјашњавао Србин или Црногорац, из простог разлога што бити Црногорац није значило бити антисрбин.

Али ње катџеорије имале су сасвим друџачији садржај у оном времену?

Да, сасвим другачији садржај. Најбоље се то може сагледати кроз пописе становништва. Колико је то варијабилно. Ту се види да то није народно осјећање, него да је ту некакв утицај са стране. Не може бити да на једном попису буде 3% Срба, на другом да их буде 30%, а можда у некој другој ситуацији, на неком слободном попису, вјероватно да би их било и 50%, итд.

Овај се народ, изгледа, њовија идентитетски како њолинички вјетрови дувају?

Ево само један примјер колико то може да буде штетно и опасно. Прошле године је обиљежено 70 година од покоља нејачи у Велици, испод Чакора. У документима се жртве воде као Црногорци, у архивама је то тако, воде се као Црногорци. На жалост, и на несрећу, и убице, које су са територије Црне Горе, воде се као Црногорци по националности. Вјерујете ли ви то? Муслимани из Плава и Гусиња, Албанци са подручја Плава и Гусиња, сви се воде да им је националност црногорска. Шта сад испада? Да су Црногорци клали Црногорце, да је то било братско поклање...

Да, њо насџаје оџуд иџо се мијешају њојмови народ и нација.

И што се нација, као нов појам у социологији, углавном идентификује са државом, са појмом државе. А народ

је опет неки много шири појам. У Америци, то је познато, ко је год држављанин САД он је Американац, национално Американац, Е, сад ми то пресликавамо на наше услове и наше околности.

Ми, у сивари, узимамо како нам шија одговара. Некад узимамо вјеру као кључну одредницу, рецимо, да Србин не може бићи нико дрући осим православно.

Сад хоћемо да узмемо државу, државне границе, као кључ за национално одређење...

И онда све подржавимо, да све именујемо по имену државе и језик, и народ и културу...и цркву...

Не би био никакав, на крају крајева хајде да пробамо, не би био никакав проблем, можда не би био проблем, кад би сви који имају црногорско држављанство, кад би сви били национално Црногорци, без обзира да ли је неко Албанац, муслиман, Бошњак, Ром, хајде нека буду сви Црногорци.

Али неће. То не пада ником на памет...

То је на крају крајева стара прича. Ако хоће цркву нека формирају. Видим да је неко негде формирао, не знам чему то, католичку цркву у Црној Гори. То је смијурија, то је недопустиво, то што раде.

Наша идентитетска драма почела је крајем 1918. године. и то је данас проклијало и у основи је свих наших сукоба. Међушим, најсирашнија поdjела у Црној Гори била је идеолошка поdjела од 1941. до 45, која је резултирала ојромном крвљу, што је био сирашни покољ у Црној Гори, али све ми се чини да се она, некако лакше може превазићи и заборавити нешто она из 1918. Или се и једна и друћа сад некако међусобно доуњују и сублимирају у овоме шио данас имамо.

Она је дубља... Она подјела, која је прва почела, она је дубља. У бићу националном, она је дубља, дубље садржине него она идеолошка, која је, ипак, пролазна. Знате, кад узмемо послјератни период, ипак су људи, чак и они који

су највише пропатили, било на којој страни, налазили нека рјешења. Нико није био срећан, ни једна мајка није била срећна што јој је син погинуо, било у партизанима или у четницима, па опет, народ је живио са много више јединства, па се много шта и заборавило. Залијечиле су се многе ране, стасале су младе генерације у другачијим условима. Међутим, ово, ово је нешто друго, ово је много дубље, ово је равно оним превјерама из оних ранијих периода. То људи тако доживљавају и то је неминовно да то тако тешко доживе. Ђилас, као теоријски творац црногорске нације, на првом суђењу послје рата изјаснио се као Србин. Сви присутни су се забезекнули. Он је и умро као Србин, али оно сјеме које је посијао теоријски, оно је неуништиво, ево, види се.

Јесће, али је инћересанћино да комунистћи, ево сад да амнестћирамо комунистће, нијесу ни они сваком јаду криви, комунистћи никад нијесу ћосћављали ћићћање имена језика у Црној Гори. Нација, ћо су сад ћеоријске стћвари, може не може, ћако и овако. Нијесу никад ћроблематћизовали, мада су му ћрисућућала из свој ућла, идеолошки, ћићћање кућћурноћ наслећа, нијесу ћосћављали ћићћање шћа је црноћорско а шћа срћско. Рећимо ја знам, и сви знамо, да су се ћококом цићелоћ ћоћ ћериода у нашим уибенићима налазили и Св. Сава и Сћафан Немања. Комунистћи су збића имали мноћо више обзира, ћрема ћћим ћићћањима, нећо шћо ћа имају ови данас...

Тачно је да нијесу правили збрку око имена језика, али јесу направили велики, неопростиви злочин према цркви. Тешко је исправити злочин рушења Његошеве капеле, али нијесу дирали у језик, нијесу ни у културно наслеђе, то је тачно, иако су тад многе ствари другачије изгледале. То је било релативизовано, тако да смо ми били равнодушни према тома је ли нешто црногорско или српско.

Њећошева каћела, шћак, није срушена из, хајде да кажемо естћетћских разлоћа (да Њећошу најћраве ћећши сћоменик), на шћа су се они ћозивали. Иза ћоћа сћајала је једна веома сложена и веома добро исћланирана идеолоћија.

Како да не, ја мислим да је то почетак овога што се догађа данас. Символички макар, ако ништа друго, али оно није симболички него суштински, то је почетак овога што се данас догађа. Расрбљавање Црне Горе управо одатле је почело. Нијесу комунисти могли све да заврше. Одвојили су македонску цркву, створили македонски језик. Радован Зоговић, један је од твораца његове граматике, са Блажом Коненским, итд.

Интересантно, да су они за основу македонског језика узели онај дијалекат који је ближи бујарском језику него дијалекат који је ближи српском језику.

Да, да, то није случајно. Нијесу, дакле, могли све одједном, вријеме их је преграбило, али мислим да актуелна власт у Црној Гори, у много грубљој форми и много, много агресивније наставља оно што би они урадили да су остали.

Синови настављају оно што су почели њихови очеви, али у другим условима...

И са много... много отворенијим мијешањем страних ментора, наравно.

Да, сигурно.

То се раније, ипак, није толико примјећивало, ти страни утицаји, данас је то отворено.

Па ипак, и у таквим околностима, у таквим условима и под таквим притиском са стране, у народу постоји јесок ошор, који је некада јасиван, можда је чак и највећим дјелом јасиван, али има и активног, наравно. Народ ошјаје, чува се, брјаје. Српска, православна црква у Црној Гори у бољем је стању у сваком погледу, можда него је икад била, иако је она баш мења најжешћих најада?

Народ заиста показује једну изузетну жилавост у свему овоме. Мислим да власт има потпуно погрешне податке, потпуно погрешне процјене о стању духа у народу. Зававају их ти пописи, статистика, избори, и којекакве анкете, избори највише. Све је то на неким климавим ногама, то је лажна крвна слика народа у Црној Гори. То се држи нешто милом, нешто силом, нешто митом, нешто тако –

егзистенцијалним неким страхом од свачега. Кључни је ту проблем што је народ осиромашен. И то је вјероватно смишљено, прво га осиромаше да би лакше њиме манипулисало... Уништено је село, као извор здравих људи, снаге...

И слободe, независности...

Показаће се то, Боже, здравља, неће, можда, дуго ни проћи, показаће се колико је та слика коју власт има и сви ти њени показатељи, колико је она лажна и колико је овај народ нешто друго од те слике каква се данас о њему ствара.

У твојим Беранама управо се тако нешто и догодило. Недавно је у Беранама власт поражена?

Конечно је опозиција некако савлада тај притисак. Али не само то, у Беранама се дешава нешто веома значајно, нешто веома лијепо, у Беранама се гради велики храм посвећен Св. Симеону. То гради народ.

Како то изгледа? Како ће се та градња? Ти си у то укључен и то је један велики знак, и нешто врло значајно не само за Беране него за цијелу Српску цркву,

Градња траје већ петнаестак година. За наше вријеме, рекло би се, споро. Ми смо навикли данас да градимо брзо. Данас стамбену зграду направе за једну грађевинску сезону. Али, храмови су друго. Кад је српска држава била најмоћнија и кад је држава градила, кад су владари градили своје задужбине, па су их по двадесет година градили. Храм је једна велика обавеза ове генерације, која живи у Беранама. Јер ако сви са поносом истичемо да имамо Ђурђеве ступове који су прошле године обиљежили 800 година постојања, и ако су нам велики преци Немањићи оставили једну тако величанствену задужбину, зашто се и ми не бисмо потрудили да оставимо нешто нашим потомцима? Тај храм опет, у другом смислу, јесте фактор који обједињава народ, вјерујући народ, српски народ, на подручју општине Беране. Али не само општине Беране, него и шире, и оне друге који су отишли из Берана, који су поријеклом из Берана, тај храм на најбољи, најљепши начин враћа завичају. Та градња тече, ево рекох, прилично споро, али тече, и у плану је да, ако Бог да, до 2019. године, храм буде завршен, јер се те

године навршава 800 година самосталности Српске цркве и 800 година Епархије Будимљанско Никшићске, са сједиштем у манастиру Ђурђеви ступови, у Беранама.

Ту је и заснована ња Епархија.

И кад је основана било јој је сједиште у Ђурђевим ступовима. Од оних епископија које је основао Свети Сава, она слови као четврта по реду оснивања и тамо стоји да четвртог владику постави Свети Саво у цркви Св. Георгија у Будимљи.

*Влајко, разлоја за овај наш разјовор има заиста до-
ста, али је конкретан њовод био излазак из шћамће твоје
нове књије њјесама која се зове "Кад свијетом њромје-
ним". Књија је изашла у издању Књижевне задруге Српској
народној вијећа. Па ево, да чујемо нешто о њој књији, шћа
нас чека међу стјраницама овако лијепо издања?*

СТИЦАЈЕМ ОКЛОНОСТИ, у току прошле године ја сам објавио три књиге. Прва је "Споменица Стефана Немање", објављена поводом 900 година од рођења Стефана Немање, друга – моје изабране поеме, које је објавио „Штампар Макарије“ и „Октоих“ у Београду, под насловом "Небеска тапија". Ова се појавила, као трећа, под насловом "Кад свијетом промјеним". То је нешто мало другачија поезија од оне коју сам до сад писао и објављивао. То је покушај мало другачијег, можда мало ироничног односа према свијету у ком живим. Па, можда мало ироничног односа и према себи, према смрти, поготову. Можда се може стећи утисак да је она мало неозбиљно озбиљна књига, тако бих је можда могао назвати.

Или, можда, оѡѡимистично-ѡесимистична?

Може и тако да се каже. У њој сам се служио оним класичним старим књижевним формама, то су балада, рондо, рондел, сонет, триолет, то су углавном ти облици пјеснички који се данас ипак не користе баш.

*Да, иначе је ѡо за ѡебе карактеристично и у рани-
јим књијама, да истјрајаваш у ѡѡим формама, мноѡо се не
ѡоводећи за новинама...*

Па не, ја углавном пишем у класичној форми: сонет, катрен и тд., пишем римовану поезију. Имам свега једну од објављених пјесама неримовану, свега једну, ето, стицајем околности, и то у првој мојој књизи ”Проклетије”.

Какво је твоје мишљење о томе вјечитом сјору између изв. модернисма и изв. класицизма, у литератури? Мора ли пјесма имати чврсту форму, чврсту језичку форму, чврсту ритмичку организацију, итд. ?

Поезија мора да има унутрашњу музику и та музика се постиже римовањем...

Али то је једно од средстава?

Једно од средстава, али је опасно кад се ради те музике оде у баналност, у тзв. стихоклепање, а са друге стране, неримована поезија такође има своју душу своју музику унутрашњу, свој ритам мора да има, ако то нема...

Није баш иријемчива.

Није, а негде је чини ми се Стеван Раичковић рекао да, ипак, сумња у пјесника који никад није написао римовану пјесму.

Овдје је видим низ књија, збирки пјесама, али ево међу њима издваја се, а ти си је већ поменуо, ”Споменица Стефана Немање”. Како је настала ова монографија?

Поводом 800 година Манастира Ђурђеви Ступови, на предлог преосвећеног владике Јоаникија, урадио сам са сином Дамјаном, књижевно-историјску ”Споменицу Манастира Ђурђеви Ступови” и она је објављена 2013. године. Кад сам са преосвећеним владиком разговарао о градњи храма у Беранама и о обиљежавању 900-те годишњице рођења Стефана Немање, владика онако узгред, рече хајде, покушај да направиш Споменицу Стефана Немање. Владика је, иначе, био на челу Одбора међународног научног скупа о Стефану Немањи, који је одржан у Београду, Подгорици, Никшићу и Студеници...Ја не обећавам ништа, али погледам, мало литературе, нешто што сам имао кући, нешто ми Владика да, а онда ми помогну људи из Народне библиотеке Србије, помогао ми је доста Будо Дубак, књижев-

ник, па преводилац Петар Вујичин, помогли су ми и монаси који су преводили, у ствари, студенти Богословског факултета, који су из Берана. Али, потрајало је једно пола године док сам све то прикупио, одабрао материјал, итд.

У неким наводно интелектуалним круговима блиским актуелној власти у Црној Гори, Стефан Немања је означен као јеноцидни окупиатор Црне Горе, који је мачем и оштем Црногорце превео у православље? .

Црногораца тада није ни било, колико ја знам, у том смислу о којем они данас говоре о Црној Гори.

Интересантна је та прича о превеоњу Црногораца у православље. Ти си проучавао ове документе о Стефану Немањи и о том времену заиста многа која знаш. Како је то изгледало? Ево, за наше читаоце да буде ствар у том погледу јасна.

Обично се мисли да је раскол у хришћанству био 1054. године и да се тада та ствар и завршила. Међутим, то је, у ствари, био један дуг процес који је трајао чак неколико векова. У том периоду, добро је познато, није постојао појам Црна Гора. Тај појам је скоро 300 година млађи од Немање, и онда не знам у ком смислу се може о томе говорити.

Али они говоре, рецимо, у уџбеницима гимназијским говори се о црногорској редакција старословенској језика.

Црногорска редакција старословенског језика?! То су необјашњиве ствари, за нормалне умове и нормалне људе, то су необјашњиве ствари. Међутим, они су себи ставили у задатак да те лажи понављају. То није ништа ново, то је један од увозних начина вођења државе. Видимо колико се у западним савременим земљама колико се лажи понављају, они само понављају лажи да би та лаж једног дана постала истина.

То је старо Геберсово правило.

Није ми јасно да ли су они свјесни интелектуалног непоштења, ако ништа друго. Знају ли они шта је све до сад о томе написано? Да су пуне библиотеке и домаће и стране истина о томе. Како они могу то да порекну нечим што ће

ставити у школски програм или ће нешто написати у неким новинама, или ће објавити некакву књигу?

Небеска тапија, *баш ме занима овај необичан наслов, чини ми се, са великим значењским распоном. Чија је Небеска тапија?*

То је поема о Косову. Косово је нешто што нас је везало са небесима, је ли тако? То је најбоље потврдила и најбоље освједочила народна поезија. То је наш споразум с' Богом, у чину Кнеза Лазара на Косову. То је дакле Небеска тапија.

Данас су ти појмови: небески народ, небеска Србија, одређење за царство небеско, који збиља јесу у основи идентитета српског народа, они су данас изврнути подсмеху, не само овдје, у Црној Гори, него и међу самим Србијама, и то управо у интелектуалном дијелу српског народа.

Па знате како, ово је, иначе, вријеме изругивања многим темељним вриједностима људским, па није изненађење што је и то изврнуто руглу. Узмите, рецимо, сеоско имање, ко данас држи до тога? Ко данас држи до части, до морала? Држе, има људи, није се свијет утро, није све пошло ђавољим трагом, није све пропало кад пропало све је, како каже Рајко Ного. Срби небески народ, то има неупоредиво дубљи смисао од онога како га они поимају и како га извргавају.

Поменуо си сад, то је интересантно код нас, сеоска имања, то наша најбољена сеоска имања, све смо најбољели, сва су боља. Данас у свијету има нешто око 6 милијарди становника, је ли тако? Ја мислим да 2/3 становништва на земљи нема ни једно парче земље за које би могло да каже то је моје парче земље, то имам на земљиној кули. Међутим, ми имамо, мало је људи на овом простору да нема хектаре земље за коју кажу да је њихова. Зашто то нашем човјеку ништа не значи, није вредност земљишта његова суштинска вредност. Шта се ту дешава?

То је дуга прича, али можемо да као почетак тога узмемо период послјератне индустријализације, у мјестима као што је, рецимо, Беране, у којима је направљена фаб-

рика целулозе и папира, где су омладину са села силом тјерали да иде у фабрике да напушта село. У том периоду радник у фабрици имао је добру плату, добијао је стан, живио неким лагодним животом, за разлику од онога који је остао да се мучи на селу. Ми смо градили култ индустријализације, култ фабрике, а не култ земље. Оно, човјек је везан за земљу, природно је везан за земљу, али ухватила нас је градоманија, па се на то накалемило ово ново доба, кад су фабрике уништене, село осиромашено, нико неће да му се враћа. Бојим се да је у нашим условима село потпуно изгубљено за сва времена.

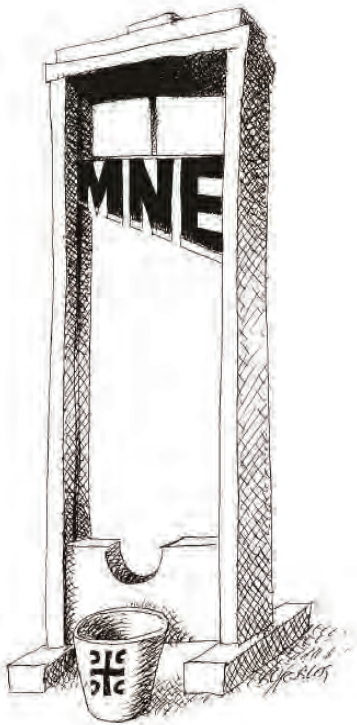
Али мислио сам да ако човјек који живи у граду, њега му је слобода ускраћен на разне начине, каже: имам негде у неком брду своје парче земље, и моје да одем данас и да будем поштено слободан, и да ми тамо нико не може ништа ускраћивати, да ли то може бити психолошки момент који би подстицао људе да почну да цијене то?

Тешко, тешко. Мислим да прво морамо да се иживимо у градовима, да нас прође та градоманија, ко зна, ту треба да прође не само једна генерација или двије. Прије двије године, играју се нека дијеца, играју се лопте у Беранама, па ту неко стадо оваца, близу аеродрома, и оде им лопта међу оне овце, и не смију дијеца да узму лопту. Шта је дјецо? Веле: Чико не смијемо од оваца. Како не смијете? Кажу: Хоће овце да нас уједу. Како да вас уједу овце? У Беранама се то догађа, у Беранама, шта би тек онда требало да каже дијете из Београда или из неког већег града?

Влајко, ова наша прича би могла да траје сајма, има о чему да се прича, али знам да си ти припути, мало даљем пути, а пути су доста несигурни, тако да, на жалост, морамо мало да је прекратимо. Ја ти се још једном најшћилије захваљујем на учешћу у емисији, на овом пријатном разговору и, ако Боје да, да се још дуго срећемо и разговарамо.

Ако Бог да.

(Разговор водио Веселин Матовић. Разговор је вођен за Српску РТВ, непуну годину прије Влајковог упокојења.)



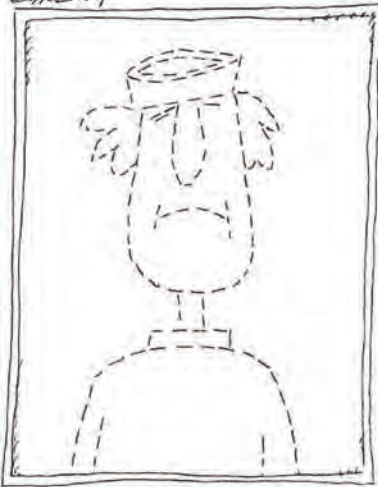
ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Стеван КОРДИЋ:
БОГОВЕД или
Бої и божја вера у србском језику (2)

Биљана С. САМАРЦИЋ:
Неке фонетске особености јисама
краљице Јелене Дубровачкој ојштини
(14. вијек)

В. К. С. М. Г.



ПРОФЕСОР
ЦРНОГОРСКОГ
ЈЕЗИКА

СРБИ
У
ЦРНОЈ
ГОРА



Стеван КОРДИЋ

БОГОВЕД

или

Бог и божја вера у србском језику (2)

Ко не живи побожно или песнички,
будала је

Кјеркегор

БОГУ ПЛАКАТИ

или

расипници и тврдице

Богу плакати – јесте тешка реч, но како то већ са старим речима бива, и тешке речи се потржу све лакше, све до сасвим бесмислене крајности – најтеже се потежу најлакше

А не би требало, поготову, јер постојало пуно древних забрана од којих је вероватно најстарија нам знана – не узимај узалуд имена Господа Бога својега, па зато што нисмо послушали, зато смо данас ту где јесмо, са много речи и са мало знања

Забрана ова као да се у народу и језику србском поштовала, у српском лакше и чешће газила

Још Вук је забележио како било уобичајено уместо Бога ми говорити бора ми и сл, што је, очито, било више него старо решење јер га на неки начин срећемо још у младих Грка који некада уместо заклињања Зевсом говорили – пса ми

(а данас, Бог се и као реч скратио и осакатио, па говоримо не ни Бога ми, ни Богме, што мора бити скраћеница од – Бог ме не убио или Бог ме не видео – већ чујемо и боме)

Од старозаветних заповести још је коренитији био сам Христос који понегда звучи помало претећи – Нека

ваше буде да да и не не, све што је преко овога, ода зла је – што је налог неке врсте језичкога поста који упражњавао мало ко (зборите уста, нек нисте пуста), а понајмање благоглагољиви богослови који о божијим дубинама говорили плитко и питко и који тиме излазили из вере

У том је правцу, треба ли и подсећати на њега, још жешће упозорење – свака залудно казана реч добиће одговор на дан суда

Тешке речи се потржу све лакше, и тако док потпуно не изгубе сва знања, и задрже тек понеко значење, док се и не престане примећивати шта се казује (олако потргнуте тешке речи ништа не казују сводећ се некада на пуки зуј)

Олако се потржу и тешке псовке и најтеже клетве, тако олако јер говорник више и не примећује да уопште псује или да икога куне тако да над таквим брзозбором и лакозбором више него игде види се како језик мора да се обнавља ако хоће још ишта да каже и та обнова можда јесте најкоренитија и најбржа у говору улице (такозвани жаргон) и у хумору, а језик улице понајчешће јесте и хуморни језик, језик поспрдни или језик преког и попреког суда

Тешке речи употребљавамо олако, лаке речи понекада претоваримо

читав овај увод поводом тешке речи која овде насловује и коју све чешће олако потржемо, а то је обрт – Богу плакат (пуном реченицом – то је и Богу плакат)

Богу плакат јесте слика, и то јака слика јер се не сећам да се негде старозаветни Бог заплакао, ни он а ни Христос (иако се, мислим, трговало и трговало сузама Христовим), јер они нити се смеју нити плачу (то остаје људско, одвише људско), јер такво нешто могло бити својствено само грчким боговима који били одвећ човеколики па и склони смеху, но плачу, у Хомера бар, ако се добро сећам, очекивано, никад

Мој гријех је гнусан, смрди до неба – каже у једном тренутку пробуђене савести Хамлетов стриц Клаудије

Чула се вриска до неба – вели једна наша народна песмица

Тако смо веровали, јер и ако наши благослови или добротина до неба и тешко допиру, злочинства лако, иако Бог се нити смеје, нити плаче, и то смешни и плачевни човечуљак с разлогом слуги, јер и плаче и смеје се онај који погрешно и грешно види (који не види даље од носа, и од поноса), а Бог којему, још по Хераклиту, све јесте праведно, лепо и добро, Богу ништа не може изгледати нити смешно, нити га навести на сузе, па ни оно што називамо љутим злом, што само видимо таквим а што такво није, но што имамо, одавно већ, и устиковано и усиковано у Поупа (All partial evil, universal good)

Зато што олако трошимо крупне речи на ситне ствари, зато за велике ствари више и немамо речи, па тако често и кажемо, попут Јова, како – недостају нам речи, што јесте истина али понајвише зато што су велике речи немилице расипане, што брже растачемо старе него што стичемо нове
 када слушам како олако сипамо и расипамо речи, као да неће нам још притребати, као да нећемо морати још говорити, онда добро разумем Христову претњу да свака реч казана залудно, да свака добиће одговор на дан суда (нешто блаже, и знатно старије, у Проповједника – јер је Бог на небу а ти си на земљи, зато нека буде мало ријечи твојих, те најјаче у Јова – да се правдам, моја ће ме уста осудити)

Богу плакат, то само је један пример

Читава прича о речима, о том алату који не би требало ни да се при-мет-ћује (иако имамо и алат као циљ, и циљање алатом, и занатом, све до Бога једнога), читава та прича казује нешто битно о самој мети, јер није или најмање јесте само прича о речима и језику

Читава та прича казује нешто битно о човеку и његову веку који јесу само у новом и обнови, који нестају у понављању (па не може да се не јавне стара зебња, како ли ћемо овакви, како ли ћемо се снаћи у Богу истини, како када наша природа овдања јесте мена и промена, и све то нешто јефтине – прошивање и продевање)

и ту се јавља једна невесела комедија језика, то што он брзо и лако застарева, што се споро и тешко обнавља, што хитри језик (Ахилеј брзоноги), што брзозбор наш не може стићи живот (корњачу), ни стићи ни стећи

Нисмо свесни губитка, тако да с речима се понашамо као прави расипници, па то што обрт – Богу плакат – обрћемо и смешним пригодама, то је и нама за смејање, а камо ли Богу

Усменост зна да нађе, и задржи, јаке слике, изоштрене слике које ће се учестаном употребом затупити – плаче ко стреха – па чује их одистински само онај ко их први пут или макар ретко чује, а то важи не само за побожно већ и за песничко (Кјеркегорово сабирање побожног и песничког, опет), а што, чини се, није могло не одвести другој крајности као првој и правој рајности, те што срећемо у речима Нерваловим – Први који је упоредио жену са ружом јесте песник, други је глупан

Ми који тежимо истини и призивамо Бога истинога (имамо и сложеницу – Истинабог), ми лажимо разнини, па наша тежња и наша лажња сведоче о две наше природе, о оној каква јесте, те оној каква би требало да буде

Када бисмо говорили ређе, речи би вределе чешће

БОГ И ШЕШИРЦИЈА

неједначина која ће бити разрешена и разрушена

Да ли ико још зна причу о Богу и шеширцији, ако је негда и постојала таква прича, а сигурно да јесте

Прича о Богу и шеширцији и не може бити много стара, зато што ни шешири у нас нису одвећ стари и дуго ношени, па ни умеће њина прављења – све, све, али занат – такође не може долазити из некаквих давнина и тавнина

Можда ни прича није домаћа већ увезена, као што увезена и та капа која баш никад и није како треба прионула за наше главуце

Било како било, од приче је остао само наслов, но ни тај наслов не осећа се насловно већ више по-словно, као још жива слика непоредивога, нечег што се и не може истим

погледом сагледати, јер се први и Једини и не може видети (и остати жив), јер се на другога и не мора трошити вид
Бог и шеширџија

Одрживост саме слике не зависи од доброг Бога већ од губавог шеширџије, од тога шта он зна, и да ли, можда, и он зна певушити уз своје радуцкање баш онако како певао овуда већ призивани велики мистик Ангел Силезије, па његов заповест се даде прилепити и шеширџији јер и тај у шеширу или под шеширом, имаде Ја једнако велико или мало, па баш то и треба славној Силезијусовој једначини у којој само ваља заменити вредности

Бог је мален као шеширџија
Шеширџија велик као Бог

Када би коњи и лавови знали цртати, они би Богу придали своје црте – такве некакве и овде већ призиване речи давним-давно одсвирао Свезнајући на Ксенофану

И у том се обрасцу дају заменити вредности

Када би шеширџије и обућари (јунаци бодре пословице којој и не треба прича никаква, јунаци добре пословице – Чизма главу чува, шубара је квари)

када би коњи и магарци, када би коњаници и ждрепад, када би кадитељи и гадитељи

Али, о томе већ постоји одавно зготовљена прича, згодица или згадица, како се већ гледа или одакле, па налазимо је у Вуковим Пословицама од којих једна јесте баш таква – богокоњска или богошеширџијска, или од речи до речи – Бог је пандур, секо (Казала некаква пандуровица, кад јој друга жена рекла: Ласно је теби, секо, твој је муж пандур)

И неједначину – Бог и шеширџија, и брзоплету једначину – Бог је пандур, оба та обрта наводимо за смејање, но да погледамо за часак одредбе Бога којено, ако за плакање нису, јесу озбиљне, збиљне, биљне (биће и биље су најближи сродници), па од свих занатлија-за-над-лија, најчешће математичари и песници веровали како и Бог то морао бити, математичари као јунаци истине истинске и песници као јунаци или кукаквице разноврснога

Можемо и над тим да се смешимо, смејуљимо, па и да пуцамо од смеха (Његошев Бог је по вас дуги дан – творитељном зањат поезијом)

По Лајбницу, највећем математичару-богослову, Бог је свет прорАчунао, није прорЕчунао

Не могу да се сетим ниједног значајног математичара који био песник, ниједног значајног песника који био и математичар, иако можда ја само не знам, а не проверавам

Та математичар и песник, та песник и математичар, обојица могу да заузму место шеширџије у нашој словици-пословици, и обојица верују да је шеширџија само онај други, а ко не верује, није из ове приповеди о Боговеди

Муха и мед, тако је честити Сима Милутиновић тумачио (или спрдачио) име пророка Мухамеда, и био тиме на народскоме трагу где се није само насилно тумачило стране домаћим већ и преиначавало па нејасни филозоф постао прејасни вилозов

И од Хајкуне се правила Анђелија, јер анђео одавно престао да се осећа као странац (а тек Анђелија, којих смо се сви нагледали, како свом имену сличних, тако и знатно више различних, тако и злични) мада чак и то име, тамо где се дало, и то се име преиначавало и посрБљивало (добро је што се није посрПљивало) па од њега излазио понегда – андио (а у том имену можда призиван дио Бога, као што је то и душа, не опет италијански Dio као Бог цео)

Нисам ли и сам из те приче

Прича и приповед два су света, као што су то и приповед и проповед, а најудаљеније би, по извесној логици ствари, морале бити прича и проповед, па сетимо се само како ученици прекоревају Христа – Зашто им говориш у причама (те даље – Ето сад управо говориш а приче никакве не говориш, те најдаље – Покажи нам Оца и биће нам доста, што су речи где драматично огледају се каз и показ, при и проповедаштво и ведаштво)

Не удаљава ли се наш језик од веда и припо-вед-ања, не упада ли у причање, можда и зато што је причање блиско причињавању, а прича одавно све ближа причинима, и при-

чама причиним (све ближа ћаскању или ћеретању, све ближа брбљању, чак и брбускању), него ли из-вед-сностима

Језик са свим својим тамним дубинама, и језик плитки или чак површни (пиши као што брбљаш-фрфљаш), та два засебна иако и замењива слоја језика, та два језика још једном јесу Бог и шеширџија

СКОК

од Бога до богатства
или од богатства до Бога

Дивних је речи казано о Богу, а много, вероватно много више и оних од којих се Богу даље не богује (кад би он за људске речи марио, кад би их, попут песника, величао и рамио)

Речено да је човек створен по лику божијему, речено давно и понавља се и понавља, па треба само саслушати узвик (радије бих га звао низвиком) у коме се то некада и видело и чуло – По Богу, човече (упозорење је то да се позвани понаша боголико а не ђаволико, подсећање на порекло које обавезује)

И Бога великога смо разградили и уградили у своје речи, па и горње, ни случајно не слушамо и не пишемо тако већ само као побогу, као празан узвик у којем једва да нешто преживело од његова знања и значења, па та реч и јесте више ачење него ли значење

То што више не видимо и не чујемо своје речи, што све чешће и не знамо шта говоримо, то јесте зло, али од оних зала која имају своје добро, јер често, и разложно тако, не слушамо речи да бисмо боље чули реченице, не слушамо ни реченице да бисмо боље чули целе приповеди

Да је човек створен по лику божијему, тако речено па давно поречено, јер још овде већ призивани Ксенофан казао да када би коњи и лавови знали цртати, зна се чије би црте Богу придали и принели

(неко варирао на ту тему казав да би и сваки троугао, када би знао мисао мислити, да сваки би устврдио како Бог може бити само троугласт, тако мада нико није Бога прогласио озбиљно таквим или коцкастим)

Коцкаста могла бити на неки начин само божија заменица, Рода без јајета, Deus sive Natura, јер једино она, Natura, једино она, наводно, уместо промисли знала коцкати се и из безброј покушаја добијала оно што Deus отпрве, па на ову тему остала и опстала изрека Анјштајнова – Бог није бацао коцке)

Ипак, није се одустало, није већ из својих уста у божије уши слане су неслане речи па тај исти Ксенофан трубио (а кажем трубио зато што његово име србски звучи ми као име неког дувачког инструмента) како онај који другде знао и признао – Ја сам онај који јесте – како тај јесте лопта, због савршенства тога тела

Ипак, није се одустало, није већ из својих уста у божије уши и даље се шаљу речи Силезијусове

Бог је мален као Ја

Ја сам велик као он

што се како-тако разуме само ако се уопште не разумева

Који ово пише нема подршку чак ни ваљаних речника, па речник Сану у часу када се пише сија књига тек дошао до свеске 19 тако да није сасвим извесно да ће дочекати да види и последњу свеску која би требапо да носи број 30

Етимолошки речник, који тек почео излазити, како ствари стоје (боље – како речи стоје), када буде окончан, који-ово-пише тада неће више ни писати нити читати

Од велике помоћи му је књига Петра Скока Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика, књига, на жалост, незавршена и књига отрежњујућа јер творац њен имао потпору сличних речника из већих језика и дубљих словенских и иних култура, компаративистику и знање многих језика, те шта све не

Тамо где немам подршку Петра Скока (а његов рјечник не обрађује многе, за мене чак и кључне речи), тамо сам тумарам-тамарам

Петар Скок обрађује именицу Бог и породицу речи око ње и износи смелу претпоставку да је јаје старије од кокоши, дан од ноћи, те и да је богатство старије од Бога, па док око питања старости или старијости једнога од њих практично нема решења (иако, недавно, научници или неки назовинаучници изашли са решењем), над питањем, шта је језички старије – Бог или богатство, Скок износи тврдњу да је Бог реч млађа, да је бог (приметити мало слово, иако се, за дивно чудо, и Бог у свом правом и пуном значењу у нас често пише малим словом, чак и од оних који се Бога не одричу)

да је бог некада био придев са таквим и таквим значењем, те да се тек касније из њега, и породице речи око њега, изнедрила и именица над именицама – Бог Једини

Од свега што за подугог већ писаћег и читаћег живота, од свега што докучио сам, као пијан плота држим се неколиких мисли почупаних одавде-оданде, па вероватно сам већ и у овом спису досадио суфи-мудрошћу – Ко шта воли/ у оно ће се претворити – што су речи које временом постале моја вера тврда

и друга моја тврда вера, славни збир из Иша упанишаде – знање и незнање скупа

знање и незнање скупа, то могу да узем и у најдословнијем значењу, оном најповршнијем, па Скокови увиди били би знања о словљу, а моји ослуси тек незнање, а што би требало довести до плодносног збира (све иако у етимологији најчешће и нема правих знања, па сам Скок неретко и сам нагађа или износи већ постојећа нагађања)

Скок закључује како – бог, свеславенска је именица из праслав. доба за коју нема паралела у балтичкој групи, али има у аријској. Значила је најприје: 1. Срећа = земаљско добро > роба (упор. Црногорски одговор: добра ти срећа, као одговор на поздрав Помоз Бог)...

Првобитни придјев бог постао је већ у праславенско доба радна именица у значењу – божанство које додјељује срећу и земаљска добра по свом нахођењу. Овај семантички развитак је паралелан у аријским језицима: санскр. Бхагаз 1.

Дјелитељ, господар; 2 богатство одговара посвема свеслав. Бог, што значи да је већ славенска ријеч имала оба значења, апстрактно и радно

Ретко ухватим Скока у чињеничкој грешци (никад сигурне претпоставке не могу се посматрати као грешке, јер нагађање је ту метода) какав је горе наводни црногорски одговор на – Помоз Бог

Уобичајени одговори у Црној Гори, а и шире, јер је Црна Гора увек језички преуска, били су – добар дан/ добра ти срећа, или – добар дан/ Бог ти добро дао, те даље – Помози Бог/ Бог ти помогао (иако, опет, није немогуће да негде се чује и такав отпоздрав)

(Добар дан као поздрав мора бити знатно млађи од помозбог и вероватно уведен из страних језика)

Коме или чему додељује првенство потоња пословица – не може се служити Богу и богатству – пословица која је дубоко хришћанска

Тешко да га додељује ичему јер она не говори о првенству већ о вредностима, а Бог је највећа, ако не и једина, па њу следећи – Бог и богатство су речи које се разилазе, које никада није требало ни венчавати јер су одвећ човеколике (ако другачијих и има, осим случајно сличајних)

Питање је сад, да ли се из богатства родио Бог, или је само богатство испад из Бога; другачије, да ли је Бог сува твар богатства или је богатство само разводњавање Бога

То што бих волео да је Бог старији, да је он Једини и Истини, то не треба да ме спречи да размотрим и оно што не волим

Шта је старије, реч или реченица, реченица или прича, може да се постави и то питање, искушење, искуство, кус и укус, а подсећамо на ове речи само зато што у речи питање станује једначина јела и речи, оног што улази у уста, и оног што из уста излази

(кус је ономатопеја сркања, па на кус и укус одговарамо искуством)

скоро неспорно, старија је реч (старији крик од приче), па као што она била пре света или на почетку света (На почетку бјеше ријеч), тако је она била и пре реченице и целе приче, мада не треба изгубити из вида да реч у овом и оваквим склоповима употребљавамо метонимијски, као заменицу за свеколику речидбу

Првобитно сматрано богатством имати пуно блага (тако се у наших сточара звала стока), онда пуно новаца и тако је утврђена реч која је и једначина Бога и богатства, једначина која ће се касније оспорити (Не може се служити Богу и богатству – опет) али ће реч грешна или погрешна опстати, иако ће је касније, из разлога својих, стиховано и сликовано порицати и пучка верица

Није благо ни сребро ни злато

Већ је благо...

(ако ово уопште можемо звати каснијим јер ову стиховану пословицу срећемо већ у Аристофана)

Ипак, можемо ли икако из саме речи богатство, можемо ли истерати Бога иако он ту, можда, истински не станује већ неко ко се крије под лажним именом

Саслушајмо један Бећковићев стих који је, вероватно, нека врста народне пословице, пре то него ли пука песничка игра речи

Мљесто Богу, боку угађају

Заиграмо ли даље речи, не угађају Богу, не угађају духу већ трбуху па би одатле богатство могло бити бокатство, могло би бити али је мало вероватно да јесте тако, већ, можда, само било његов знак

Та не тако давно, памти добро онај који ово пише, на селу је бити мршав (што је данас идеал како лепоте тако и здравља) било једнако са бити болестан или гладан (или обоје)

Онај бокоња – фраза коју ми данас узимамо као подсмех, тешко да је тамо и таквом била (па само богат могао бити и бокат)

Та треба само подсетити на венере старе и по две-три десетине хиљада година (уз пећинске цртеже вероватно најстарије уметнине), венере које су тумаче уметности

зачудиле својом редовном дебљином, месом које се прелива (пуца од здравља, и дан-данас тако говори логика која допире из тих времена) те закључком који су тумачи одатле извукли, да су те фигурине настале у време када су глади биле честе, те да је највише изгледа да поживи имао онај ко био бокат, ко је накупио залихе сала, те да се то није могло не одразити и на идеал лепоте који је и идеал здравља, идеал који се одржао на селу колико до јуче (ако је и данас сасвим мртав)

Набокати се – тај глагол значио најести се, па је богат заиста некада могло значити и гласити бокат, некада у време када се све своје носило собом, у време када су настале темељне речи, када смо још били скупљачи и скитачи, у време из којег, можда, и не потиче (али га лепо осликава) једна наша пословица – где му глава, ту му храна – пословица која је данас погрдна и поспрдна, а која није то првотном морала бити (као што је и бокат данас поспрдно, а јуче било похвално)

Могло би се чак пратити нека врста степенастог развоја или увоја ове речи, па прво бисмо имали бокатост, па онда богатство (дворе и тимаре, много магараца и коза), па тек на крају сазнање да је оно што је срцу драго највише и најважније, и најдаље, бекство у пустињу и просјаштво, одрицање од свега да би се све добило, одрицање од свега нижега да би се добило више и највише

Богатство би могло да се тумачи и као оно што Бог дао, јер и нема ничега што није дао Бог, и ничег што није узео, па то је више него стара вера, и стара реченица-печеница (у Јова – Господ даде, Господ узме, да је благословено име Господње)

У причи о Јову то се више пута недвосмислено и каже, да је Бог Јова окружио свакаким обиљем, па када Бог са Сатаном расправља о Јововој праведности и богобојажљивости, Сатана који и ту поставља врло незгодна питања, рећи ће: Еда ли се узалуд Јов боји Бога

Богатство било божије давање (а све се читало као божије давање, све па и чудовишност и наказност тако да израз – Божјега давања – у живоговору имао значење које у писанији нам имају знаци узвика и питања)

Има ли трагова сродности Бога и богатства у речима других или првих језика

То сродство је скоро истоветно у руском, вероватно и у другим словенским језицима

Значајно је да та сродност постоји изразито у латинском језику, не и у језицима који су из латинскога произашли, тако да у старих Латина Бог јесте *Divus* а богатство *divitiae* (сама та сродност Бога и богатства у латинском и неким другим језицима, та сродност нужно оспорава наше богатство као реч од богатства старију сводећи ту реч на пуку сличицу-сличницу)

Нема му ни трага у енглеском (Бог је *God* а богат *reach*) нити у шпанском и италијанском, рецимо, где је богат енглеском слично *ricco*, а сам Бог – *Dio*

Убог спрам богата, убог чије негдашње значење било небог (предлог *У* је, можда, мењао значење), па само то небог, које среће се у нешто старијих писаца, јесте потврда Скокове тврдње да је име бог првотно био придев

Није добро богатство, јер оно је лажно, будући да – земаљско је замалена царство, тако, мада народ наш има пословицу која сурово реално на извештан начин одступа од Бога и Јеванђеља – Сиротињо, и Богу си тешка – вероватно тиме што својим плачем Богу додија

(Ту је, иако сасвим ретка и у уском пољу употребе, ту и супротица – Сиротињо, богато ли живиш – иако би то у другом једном контексту, изворно будистичком или изворно хришћанском могло и да важи увек и дословно, па будистички ред био ред просјачки и са – просјаче – Буда своје следбенике ословљавао, а и Христос налагао својима – Не носите злата ни сребра, ни мједи у појасима својијем. Ни торбе на пут, ни двије хаљине, ни обуће ни штапа – што је налог од којег све су даље чак и они који, привидно, изабрали Христов пут поста-постојања)

Није то једина јеванђеоска мисао која одбацује вредност богатства и осуђује богаташа, па ту је и друга, ништа мање славна и застрашујућа – Пре ће камила проћи кроз иглене уши – што ће рећи како за богатога нема пута до Бога, што води чудним и макар језички противречним даљим закључцима који се овде неће ни извлачити ни завлачити

Не превидети: Христос је био превратник који, нимало случајно, своје проповеди почињао са – Речено је, и настављао са – А ја вам кажем

Скоро да није овде место да се поставља питање зашто и откуда такво гледање на богатство (иако се то нигде изричито не каже у Јеванђељима, можда зато што – својина је крађа – а крађа јесте грех; чује се и мисао како ни слава није у мањој мери крађа него што је то и својина, тако да у том светлу бива од имене уметности вреднија уметност без имена какво је, најчешће, усмено песништво)

Спрам јеванђеоских речи о узимању и давању, спрам тих речи треба ставити ништа мање славну иако мање јасну мисао – Благо нишчима духом јер њихово је царство небеско

Врло је важно те две јеванђеоске мисли на изванредан начин сабрати да би се видело како пут до Бога или до царства небеског биће широм отворен само сиромашнима у свим значењима те речи: и без иметка и без духа који увек погорди се (зна се добро и за гордост богослова), исто тако, много пре носиоцима истинскога незнања него ли носиоцима и просиоцима лажизнања

БОГ И БОГАЉ

О двема најсроднијим ознакама и најнесроднијим означеним, о речима – Бог и богаљ

Видели смо тамо горе, у заградама, видели смо како значењски разишле се, уместо да снају се, како разишле се велике речи – услов, узрок, урок, па питам се овде, да ли су речи Бог и богаљ такође разишле се или снашле

И речи сличне или само околне ту нешто могу помоћи, а пре свих, реч убог, реч коју зналци објашњавају променом значења предлога У који негда, наводно, био исто што и НЕ, иако нашем данашњем У некада претходио предлог В или ВО – во имја оца, мада ни та замена, чини се, није прошла без сабирања – у-в-реда

Ту су и глаголи обогалити, збогалити

Значење је јасно (и просто протрто), но како често бива, јасност је некада непрозирнија од смућености и сму-

шености, па нејасно остаје везивање наказности или сакато-сти, везивање тих особина за име или чак за биће божије: богаљ јесте онај који не личи, не онај који је сличан; убоги се сажалева, не завиди му се, тако, иако сви тежимо Богу, сви бисмо се у њега склонили (Ако Бог постоји, како поднети помисао да нисмо он – писао тако безбожни Ниче, што може да се даље разрађује или разиграва – ако ишта постоји, како поднети помисао да нисмо све, па нимало случајно, свеколикост нашу потврђују многе религије, па и Чандогја упанишад која, много пре Силезијуса и других повлачи једнакост људског маленог Ја и великог Атмана – То си ти, Шветакего)

Зашто богаљ и богаљаст, зашто обогалити; какви то увиди (или привиди) леже заборављени у тим речима које и данас понављамо сасвим глуво-глупо; тако, јер није ни угодан ни згодан-сгодан осећај говорити а не знати шта – када знаци надживе знање, потоња слепост и глувост првотне увиде и ослухе

шта се то ту подразумевало а сад се никако не разумева (сад се или реченици верује на реч, или уопште не верује), шта ако не, можда, слутња како стварање није завршено, да је добри Бог одговоран за све створове, за потоње као и за првога Адама, па иза његових прстију у све умешаних, умешени излазе двојаки: и боголики и богаљаст-ти, и лепи и слепи, и слепи код очију

Језик србски за богаља и убога једва да има других речи, но оно мало што их има, могло би помоћи да се и ове осветле

Чини се да морају бити у некој вези речи кљаст и богаљаст, као да са исте гласне жице су откинуте (поготову ако је К у к-љаст, предлог)

Не превидети још једну везу, још један пар супротности – ђаволаст (ређе – ђавољаст) и богаљаст (и оно како наш Бранко певао, како вероватно само препевао народну верицу да – Боље чедо и пређаволасто, нег богаљче и слепо и кљасто), пар супротности у којему су, на не баш лако објашњив начин, уобичајене улоге сасвим замењене па је ђаво носилац добра а Бог носилац зла, супротстављеност

која најбоље може бити осветљена једном нашом народном причом штоно, само делом јесте шаљива (сетимо се – у свакој шали, полак истине) и у којој се каже како је Бог створио човека, ђаво жену, Бог овцу а ђаво козу, па након читавог таквог низа, закључује се – ђаво све лепше од Бога

Ђаволаст и враголаст, то су данас само придеви а јуче скоро да могле су те речи бити и именице-сложенице јер у њима имамо ласт, именицу која није опстала без предлога – в-ласт, с-ласт (те у придевима – ластан, ласно, јер је ласт уједно и лакоћа која је, опет, још једна над вредностима вредност – ласно ћемо ако јесмо људи)

Богаљ није богаласт, осим ако речи током времена, нису битно промениле значења (и звучања), па би у том случају ђаволаст и враголаст које данас придајемо са благонаклоношћу, некада били погрдни изрази (али након увида да ђаво није баш онако црн како се верује) променили своје значење и звучање

Као да крив је и наставак -аљ, као да он и од највишега прави најниже (па ево, чак и Богу када се прида, добија се то што нико не би узео)

На срећу, тешко се и ретко придаје

Где се све среће тај несрећни наставак, те шта он зна, шта означава, шта озвучава

Имамо га у животиња (углавном овнова), мркаљ, путаљ; ту је и грмаљ (силесија од човека), ту и дрмаљ (онај који ведри и облачи); има га чак и у биљака – штаваљ (но среће се тај наставак и у речима вредносно безбојним – живаљ)

Можда најбоља слика овога наставак и његова бојења основе јесте један синоним за богаљ који је турцизам – хадаљ (од хадум – ушкопљеник, јаловац), па чује се као допуњавање и појачавање – богаљу, хадаљу

Као што заборавили смо знања речи, као што данас знамо само њихова значења, а знања и значења, два су светла, упоредива са снања и тумачења, истинска снања и лажљива тумачења

(као што свели речи на налепнице, без лепоте и тек с нешто лепила)

тако често заборављали смо и Бога јединога

а сви смо од Бога потекли, или СА Бога овде доспели, можда најтачније – с Бога спали (пао с неба – овај обрт човечуљак данас обрће скоро још само у шаљивом значењу, тај давно пали и пропали анђеол), с Бога истинога спали на ове шарене лаже, па онај ко више и лакше могао сам (ко се најбоље с-нашао), тај тим брже на Бога и заборавио, тај отишао и даље, и најдаље, све до хуле, или до безбожништва

Као што ни они који нису порекли порекло, који нису свим силама упрли да се од-ликују и раз-ликују, којима не сликује се и не стапа, они који нису никада заборавили ко су и одакле, као ни они који Бога никада нису могли или хтели затурити, као што ти посветили се целим бићем Богу и посту – јер пост можда и није друго до из свирке језичке ишчезло – богст, јер онај који пости можда и не чини друго до што богсти (у Скока баш и нема објашњења за настанак ове речи, сем претпоставке да је словенско-германски лексем)

Ђавољи је мрс а божји пост

Они незавршени, или несавршени, они безноги, они који нису могли далеко, које Бог није далеко од себе одбацио и у свој свет послао већ који својом немоћи остали уз њега везани, они који ништа не могли сами већ једино све са Богом, они и названи богаљима

И нишчи духом, и нишчи телом, они лако Бога не заборављају, да ли својом за-слугом, да ли божјим господством

Зато што близу остали, зато што нису далеко отишли; зато што из немоћи се лако види Бог, из ђаволастости тешко или никако

Ако и нису излегли се из истог јајета, именицу пост и глагол постојати могуће накнадно привенчати, јер ако са постојања одбацимо све његове гране и огранке, све лаже и паралаже, тек тада одистински постаћемо и постојати, ако и не за дуго, оно за дубоко

Та нимало случајно и празник јесте најпунији дан, празник јесте празан од рада али пун радости, празник, та одурна реч из које сасвим нестало старо име дана, чујно или видљиво у облику праз-дник, та се реч прилагодила свом звучању, иако се удаљила од значења – дође празник па испразни – што може да чита се и као ослик како настају нове и све празније речи

Као што је празник заправо пуноћа, не дан рада већ дан радости, тако би пост могао бити пост-ојање (призовимо и овде руску реч существовать) на које се више него лако заборавља и због чега се живот тако често доима као пука превара (Ми никада и не живимо него се само надамо да ћемо живети)

И пре и сад и по, и превара, и вара, и повара, јер дубље и дебље живимо надом него самим животом, најдубље вером (Јов каже: гле, да ме и убије, опет ћу се уздати у њ)

Збогаљен (можда супротно од првотнога побожан, које данас означава верујућега а првотно, чини се, означавао по-богу-створенога), кажемо тако кривећи јединога и великога кривца, мада криваца има још, или макар Кривчевих кривчића

Збогаљен, кажемо тако и за лоше сведен кров, и за невешто склепан кревет, као да и за све то је крив он – Једини, кажемо тако знајућ да он је и први узрок као и последња последица; кажемо неопрезно како збогаљене су и ствари, но то је већ преносна и каснија употреба јер наше основно језичко осећање казује како богаљаст може бити само онај који по лику Божијем јесте прављен али не и справљен, јер није погођена сличност

Значајно је да поред богаља имамо и божјака па реч богаљ означава телесну недостатност а божјак духовну и душевну

Божјак или божји човек, помало човек никому потребан, ником до Творцу

Каже се како све је од Бога, све па и зло које и не постоји јер је оно само добро које не поимамо, зло које не

постоји јер је оно само људска мера а не и божија намера или надмера

Та се мисао много пута промислила (Бхагавад Гита, Хераклит, да и не помињу се новији), чак и отпевала (у Поупа – All partial evil, universal good), можда и одсвирала јер и на свирку може да гледа се као на православље, чак и као на православље и богословље (Сиоран каже да је Бах једини доказ Бога), но ни најовлашнији осврт какав је овај не сме заобићи Достојевског и побуну Ивана Карамазова

И добро и зло са Бога је (па се у Књизи о Јову каже: Добро смо примали од Бога а зла зар нећемо примати), можда и са Бога и Бога ради

Све је од Бога, можда се некада говорило како све је са Бога или с-Бога, јер не пада ивер далеко од кладе, ни било каква кап далеко од кладенца, јер са извора вода бистра тече но се успут мути (данашње – због – које сажето до неразбирљивости, спрам прејаснога – Бога ради, те глагола му – богорадити)

И зло је несхваћено добро, ум се са тим некако мирио, уметност ретко или никако

(А никако и некако, никад и некад, нигде и негде – то одсвирано је, то није доречено

Ни-шта и не-што, то или је непрозирна дубина језика, или плиткоумна тупина); то речи су које могу умети само божјаци, не и разумети лингвисти

Понајпре, због је некада могло бити именица – с-бог, именица као с-вет, као с-мех, као с-лог

Не вреди ни ићи претерано далеко и успут постављати највиша питања какво је: да ли постоји свед због Бога или Бог због света, је ли свед сведок божији или је Бог само сведитељ-сведатељ сведа, што су све идеје много пута изношене у мислилаштву и певанији, а овде су занимљиве само уколико их на неки начин призивају наше речи

Је ли Бог створио свед као огледало себи, људе као сведоке (али и малог мрава, и гордог лафа); било и таквих грешних питања, чак и одрешитих одговора

Збогом јесте јасно али – због – није па ваља се упустити у домишљање и промишљање јер свођење на с-Бог (на скраћење од – с Богом, будући да без Јединога не бива ни многога), то свођење не задовољава јер немамо падеж (као да кажемо како све је – од Бога), иако га и не морамо увек имати јер кажемо, и кажемо подједнако лепо и прихватљиво, кажемо и правилно – Помози, Боже – као и привидно неправилно али правилније од правилног – Помози, Бог

(та Бог, вероватно, и не подлеже падежима, те откуд ли само та реч, па једини пад или падеж божји може бити свет који, по Диогену и братији, и није створен већ склепан, што обрни-окрени, није суд ни о Творцу, ни о Творевини, већ самоосуда судијина, па мање је ту реч о Божијем давању а више о судијину узимању, нужно тако јер премало знамо да бисмо усудули се да осудимо, све и ако нас овде превише боли и премало воли)

Реч је можда мање чудна него што изгледа јер такав с-лог и с-логу речи имамо и другде, и тамо где још препознајемо спој, и тамо где га не препознајемо: лет и с-лет, мисао и с-мисао, с-пис и пис-ати

Стара пресуда језикословне науке (унатраг можемо да је следимо до Платона), како између такозване ознаке и означенога најчешће нема неке природне везе, да коњ, horse, и cheval не могу бити и нису никакви сродници тог четвероношца, никакви па ни звучни, та пресуда је добрим делом неодржива односно, она важи само за оне кориснике речи (а сви их користимо) који не иду даље од коре њине, који не улазе унутра, где јесте тамно али и врло богато

Сумњало се и у идеју и у реч, па је и Платону рекао Антистен да види само коња а не никакво коњство

Невоља настаје с тиме што, можда, конкретно ми, у коња и коњство можемо и ући, у реч horse привидно знатно теже, иако, задубимо ли се, и horse је, далеко више или дубље од нашега коња реч ономапопејска, у њој је наше хрзање (хрс), оглашавање коња за које имамо и других речи – њисак (Ако је Бог узео коњу ноге, није њисак), па наша реч наглашава ноге (не заборавимо – *de potiori fit denominatio*), ноге и гођење па би коњ био гоњени гоњ

Сагласност речи и ствари, тамо где није видна односно чујна, тамо где није ономотопејска или одјечна, или тамо где није на неки начин слична, та сагласност, ма колико неухватљива или несхватљива, та сагласност више јесте музична а мање језична, више се осећа него што се зна, више осећа слухом него што се зна и распознаје духом

Сличност и сагласност, треба нагласити, и наличити, сагласност и сличност самих тих речи

Сличност и сагласност, очи и уши (очи су бољи сведоци него уши, или – Ушима слушах о теби, а сада те око моје види, вели убоги Јов)

Кажемо богаљ, па звучи то помало као да Бога окривљујемо

Само што још не кажемо збогаљ, као што иначе говоримо – због – за све што има било какав узрок или услов а не само за први, за узрок узрока

Због – та чудна реч, опет, чудна јер је и нејасна и прејасна, одакле се већ гледа, јер је више него јасна њена сродница – збогом која првобитно гласила с Богом, а што се и данас, иако све ређе, чује – с Богом остај и с Богом пошао – тако, ако се говори пуним устима, збогом, ако говори се збрзано и збогаљено

(Занимљиво је да такво једно с Богом има и неку врсту заменице која се на селу још среће – с анђелима, спрам које може да се стави једно поређење које, зачудо, није покуда већ похвала – к`о с ђаволима – каже се тако када хоће да се похвали нечија умешност или хитрина, те још јаче – ђавола би на леду потковао

Збогом – ова реч може да буде жива слика језичких и значењских промена, као и замирања Бога у језику и људима

С Богом – то је некада била реч или порука вере и наде, данашње збогом то једва да је мало или није нимало

Присећам се неке приповеди, драме, чега ли, где један учесник другоме каже – До виђења – а овај одговара – Не довиђења него збогом – тако да збогом ту поприма значење растанка заувек, не само незнања да ће се растајући

икада више видети већ и изричите жеље да се никада више не виде, а одатле па до слања – дођавола, само је корак

Толико удаљавање од првотнога значења јесте скоро невероватно, али и неверничко, јер Бог је ту мртав у људском животу колико и у речима

Довиђења, та реч обећава ново виђење с људима (ово је већ полустих из опроштајне Јесејинове песме), док збогом такво нешто не обећава, јер збогом јесте постало тек празна реч, истоветна или истозначна скоро са славним Поповим припевом – никад више (у најбољем случају, та реч значи потпуну неизвесност јер о Богу не знамо ништа па ни то јесмо ли божји створови, да ли је створио он нас или ми њега)

– Збогом, ко зна да ли ћемо се више видети

С Богом је реч верничка, збогом пак реч сасвим збогаљена

Но у збогом још препознајемо каквог-таквог бога (овако, малим словом писаног), док у спокој, док у тој речи можемо да га наслутимо само као кроз маглу једначења сугласника, више по значењу него ли по звучању

Својство и спокојство, својство и сбогојство

Речи имају дубинску димензију, речи нису пуке налепнице већ увиди или изрази (задири, продори, издири), некад обоје

Ни наше речи дан и ноћ никако нису пука случајна имена за то за шта не знамо ни шта је старије (кокош ноћи или јаје дана), па не може бити случајна сличност речи ДА и ДАН (дан је, макар једним делом, једним призвуком или признаком, дан је оно што нам дано), те ништа мања сличност речи НЕ или НО и НОћ

Језик природно тежи штедљивости, пребацивању дела свог тела из казаног у прећутано и само подразумевано

Некада су наши уобичајени поздравни обрти (јесу ли преузети из других језика, дакле преведени, наслеђени из некога прајезика или сасвим саморођени, то скоро да овде није битно), некада су ти поздрави били пунокрвни па се скратили

Некада се говорило – Добар дан, желим – а касније се то svelo на пуки добардан (има чак и даљих скраћивања и скрућивања тих речи, па негде се добар дан чује и само као бардан, што реч је у којој није одсутан само Бог већ и добро, као што у поздраву одавно нема никакова здравља)

Ретки су, ако их још има, беседници који истрајавају у својој тврђави језика и који као да обраћају нам се из неког древног времена када се није ни скраћивало ни скрућивало већ говорило из пуних уста

У мом крају и мом веку говорило се мање-више као и свуда, замореним речима, речима које замиру, но овде-онде било и оних који пркосили, који говорили не из свог времена већ из неког првог и правог

Такав био и мој стриц Радован (*nomen est omen*) који се опирао свему новоме, који све то доживљавао као квареж и пропаст и који био заверен времену које нестаје

Он и речи примао и слао другачије од других, па отпоздрављао из свог дворишта покрај пута којим пролазило цело село и које, као часну старину, поздрављало га са добар дан

Он није узвраћао истом фразом, како се просто а често и нужно, само кресну људи при тренутном сусрету и при мимоиласку (*morning – morning*; дан – дан) већ би на добар дан узвраћао пуном и сочном реченицом која ми и сад звони у ушима као једно време правих и здравих речи, време заувек изгубљено но које покушавам да поново пронађем

– Бог ти добро дао

Од њега сам разабрао да су дан и дати речи истога корена (и плода), од њега зазнао за језик који нигде не жури, који свугде стиже, језик пун Бога

Ако би му неко пренео нечији поздрав, и ту је одговор био сличан, а од данашњег и од Бога испражњеног језика више него различан, па старина отпоздрављала овако – Од Бога му здравље

ИЗ-ВОРНО И ГО-ВОРНО

Са такозваним етимологијама скоро увек смо у неизвесности (наш пример – збогом – јесте провидан али у спокојству већ смо у мутном, у претпоставкама, у разабарањима која често нису друго до бирања, јер неретко чујемо оно што желимо; и етимологија је исповест, није ни збор ни разбор него избор)

Што дубље ронимо, то мрак бива гушћи а неизвесност већа, докази ређи и блеђи, па наставимо ли своју слику роњења-ровљења, уместо да дођемо до бистрине изворске, суочавамо се са мутљагом који смо сами подигли

Чиме још осим звуковном сличношћу и истоверним гласовним променама које се дешавају на таквим местима, чиме још до пуком слутњом могу доказати да је покојник некада био богојник а спокојство – сбогојство, а од оштрог слуха и заводљиве слутње, одатле до лутње, само је корак

У Монтења читамо како волимо да правимо заобилазне речи, како избегавамо да мртваце зовемо тако већ их називамо покојницима

Не знам како гласи изворна Монтењева односно старофранцуска реч, иако данашњи речници најчешће дају *defunt*, али знам да наше покојник није, првотно бар, није било никаква ублага већ баш неразблажена вера тврда, јер и значење нашега покоја (негдањега богоја) јесте да је он мир, вера коју имамо и у глаголу у-мир-ати, јер мир је једно од својстава богојства, мир божји

Није у тој речи било никакве ублаге већ вере да сви ми који смо од или са Бога, да ћемо поново до или у Бога, који од њега отпали смо, да ћемо поново до њега допасти и припасти му

Богу на истину, то сањамо и ми који овуда јављамо само лажи, и не само зато што морамо тако, већ зато што хоћемо, иако овде смо са истином и несагласни и неслични, иако нисмо јој вични

И већ помињани обрт – упокојити се у Господу – и тај обрт јесте немало плеонастичан јер се састоји од речи из два времена, па тај обрт као да рачуна на новије значење покојништва, као да заборавио да је то богојништво, па то

надокнађује поновним увођењем Бога, овога пута као Господа

Господ Бог, осећамо те две речи као име и презиме, а Бог је Један, па једно му мора бити и име имено

Шта после вађења корена, шта са првим знањем, шта са потоњим значењем

Тамо где имамо живо двојство, где имамо и с Богом и збогом, тамо обоје и остаје, јер реч збогом је битно променила значење, чак толико да у њој бога више нема или га слабо има, па та реч зазначила безбожни растанак заувек

Тамо пак где имамо само ново значење, док је старо знање урасло, некада и до тешке и сасвим неизвесне (не-извед-сне) препознатљивости, тамо откривено можемо да поредимо са несвесним или подсвесним психоанализе, или са потискивањем, с тим да у језику до онесвешћивања и потискивања долази из битно другачијих разлога, најчешће преко отупљујућег понављања (овакви какви смо, у вечности бисмо били мртви, или не бисмо ни оживели, ни уживали), некада преко разноразних једначења (живо с-Богом лако постаје и остаје затупљено и мртво збогом, па уместо да остане живо снање-знање, реч постане полумртво значење без сначења, и без пробуђења)

Примерице, ако се ослонимо само на површно значење, речи уверење и убеђење исто су, и међусобно замењиве, но читане дубински, оне су два света, јер убеђен (беда човекова без Бога), убеђен бивам најчешће силом (убили Бога у мени), уверен милом (вера моја, тако ми помогла)

Изгорелог нико не запали, те можемо ли оживети реч БОГОВЕД, колико још можемо поред израза – сваког боговетног часа, колико смислено можемо говорити или макар писати – сваког боговедног часа

Здрав разум би овде приметио како ништа није забрањено, па ни подгрејавати мртваце (улични израз), ни васкрсавати их – устани, изразе, но питање, најбитније питање јесте колико кореновањем може да васпостави се дубоко знање поред плитког значења (што није крај игре разазнавања, јер имамо и дубоко снање спрам плиткога знања, те још даље и дубље отварају се дупље), па у Шкловског смо

имали путовање речи од поезије до прозе (поново Кјеркегор – ко не живи побожно или песнички, будала је), но што може да се незнатно поизмени па то би било путовање од увида до превида, од видовитости до слепости, те приповратимо ли се Кјеркегору – од Буда до будале

Као и у много коју расправу и у ову се укључује и Његош

Будалама кад би вјеровали,

Поете су покољење лудо

Своје кључне логове затрпали смо предлозима и прилозима, па једва да још имало и икако знамо сам ЛОГ шта је, шта РАЗ, шта ВЕД

Именице нам постале неверне мужевима-глаголима, па имамо глаголе приповедати и заповедати, док именице преволеле облике приповест или приповетка, те заповест уместо знатно ређе заповеди (та чујмо добро, заповедник заповеда али издаје заповести а не заповеди)

Овде није најбитније питање – шта је старије, именица или глагол, већ

шта је млађе и слађе, јер вед и приповед, те вест и приповест, два су света, док трећи је понајмртвуљавија приповетка (не пречујмо, спрам вештог имамо извештало и овештало)

Некада ова вишеобличност може да дојми се као богатство, но знатно чешиће је то сиромашење и затупљивање основне речи, прелазак с коња на магарца, полазак нигде

У основи оваквих кореновања лежи вера да је негдања или првотна реч била увид или дослух (сличност и сагласност) који се касније загубили, тако да кореновање јесте нека врста одгонетања односно откривања првотног као најдубљег и најбољег, увидног из-вор-ног које се битно разликује од потоњег превидног го-вор-ног

Занимљиво је, и значајно, да поезија радије загонета него што одгонета, као да од знања више воли збуњеност, као да од јасних знања више воли мутна снања, иако нема ни бојазни, ни наде, да бисмо ускоро могли живети у некаквом објашњеном и тиме осиромашеном свету у којем би нам било и неудобно и безбожно, јер чини се како што више дознајемо, све мање и знамо, па чудо остаје основни

доживљај, и живљај, и одживљај овога света (сетимо се суда – песници су чуђење у свету, што је понављаштво, па тај став можемо наћи и у старих грчких филозофа, и у младога Ајнштајна, само не за песнике већ шире)

За разлику од нас и нашег света у којем све тече (па човек се не може два пута окупати у истој речи), за разлику од нас који јесмо глаголи (Чини се да сам глагол, казао тако неко, јер јесмо глаголи али сањамо именице), који – данас јесмо, сјутра нисмо

Бог пак, очекивано, нема никаквог глагола, Бог је сушто име (сетимо се и именованика), јер тако би било право, али баш и није тако јер нема глагола ни човек (који може ковати и вековати али не и човековати, тако мада се у Његоша чојствује (реч која се није примила), као што се и јуначи, иако јуначење све чешће има само негативно значење, као и ачење), нема глагола скоро ниједна живуљка које као да одвећ озбиљно схватиле своју именост, којено као да олако поверовале да прешле из глаголских мена у властита тврда имена

Ни Бог свемогући, ни он не мора боговати (Бог не мисли, он ствара; он не живи, он је вечан – сликао тако Бога, а кроз њега или иза њега, много успешније, човека, сликао Кјеркегор, мада не треба пречути израз – Бога живога који се гдегде среће), мада глагол боговати чује се гдегде у значењу живети као Бог (чешће као мали бог), а у Хрвата-крвата, чак и у значењу – псовати Бога, хулити, но то може бити само (тужна) прича у причи (веселој), што је својеврсно скраћење, помињати Бога – псовати Бога

Поново о збогству

Треба успоставити још једну везу: ако је покојник некада био богојник, ако је спокојство икада било сбогојство а спокој сбогој, онда ово због израња јасније него игде будући да остаје једино могућност да је због или неправилно С Бог или да је настало некаквим скраћењем – са Бога, као позније – од Бога

Нема поузданих трагова у говору да се икада говорило С или СА Бога као што одавно говоримо од Бога (Ја од Бога, од старог крвника), не бар ако за најбољи траг не узмемо само то због, јер З и његово зујање ту нема шта да тражи, иако оно другде твори свој предлог – ЗА, те за Бога или за Бога милога

Мукло СА и звучно ЗА, можемо ли и то читати као сличицу-звучицу пада и долета

Због и за Бога (за Бога милога) могли би бити по значењу скоро истоветни-истомведни, с тим што прво – због – означава оно што је прошло и дотекло, а – за Бога – оно што ће тек бити тако да узрок (због) и циљ (за Бога) овде се скоро изједначавају јер за Бога и у Богу времена и нема (као што и за нас, једном, времена више неће бити), тако мада језик србски ту се није прославио јер је прословио одвећ људски јер је и безвремље мерио временом па од век склепао вечност, реч одвећ човечну, реч која се може бранити но знатно лакше оспоравати

Са Бога и за Бога, то је само наш смер, није божје безмерје

Реч због је некада могла бити именица, као збор, као збир (имамо глаголе сабирати и збирати, те само збир и збирку који се састоје од сабирака), речи које З-ује само зато што у том положају С се, некада, слабо или никако чује

Ништа се не збива без Бога, све са Бога се сбива и слива, па не пречути, З је ту обично мутно зујање, док предлог С или СА, садржава и задржава значење и сначење

Због и ради, незналице и зналци често мешају те речи (не чине то једино полузналци који тврде да прва реч означава узрок, друга сврху, те да то треба строго двојити, док незналице добро знају да када се пође узроку, досеже се сврха рока, а када се с врха падне, зарок постане разрок)

Узрочно и циљно могли се лако и много где мешати, па вероватно немамо израз – са Бога – само зато што њега заменио сличан или сазвучан – за Бога који пак замро као

забога, израз који, можда, касније разрађен и допуњен обр-
тима – ако Бога знаш, или слично – ако знаш за Бога

(слично, из песме Бог ником дужан не остаје, стих –
зашто, сејо, да од Бога нађеш)

Ту су, једва живи, ту изрази – назвати Бога, прихва-
тити Бога

Знамо добро шта значи глагол богорадити, а већ
мање знамо шта знају речи – Бога ради (та не може се рећи
због Бога, ипак не може већ – уделите Бога ради), те немамо
ли у тим речима повратак Богу какав био на почетку где је
све од Бога (дато) или са Бога (отпало, доспело или спело),
а ова реч над речима обећава повратак и загрљај

Због и ради, Бог је и на почетку и на послетку, Бог је
увек и свуда (Бог је боговед), па све долази од Бога и све
бива – Бога ради

Владика Његош умовао и умевао и о овоме (у томе и
јесте његова величина, што скоро да нема теме коју није
дотакао макар посредно), па он у Лучи запиткује матер
штедру

рад чеса је творац сатворио:
ради л` ђеце своје мнобројне?
али ђецу за ње удовољства?

ал` обоје једно рад другога?

ЗАКУЋАК

уместо закључка

Закључити и закључати, закључак или закључај

Сваки овакав оглед (боље, упркос дужини – огле-
далце), успева само ако понуди неку врсту закључка или
чак кључа

Закућка уместо закључка, закућка типа какав среће-
мо у пресрећној усменој песмици Грличица грче

Да ја књигу Богу дам
Да Бог мени срећу да
А ја срећу па у врећу
Преко прага па у кућу

Ако је језик кућа бића, ко је укућанин, по Богу човек или Бог сам, или обојица

Све су се велике религије опирале језику, опирале а говориле, опирало му се и хришћанство, и Христос

Опире му се и наука, и многе и једина – физика (зато што није логичан већ кривудава), једино му се не опире психика (зато што није ни прав ни правудава већ жив и жив)

Хајдегерова формула (језик као кућа бића), као и већина метафора, више је слика него ли насликано, и значи нешто само ако се у њу не улази, јер се улажењем излази, но у тој формули много је вере у језик, вере без које језик не уверава и без које не може, као ни без сумње и умње

Пре него ли кућа, и пре и после само кућара, закућак

У Паскалову обрасцу – Ми и не живимо, него се само надамо да ћемо живети, у том обрасцу заменити вредности – Ми и не говоримо него се само надамо да ћемо говорити

Ми не зборимо, и не словимо, него се само надамо да ћемо изборити (победу) и условити-ословити (порази-изразе), да ћемо изговорити се, изворити се, јер без словаца, голи смо, но и са њима и без њих, ко ли смо, како ли смо

И овде, у закључку и закућку, и овде Кјеркегор – Ко не живи побожно или песнички, будала је – па обоје, и побожно и песнички бијамо и добијамо преокретом, не – дође празник па испразни, не тако већ обрнуто – дође празник па испуни

(Не знам да ли је Кјеркегор своје речи срочио по Хелдерлину – Песнички станује човек на овој земљи, но ако човек станује песнички, песник станује побожно

Побожно или песнички, јесу ли то до истог циља, Бога истинога, јесу ли два пута или један једини, или су то две сличите разлике, побожно одгонетање и песничко догонетање (догонетање уместо загонетања, што била би још једна слика ОД и ДО, као пре и после, без ичег између и умеђу)

Побожно или песнички, оба та пута јесу задубљивање, нису затупљивање, а бирам ове речи и овакву реченицу да бих у две речи казао и показао природу говора, једначења уместо двачења

(Претпоставка да би задубљивању или изоштравању водили звучни сугласници, затупљивању мукли или безвучни, претпоставка је коју тешко, ако не и немогуће доказати јер једва да су правила у језику важнија од кривила, и открића од скрића, та претпоставка је сумњива јер је много примера оспорава, па би, рецимо, глаголи губити и купити морали заменити значења, тако да би губа била купа, купа губа, под претпоставком, такође сумњивом, да би звучност сликала добро, муклост зло)

(Призовимо и кључне речи епа – бој и пој, бој и добој на једној те пој и отпој на другој страни, па и скоро подједнаку битност боја и поја, што знало се још у старих Грка – лепо китарање не уступа мачу, као и у Његоша – Још не знате шта сте урадили/ док чујете од вјешта гуслара)

Буда и будала нису домаће речи, па ни подобне да сликају то о чем говоримо (спрам бодхисатве имамо име Будисав, спрам будале много шта но ништа тачно то, смећењака спрам уметника)

И побожно, и песнички, путеви су којима се све ређе иде, те значи ли то да се стално увећава број будала, оних који убијају време уместо да га оживљавају, како то отпева и Његош, не Његош Вијенца односно вере и завере, већ онај знатно другачији

Будале су људи од старине
Будале ће остат довијека

Све мање живимо песнички, све ређе и све плиће – побожно

Бог и божја вера у србском језику (у речима србског језика) замиру већ одавно, а више него важно питање јесте да ли је то само језичка појава или има и дубље узроке и низроке

Треба поменути макар најважније разлоге за тај замор

Један од њих, можда и најважнији, јесте древност тих речи коју, најчешће, није ни могуће мерити већ само претпоставити

Сигурно је да на овом пољу имамо и речи или обрта и из прехришћанског периода (до зла бога и многе друге) но

већина је хришћански макар пребојена, па у недостатку писаних и других споменика, ти остаци јесу и једини докази старе вере и њене природе

Древне се речи пак, нарочито оне које се употребљавају често, нужно затупљују и замиру, а таквом њиховом стању је добрим делом допринео и Вуков преврат који је један природан процес којем се било боље макар благо противставити него ли озаконити га, дао нове подстицаје

Вуков преврат као да окренуо се природи, одрекао се Бога, мада, као да сама Христова наука даје за право Вукову поверењу у простонародно (хвалим та ти, оче, Госпoде неба и земље што си ово сакрио од премудријех и разумнијех а казао си простима)

И народи који пишу коренским правописом (а чисто коренског скоро и да нема), не спречавају нужне промене у животу (и смрти) речи, али задржавају дуже њину дво или вишесмисленост (да пишемо с Богом а не збогом, писанија би нас макар подсећала шта је та реч некада била, затитрало би пред нама више њених значења, и оно побожно, не само једно једино и последње – збогаљено)

Да је спрам коренског макар цветно, али није, јер збогом је пад и запад, није ни исток ни ток

Морамо створити нове или обновили старе речи у којима становао Бог

Морамо препознати Бога и у речима у којима је он одавно заборављен, ма и по цену да га утрпавамо и тамо где га није било, да га сањамо тамо где он, може бити, никада није ни будио се (шта би друго био до богојник онај за којега још пишемо како – упокојио се у Господу)

Онолико колико будемо живели по Богу и за Бога (не побогу и забога већ побожно и песнички), толико ће га и бити у нашем језику

Сада га има мање него икад, не само зато што нам гасне вера, већ и зато што нам гасне језик који се, данас, мења много спорије од света (живимо у екстази цивилизације, пише Бодријар), што су његова негдања врела пресушила, а она која требало да их замене, чине то ретко, слабо или никако

Биљана С. САМАРЦИЋ

НЕКЕ ФОНЕТСКЕ ОСОБЕНОСТИ ПИСАМА КРАЉИЦЕ ЈЕЛЕНЕ ДУБРОВАЧКОЈ ОПШТИНИ (14. ВИЈЕК)

1. УВОД

Четири писма краљице Јелене (у историји познате као Јелене Грубе), супруге краља Дабише, која су корпус овога рада, написана су у посљедној деценији 14. вијека (тачније током 1397. и 1398. године). То су: *Писмо краљице Јелене о њошраживању Свештодмијарској и Сјонској дохојка* (писмо бр. 1, 22. мај 1397); *Писмо краљице Јелене о њошраживању Свештодмијарској и Сјонској дохојка* (писмо бр. 2, 15. новембар 1397); *Писмо краљице Јелене о њошраживању Сјонској дохојка* (писмо бр. 3, 9. март 1398) и *Писмо краљице Јелене којим њошврђује да је њримила Сјонски доходак* (писмо бр. 4, 1398, послије 3. априла).

Писма су сачувана у оригиналу и чувају се у Државном архиву Дубровника. Грегор Чремошник у раду о босанским и хумским средњовјековним повељама дао је опис самога типа писма. Писмо број 2 писао је Томаш Лужац, и оно је његово посљедње сачувано писмо. Остала писма написао је за науку још увијек непознати писар. У част краља Дабише, писма су запечаћена средњим типаром краља Дабише. Споменута писма краљице Јелене датирана су на тај начин што је прво наведена година од рођења Христа исписана словима у вриједности цифара из глагољске азбуке, као и дан у мјесецу; док је сам мјесец исписан словима. У писму број. 3 јавља се једна разлика. Наиме, година писања писма стављена је на почетак, док је остали дио датума стављен на крају, по обичају. Другим ријечима, датум је подијељен на два дијела. У питању је стари босански формулар који је настао под утицајем старог дубровачког формулара, по којем се година писала на почетку, одмах иза инвокације. Писмо број. 4 је непотпуно датирано. Писар је користио

само годину од рођења Христа, која је исписана са словима у вриједности цифара из глагољске азбуке, али нема датума и мјесеца. Ово писмо је и последње сачувано писмо краљице Јелене. У писмима се краљица није потписивала као Груба (за разлику од писма из 1399. године, 5. марта). Издања која су нам користила као корпус рада приређена су на основу фотографија оригиналних писама краљице Јелене, која се налазе у Архиву Историјског института у Београду под бројевима 49 – писмо број 1, 50 – писмо бр. 2, 51 – писмо бр. 3 и 52 – писмо бр. 4, а приредила их је у *Сџаром срџском архиву* (Бања Лука, књига бр. 5, 2006) Александра Фостиков.

Писма краљице Јелене Дубровачкој општини написана су према општем формулару. Почињу симболичком инвокацијом, која је карактеристична за средњовјековна писма са подручја Босне, на коју се даље наставља интитулација и инскрипција у којима се наводе кнез, који је послат да преузме доходак, властела и општина. У писму бр. 2 дио инскрипције је различит. Наиме, мјесто дијела *оџшџи ни ѓрага Дубровника*, који се појављује као дио унутрашње и спољашње адресе, овдје унутрашња адреса представља изузетак јер у писму број. 2 стоји *ѓрага Дубровачкоџа*. У писму број 4, у односу на сва остала писма краљице Јелене, инскрипција гласи друкчије. Наиме, краљица Јелена ословљава Дубровчане као *БРАЃУ*. Према Ст. Станојевићу оваква инскрипција није уобичајена и јавља се једино још у писму краља Остоје Дубровнику из 1418. године. По формулару даље слиједи промулгација, у којој краљица обавјештава да је краљевство добро и здраво и у добром стању (писмо бр. 1) и учтиво се распитује о здрављу (писмо бр. 2); док у писмима бр. 3 и бр. 4 нема промулгације нити срдачног и учтивног распитивања о здрављу. У експозицији сазнајемо неке историјске факте о писању повеље и имену личности која треба да подигне доходак.

Без обзира на то што је једно писмо писао Томаш, а остала три нама непознати писар, посматрајући их кроз фонетски осврт увидјели смо прилично сличан систем; што је и разумљиво будући да је у питању исто поднебље и исти временски опсег.

У раду ћемо посебно пратити елементе народног српског језика у овој дипломатичкој грађи и посебно истаћи питање гласовне вриједности *јаша* (у писмима се појављује велики број икавизама, што и јесте једна од карактеристика српских споменика са подручја Босне и Хума) и *јолуласника*.

2. ПИТАЊЕ ГЛАСОВНЕ ВРИЈЕДНОСТИ *ЈАТА*

Велике су недоумице у науци која је била изговорна вриједност овога гласа у прасловенској епоси, а касније и у првом раздобљу у старосрпској епоси. Наиме, не знамо његову основну вриједност, затим – његове измјене су извршене у различито вријеме у различитим крајевима (Белић 1999: 80). По Радосаву Бошковићу то је централно питање и *јата* и славистике. У науци је утврђено да у штокавским говорима незамијењено *јаш* од краја 12. вијека губи гласовну вриједност, те да се екавски рефлекс пробија и у писану ријеч из истог периода (Куљбакин 1925: 97-101).

У повељама 12. и 13. вијека из Босне и Хума добро се одржава разлика између *e* и *ѣ*, али се у 14. и 15. вијеку јављају и други изговори – икавски. Дакле, у средњовјековној Босни, посебно у њеним западним дијеловима, потврђени су икавски рефлекси, посебно у свјетовним документима, што се види и у овим писмима краљице Јелене. „Иако је у Босни (нарочито западној) икавизам и у народној употреби, ипак оваква искључива употреба показује манир, стил канцеларије. У осталим средњовјековним повељама босанско-херцеговачким имамо у једним опет само *и*, у другим *и* и *је* (већ и из 1334. Пуц. II) и у трећим само *јекавизме* (напр. Писмо Гргура Вукосалића 1417, Војводе Сандаља 1423 г., Херцега Стјепана 1461 и др.)“ (Белић 1999: 83).

Прихваћено је мишљење да се процес икавизације најраније учврстио на подручју гдје су граничили штокавски и чакавски дијалекти, а то је у првом реду средња и западна Босна. Повеље босанских банова и краљева 14. и 15. вијека карактерише икавизација. У једном моменту тог периода када је изгледало да ће цијела Босна постати икавска, јавила се нова црта – *јекавизам*, која је ратовала цијели вијек са икавизмом и коначно у 15. вијеку постала апсолутни побједник на овим теренима (Белић 1999: 42).

Икавизација на босанскохерцеговачком тлу општи је манир којем су подлијегали писари овога подручја, што показује још један карактер српског народног језика. Тако је и у писмима краљице Јелене: лѣти (1, 3), лѣто (2): лѣта (4), лѣто (4); вѣрьномъ (1), мѣсеца (2), мѣсица (3), вѣрно (4) и слично.

Дакле, у писмима смо пронашли икавску замјену што се узима као једна од одлика споменика са подручја средњовјековне босанске државе и српског народног језика, што потврђују и српски икавски говори са овога подручја (према истраживањима Николе Рамића). Иначе, „двојство између источне и западне Босне (Херцеговине) у изговору ѣ-та јавља се од XIV в. и одржава до данас“ (Белић 1999: 84). То се двојство и касније сачувало, те су писци из западних крајева БиХ користили икавске рефлексе, а остали јекавске. Матија Дивковић (источна Босна, Кладањ) има јекавске облике, док фра Маргитић (поч. 18. в.) – икавске.

Према Вуковићу: „ikavska tradicija bosanskih vladara i vlastele ne znači da je teritorija na kojoj je određeni tekst pisan bila ikavska; to важи i за повеље i за надгробне натписе: има икавски писаних натписа на територији за коју можемо сигурно utvrditi да никад није била икавска (...) Затим, треба узети у обзир i подеšаванје језика према личностима којима се пише i срединама у које се текст шаље (Dubrovčani су, npr., саобраћајући са босанском, рашком, зетском i сл. Feudalnom vlastelom, доста prilagođavali свој израз према овим срединама“ (1974: 2). Такође, интерпретација јата писара у ХВАЛОВОМ ЗБОРНИКУ је изразито икавска (*лиѣто, гига, разумиѣти*).¹ Међутим, то не значи да је писар био икавац. „Хвал је сасвим несумњиви штокавац, никако чакавац; у цијелом кодексу ниједноме се не појављују чакавске замјене, а нотира се *иѣто* (*неиѣто*), као и штокавска интерпретација релативне замјенице: *који, које, која*“ (Куна 1985: 16).

Зна се вријеме, али не и тачна локација гдје се прво замијенило јат са *и*: „икавизам (ѣ > и) се јавља крајем XIII века и у западном делу штокавских говора и у оближњем чакавском, али тако да не можемо знати где се прво појави-

¹ Кодекс је завршен 1404. године. Његов наручилац је Хрвоје Вукчић Хрватинић. Чува се у Универзитетској библиотеци у Болоњи.

ло“ (Белић 1936: 203). Претпоставља се да је паралелно текла експанзика икавизама на југ у штокавским говорима и у Далмацији. Ова црта пружала се између Дрине и Босне у њиховом горњем току, а главна експанзија ишла је на југ у западну Херцеговину (Белић 1936: 437).

У писму број 4 поред икавских потврда (врњно) имамо и лѣто, што је доказ већ полаганог „ратовања“ екавизма и икавизма. „Икавски рефлекс доминира у повељама Стефана Дабише, краља Остоје, те Јелене (Грубе), Стефана Остојића, Твртка Твртковића, као и Стефана Томаша и његовог сина (...) Чување јата или његова рефлексација по свему судећи су, пре свега, показатељ дијалекта писара. Уколико је реч о домаћим писарима, може се претпоставити да су на овој територији постојали говори са незамењеним јатом и икавски говори“ (Грковић-Мејџор 2012: 29).

3. ПИТАЊЕ ПОЛУГЛАСНИЧКОГ ЗНАКА

Познато је да су се полугласници од најранијих времена (у 11/12. вијеку) изједначили у српском језику, обично у корист танког јера. Испадање *йолуїласника* у тзв. слабом положају омогућило је простор за варијацију у правопису како глагољских, тако и ћирилских текстова. Конзервативна страна користи *йолуїласнике* у оба положаја. Та страна опслужује литературу црквеног карактера, и они чувају *йолуїласнике*, у највећој мјери, и у знатно каснијем периоду словенске писмености. Друга страна је новаторска. Њу карактерише неписање *йолуїласника*, посебно у старијој фази нецрквених словенских текстова. Оваква „збрка“ дала је повода да се некада пише *йолуїласник* тамо гдје му и није мјесто, тј. гдје се никада и није изговарао. У писмима смо затекли писање *йолуїласника* са *ѣанким јером*.

Сматра се да су Срби имали најкасније до друге деценије 11. вијека у свом народном језику само један полугласник и то „на много већој својој језичкој територији полугласник реда вокала а (који се развио касније у а), а само на подручју зетских говора полугласник реда вокала е (који се касније развио у еП)“ (Младеновић 1997: 98).

Вокализација полугласника је њихова замјена у јаком положају пуним вокалима. У српском језику вокализација се

извршила у корист вокала *a*. Та је црта, управо, карактеристика народног српског језика, као у писмима у примјерима: *вас* (2), *васегда* (4), *вожаства* (3, 4). Управо се као посебност српских рукописа из Босне наводи честа замјена полугласника са *a*. „Поред тога, учесталост писања *a* уместо *ь* говори само о томе колико су писари били образовани, тј. познавали етимолошки правопис“ (Грковић-Мејџор 2012: 24).

У научној литератури преовладава мишљење да је у српском народном језику полугласник замијењен вокалом *a* почетком 14. вијека. Павле Ивић и Милица Грковић истичу да је ова промјена забиљежена у споменицима насталим у првој половини 14. вијека на штокавском терену, а у дубровачкој грађи прве примјере замјене налазимо у *Повељи босанској бана Тврџка* из 1375. године (1971: 54-56).

У писмима смо нашли облик *вас*. О настанку и развоју изговора полугласника у групи *вс-* требали бисмо нешто рећи. Ова група била је заједничка српском народном и српском књижевном језику и то у раном периоду постојања српскословенског језика. „Због тога је употреба група *вс*, у том раном периоду постојања српскословенског језика, могла у њему знатно преовлађивати“ (Младеновић 2008: 51).

У овом примјеру првобитни слаби полугласник постао је јак. С обзиром на чињеницу да је спскословенски језик прихватао паралелизам употребе случајева (*вса*, *всака* и *вса*, *всака*), она је представљала и одлику појединих текстова српске редакције старословенског језика, поред текстова са народним српским језиком. Примјер *вса* представља једну фонолошку измјену која се у штокавском дијалекту српског народног језика, и то у њеним источним предјелима, појавила још у 15. вијеку. Ова вокализација полугласника обухватила је низ случајева: *дан*, *сан*, *унук*, *васа*, *саиѿвориѿи* и слично. Ипак, српскословенски текстови строго су поштовали норму и традицију, што значи да писање овога *a* мјесто старијег полугласника није улазило у норму. Међутим, временом је долазило до писања ових облика, истина спорадично. У текстовима народног карактера знатно је више ових промјена. Петар Ђорђевић даје примјер да се у *Немањиној йовели* пише и *вса* и *вса*, али се у у првом примјеру треба читати *васа*, по српскословенском, а у другом – *вса*, по тадаш-

њем народном изговору. Отуда и српскословенско вѣсакъ читамо *васак*, *вѣсак*– *васака*; тако исти и *вѣсь*, *вѣса*, *вѣсе* = *вас*, *васа*, *васе* и слично (Ђорђевић 1990: 208).

У српским народним говорима изједначени полугласник, изговорни, ишао је у корист *ѡанкої јера*. Одлика означавања овог једног полугласника словом *ѡанко јер* била је у средњовјековној српској писмености (14. и 15. вијек) особина како српског народног, тако и књижевног / црквеног језика.

У писму број 4 стоји облик *васѣгда* (писмо 4): стсл. *вѣсѣгда* (увијек, свагда). Дакле, успостављен је јаки на мјесту слабог полугласника; односно у овом примјеру огледа се изговор полугласника са вокалом *а*. Ова вокализација јавља се нпр. и у ријечима: *васѣуѣиѣи*, *ванук*, *васа* и слично, о чему смо претходно говорили.

4. ОСТАЛЕ ЦРТЕ ИЗ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА

Црте народног језика примијетили смо у писању приједлога *ог*: стсл. *оѡъ*, у писању *оѡѣни* (без *ѡ*) (1,2,4), као и у писању у према *вѣ* у иницијалном положају (*узнасмо*).

Према Белићу појава преласка *вѣ* (-) у *оѡ* извршила се око половине 12. вијека (1999: 80), и то у свим штокавским говорима. О старој фонетској позиционој промјени у *у* – гласа *в+* полугласник у слабог положају на почетку ријечи знамо:

а) да се ова промјена јављала као посљедица губљења полугласника у тзв. слабог положају,

б) да се вршила прије појаве наших писаних споменика и

в) да је везана за штокавске говоре српског језика.

О овој промјени писао је и Александар Младеновић у раду *Прилої ѡумачењу измене иницијалної В- са слабиѡ полугласником у једном делу срѣскохрѡаѣскої језика* (1979: 7-19). Послије губљења слабог полугласника у штокавским говорима група *вѣс-*, нпр. *вѣса*, *вѣсе* и слично, метатезом је дала *св-*, која се, такође, извршила рано, према Александру Белићу прије поменутих промјене *в->у*. Међутим, кад се погледа језички материјал старих штокавских споменика, по-

себно кад се упореде повеље и писма и уопште дипломатичка грађа, обје поменуте гласовне промјене се не потврђују подједнако. Нпр. у *Повељи бана Кулина* промјена *въ>у* је регистрована и спроводи се у свим каснијим штокавским писаним текстовима, наравно изузев ако није у питању српскословенски контекст у споменику на народном језику. Насупот томе у истом споменику нпр. измјена *вѣс->св-* није посвједочена, како у овом споменику тако и у писмима краљице Јелене; тј. у њима срећемо неизмијењену групу *вс-*: *всѣдръжитѣла* (писмо 1), *всѣсрѣдѣнѣниѣ* (писмо 1), *всѣсрѣдѣнниѣ* (писмо 3), *всѣсрѣдѣниѣ* (писмо 3), *всѣсрѣдѣнон* (писмо 4) и слично.

У писмима се јављају облици који нису карактеристични за народни српски језик: *тисвѣно* (4), поред *тисућа*, чува се група *тѣ*: *пѣтѣниѣ* (2, 3), *многѣпѣтѣнон* (4) и слично. Занимљиво је да у писму број. 4 стоји облик *днѣ*, односно није извршена очекивана вокализација полугласника, већ је само испуштем полугласник као и у замјеници *всѣмѣ* (4). Чува се *л* на крају ријечи (*дннѣлѣ* (4)). Док се у српскословенском читало *оружје* и *браѣија*, у српском народном се изговарало *оружје* и *браија*, касније *браћа*. У писму број. 4 стоји облик *братнѣ*.

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Писма краљице Јелене су из 14. вијека. Написана су народним српским језиком. У средњовјековним српским писмима, која су углавном писана свјетовним лицима, као и ова, далеко је мање српскословенских црта него у повељама. Тако је и у овим писмима. Највећи дио сачуване преписке везан је за Дубровачку републику. Језик пословноправне писмености до данас је проучен системски само на синтаксичком плану (Павловић 2006, 2009), „док на фонолошком и морфолошком нивоу детаљна истраживања тек предстоје“ (Грковић-Мејдор 2012: 28). Подаци којима располажемо, истина оскудни, указују на сложену дијалекатску слику средњовјековне Босне и Хума, што се посебно, управо, примјећује преко фонолошких црта.

Литература

Белић 1936: Александар Белић, „Галички дијалекат“, *Јужнословенски филолоџ* XV, Београд: САНУ.

Белић 1999: Александар Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела Александра Белића, седми том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Вуковић 1974: Jovan Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I dio (Uvod i fonetika), Beograd: Naučna knjiga.

Грковић-Мејџор 2012: Јасмина Грковић-Мејџор, „Средњовековно језичко наслеђе Босне и Херцеговине“, *Језик и његово у Републици Српској*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, књига 13.

Даничић 1874: Ђуро Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика: до свршетка XVII вијека*, Биоград: Издање и штампа државне штампарије

Ивић, Грковић 1971: Павле Ивић, Милица Грковић, „О почецима замене полугласника са а у ћирилским споменицима“, *Зборник за филологију и лингвистику* XIV/1, Нови Сад: Матица српска.

Куљбакин 1925: Стјепан Куљбакин, *Палеографска и језичка истраживања о Мирослављевој јеванђељу*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.

Куна 1985: Херта Куна, *Хвалов зборник – сјоменик средњовековне босанске државе*, Институт за језик и књижевност, Годишњак XIV.

Младеновић 1979: Александар Младеновић, „Прилог тумачењу измене иницијалног В- са slabим полугласником у једном делу српскохрватског језика“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXI/2, Нови Сад: Матица српска.

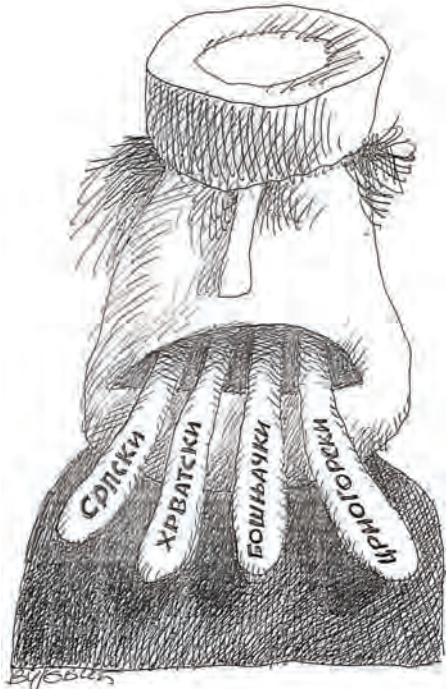
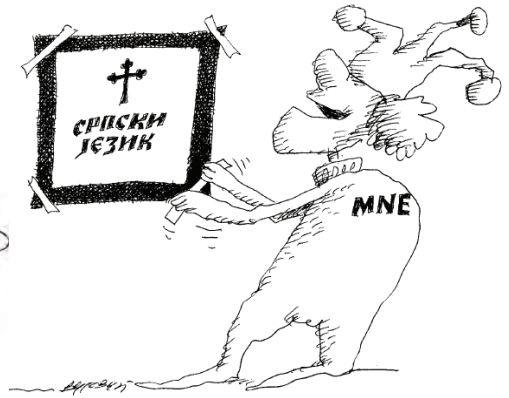
Младеновић 1997: Александар Младеновић, „Српска редакција старословенског језика и употреба само танког јера у писању“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад: Матица српска.

Младеновић 2008: Александар Младеновић, „`Јак` полугласник уместо `слабог` полугласника у српскословенском језику“, *Историја српског језика*, одабрани радови, Београд: Чигоја штампа.

Павловић 2006: Слободан Павловић, *Дешерминативни падежи у старосрпској јословнојравној њисмености*, Нови Сад: Матица српска.

Павловић 2009: Слободан Павловић, *Старосрпска зависна реченица (од XII до XV века)*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ђорђевић 1990: Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Палеографско-филолошки прилози, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.



БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Перивоје ПОПОВИЋ:

поезија

Спасоје БАЈОВИЋ:

поезија

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Григориј ПЕВЦОВ ДМИТРИЈЕВИЧ:

поезија

ЈЕВГЕНИЈА ДОБРОВА:

поезија

НИКОЛАЈ ШЕМСУТДИНОВ:

поезија



**ПЕТРОВИЋИ
НА ДОЛУНСКОЈ
НАСТАВИ**



Перивоје ПОПОВИЋ

ВОЈВОДА У НОВОМЕ; УОЧИ ПОВРАТКА НА МЕДУН

(Похвала ПО-ЕТИЦИ, из три руке)

„... Који су то кројачи у нашој историји заваљали мјере морала и његове практичне сјране? Некада су то били џумачи Сјарої Завјета, Марко Миљанов, Њеїош. Касније нам савременници најлашавају како су се одувек њињањима морала њаїили јунаци књиїа...“

(Емир Немања Кустурица)

Куда си се то јутрос тако рано опремио, Поповићу,
(довољно је Марко Миљанов, Војвода Марко, довољно је
и за Тебе и за нас, довољно високо епскоме Твоме Бићу),
али кажу да имену темељ сљедује, како суђено је –
посебно кад се креће на пут, у поход неповратни далеки –
пријеки кад чека, небески суд, кад се спрема, страшни
за вијек, во вјеки!

Прије тога морам још једном да мог Медуна да свратим,
морам да испратим, с примјерима чојства живим још једном да
се у очи јуначке погледам,
да аманет оставим, да не дам да онај без части нагрђено лице
спасе,
да рђа неприлична прва пред Господа чистог изађе, не дам –
тако, баш тако хоћу потоњи час да дочекам и да ... испратим!

*„Медун је симболика целовиїости, ѡачка висинска у
којој се самоосїварило небеско и земаљско, їрумен земље у
облаку, божанска свеїлостї у їлу у коме су се насїїанили на-
ши корени...“*

(Милица Краљ)

Оно што ја називах негда и знадох као чојство и јнаштво
нов свијет каже да треба правилно да се зове морал и етика ...
Не жалим, свијете, што ти не оставих баш велико неко

богатство,

плаши ме, горко ме безмири тамна, баш тамна будућа
твоја слика.

Нијесам се за овоземаљскога дана, стварно бојао ама ничега,
осим срамоте и презрења људског бића и празног лица –
но тамо кад будем, баш тамо у благој Свјетлости Њега:
ко ће ми, до Њега, помоћи да понекад људима живим
пружим руку...

ту муку, ту тешку патњу, бојим се да пребољети нећу –
несрећу бих заборавио, само да могу који пут свијећу
да упалим и освијетлим залуталима праведне путе!
Тамо Велики Господе, тамо кад пред Твој скуте
доспијем слабомоћан да на свијет попријеко погледам –
да му се наругам несрећан и незадовољан и да не дам
Сатани да међу Твоја налик Бића се грдан злостани –
истински не дам!

*„... Медун је ирочишћени круї, ирсїенасїио обухваћен
еїнос и еїнос; Медун је иоїврга власїиїиої ирајања; Медун је
сјај у оку Васељене; Медун је иесмоїворна снаїа која иризива
и која обасјава.“*

(Милица Краљ)

ОСТРОГ; СВЕТИ ВАСИЛИЈЕ - СЛАВА МУ И МИЛОСТ

*„Уз Божићне блаїе дане,
Црноїорци Осїрої бране!“
Народна пјесма*

*„... Слава Госїоду и хвала вјечна Свейтoме Василију Осїрош-
ком Великом Чудоїворцу! Нијеми ироїоворише, неїлогни ро-
дише, луди оздравїше, неизљечиво несїтало, и иако од 1678. ио-
дине да данас у Манасїиру Осїрої, близу Никшића, Оноїош-
ша ирада...“*

Опоменуо ме је, давно ме је опоменуо Свети
 да Живот и Љубав нијесу увијек у слози:
 вољети – али и надати се горкој сатанској освети –
 спознали су људи, доживјели будући и бивши мнози
 кад оно дуне вјетар пакости и злодан осване невјере клете...
 Клетве, чувај се, Рабе Божји, тешке чувај се клетве.

Сљедећи дан, управо дан послије мрака безнађа и преваре
 старе ће ране да се отворе и нове нагло прокрваре!
 Обје руке рашири, патњом начети сине, према

Господу Великом

и ником другом не вјеруј више, као њему не вјеруј ником,
 приликом Његовом удостоји се, осијај душу његовим

Свемоћним Ликом!

*„– Ја, Пеџар син Јованов и оџац Вуков, из Безјова, села у Ку-
 чима, и моја вјерна Новка и манастирски ђак Шииро Калика
 свједочимо наднаравне моћи Светога, у својим душама и у пре-
 даху на дому часнољубивога Миње Ђукића из Вежешника...“*

Није ти се учинило, то су се стварно муње баш овдје укстиле,
 силе је знак предаха нашао да се себи немоћном поврати,
 да прихвати, да само Он Небом влада и да нема другога суда,
 чуда су Његовом вољом, а не сама од себе постала,
 дала је, Његова је рука свемоћна баш све по добру саздала,
 но човјек изгуби снагу па лута злокрајем беспућа –
 Твоја га Спасења истинског, Твоја га на путу праведном
 чека Кућа!

- Овај пут к мени, ово је опомена коју он ти, у ствари, шаље
 и нема другог, нигдје више нема ништа ближе, ни даље.
 Остај под крилима Манастира Бесмертија, Светога Дома
 Острога –

Божји је Дом, прклони се Небу и проси Свјетлост од Бога
 што долази да нови ти дан Сунцем драгим украси:

- Спаси, Господе, ја те смјерни Василије, монах Острошки,
 молим –

још једну премучену душу земаљску, воскресни, спаси!

„Јављам Вам да је моја снаха Љена Јунчај из села Друме, среза Тузи, од онога дана када смо њосјетили Манасијир, са мајком Диљом и човјеком Љеком, добро – хвала Господу и Свештешљу – Нуо Јунчај, браћу у Христју и Сјасу Небескоме.“

ЉУБИША И КАЊОШ; У ПАШТРОВИЋИМА, У ВЕНЕЦИЈИ

*„...Сјаси Боже мој сироти разум
и разум мојих њријашеља
и разум мојих њпријашеља њомилуј...“*
Ранко Јововић

1

Нека под окриљем Свјетлости Светога Првоапостола Марка (посебна зрака вјере, части и цјеломудрија испод Сунца жарка) буде и Трг Словена на понос свијету и славу Венеције, чији ће сјај остати вјечан без јада, злобе и без Фурлана до дана, до онога вељег дана када се с Богом разиђе, кад више не буде ништа онако стварно као што бјеше прије, када се истина њихова с истином и љепотом Града мимоиђе...

Из царске, да узмем, из касе нашега “вожда” дужда, нужда ме не тјера, никаква сужањска, слаботињска нужда – додајем и ја свој грош мученички да дучеу последије не фали. Мали су, одувијек су сиротни и задовијек бескрајно мали они који само узимају, а ником не умију, не смију да дају, знају, само, обездушени, и Господу силом правду да отимају.

2

Кратко потраја млетачко криволико обећање – на знање, нека је свима и онда, и данас, на знање: – “Чувај се Данајаца и кад дарове (до)носе”, лажу кад кажу добро је, биће добро, не знају за казну блажу, да од срамоте нема, тежега гријеха не памти историја, не прија, не свиђа се сваком пушта и празна Незнанија...

3

Какав се то громолом зачу, громобит страве,
 да јаве, хоће ли силе небеске нешто важно да јаве –
 тоне ли то цијела Венеција или је Будва већ порушена?
 Успомена на Кањоша и Љубишу, свијетла успомена

мора, обавезно, Велики Госпoде, мора да преживи
 и овај помор, и потрес овај безвремени големи и сиви,
 и ове безбројне многодневне омче разноврзне
 (празне ове злосудбије – много их је)
 што нам се над главом и пјесмом опако њишу!

Смутно је Госпoде али сачувај и смутно...
 Злијем се путем зла претичу,
 стазом се зла немани преплићу;
 гласници пакла громко кличу –
 Тегли и вуци и у јарму скапај!
 Чује ли Господ вапај,
 чује ли ико, Јововићу?

ОПОМЕНА; БЕЗ РИЈЕЧИ

Пуцај већ једном, горким стихом пуцај у сопствену јаву,
 стално нешто обећаваш, а никако да досегнеш циља.
 Главу си био спреман да заложеш, пусту главу
 усред горопадног и бесмисленог трулог водвиља.
 Није ништа испало како си неповратно видио слијеп –
 лијеп јесте прољећни дан, само привидно мај је лијеп.

Ти не познајеш, не разумијеш се у љепоту цвијета –
 цвјета у твоје сну само мрак и зла воља овога свијета!
 Тако доспјети нећеш ни до првог беспутног вратолома,
 дома, никада тако видјети нећеш, роднога дома,
 нити упалити свијећу немаром туге угашену,

уплашену, само ћеш наћи стару родитељску бригу,
 књигу вјере староствну, нагорјелу ћеш прочитати –
 да схвати, потребно је да смирена душа доспије и схвати
 како се то нада из пакла слосудбе рађа поново,
 али слово, твоје празнооко потоње изгубљено слово
 нема моћи да се поноћи, мрачне поноћи, самотно ослободи.

Коло, безуво коло води твоја невјерна збиља,
 свјетла не видиш, а хоћеш да кренеш даље –
 без људског, без Божјег вјечно бесмртног окриља...
 Шаље ти Небо, узалуд громове и муње ти шаље,
 опустјели дане, што бездушном се преваром дичиш –
 личиш ли иком? Несрећо прекипјела – никоме не личиш!

СНАГА; ЧАСТ

Кад се Кучи и Ровчани здруже,
 кад се браћа братском снагом збрате
 да животу Васкресење врате,
 Васељену добротом окруже,
 злоумнике у добро обрате,

нема тада ни туге ни плача
 и пећине постају палате...
 А кад им се придружи Морача,
 људи људе снагом части прате –
 и Небеса постају још јача.

Кад одјекне Љешанска Нахија
 (извиискра ватрено засија)
 свијетли подвиг Симона-Ивана,
 над земљом се одсјај славе свија –
 нема ноћи - траје дан до дана,
 Црнојева опет звоне звона –
 одјекује Сунцем васиона.

Кличе тада земља Васојева
и Пипови потомци, јунаци
па Мојковац, Пива и Велика
што ниједан не посрну мајци...
Братоношко камење запјева
да се тресе над Горама Гора
од Приморја па до Дурмитора,
до гиздаве Невјесте Јадрана –
нема ноћи - сија дан до дана.

Острог, Ловћен и Медун се диче
(што се у њих куну милиони),
што им земља силом наде звони –
тешко оном ко себе одриче –
знаде Небо - ми нијесмо они.



Спасоје БАЈОВИЋ

БЕЈЕТРИСТИКА

КОЛИБА

Колиба у небо прогледала
 Рањени зрачак из калица
 Црну тишину пије

Грабљишта без орлића
 Косе без косишта
 Кревети растављени

У шупљинама вјетар крвари
 Лампа на чивији заспала
 Ријеч у камичак претворена

Сјенка гласа
 Гнијездо направила

Ћутање испуцало

Чаробни јецај
 Концем зеленим
 Висине крпи

И мирише мирише
 Пред колибом цвијет

СУША

Опанци без врчаница
 Немаштина отац соло
 У брдима колибица
 С громовима игра коло

Једно око проведрица
Друго око плач звијезда
У сред срца поледица
Коцка јутра без гнијезда

Завладала гола суша
Све је живо подбацило
Али ево Бог и Душа
У сну нам се заметнуло

Свуноћ с небом сијелимо
И пластимо сијевање
Да висине помиримо
Јаблан зори у сретање

Уз Окучи низ Окучи
Уз превије низ превије
Мрки облак кад окучи
Бјежи земљо боље ти је

ПРТЉАГ

Свуноћ у сну ватре горе
Чедне влаке дубијани
Низ уљане вене зоре
Спртљавају Безујани

На коњићу пуне вреће
Мрс бијели рунска вуна
Дан лепрша пут звекеће
Звони бескрај са катуна
Надвисила славље тица
Чобан свира на двојнице
Плавет изнад оградица
Земљи чешља трепавице

Снопље ражи омлаћено
 Повађени кумпијери
 А кроз плесмо позлаћено
 Срна сунцу корак мјери

Јесен руке раширила
 Љесковина вито пруже
 Земља се уз сјај привила
 Запјевале у сну куће

Плес земаљски у сну свиће
 Касни цвијет дубијани
 Низ ланишта и вртиће
 Спртљавају Безујани

КАД СУНЦЕ ЗАНОЋИ

Кад сунце заноћи
 Пивски ђаци
 Низ брегове слазе
 Ријеку да прегазе

У Ђевојачком виру
 Да се огледну

На тамном резу стијена
 Да одморе

Уз небески лакат
 Уз плеће ноћи
 Да продуже

КУЋА МИЋОВИЋА

Ђорђу Милићу

Дими пуца хук и кобац
Змај црнорук слеђен стао
Ђак из Пиве кроз сметове
Дан студени насмијао

Вијавица кључ замела
Љубав звијер загрлила
На сред чела леденица
У сну очи отворила

У планини под Јаворком
Гдје се пусти вез таласа
Топле руке раширила
Мићовића кућа спаса

Тмурно небо појекује
Далеко је до сванућа
Још је даље до ријеке
Још је даље ђачка кућа

ЉЕТО КРУНИСАНО

Оног љета краткотрајног
Крунисаног насмијаног

Сву сам јагњад погубио
Јеком срца ноћ пробио

Рај звјездани издисао
Тражио је кидисао

Плавет клону на рамена
Глава сунцем искрпљена

Јаук зелен камен тршен
 У сновима недовршен
 Још сам жилав у дивљини
 Још је чекам у тишини

Сви ми дани затворени
 А прозори отворени

БОГ

С богом треба у снове засјести
 Са сузом га у венама срести

Слави живот прелијећи снове
 Бог је нејав што из срца зове

Са Богом се немој мимоићи
 Бог је Сунце Сунцу треба прићи

ПИВА

Испуцала уста плавети
 Свјетлост у чворовима
 Бескрај на длану

Јата тица око споменика
 Бескућници пред кућом невида

Дан затегнут између ока и срца
 Шиљато вријеме
 Вучјак комаде плавети откида

Тишина преко које треба прећи
Причин што се уселио

У воду у земљу у кланце
Снови од орања црњи
Јека ума изнад посјечених шума
Камени пртљаг у небесима



ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Григориј ПЕВЦОВ ДМИТРИЈЕВИЧ

У СПОМЕН НА В. ВИСОЦКОГ

На дан откривања спомен-плоче
 на кући гдје је пјесник живио
 Злобну душу вијавице спраше
 Младост моју повратише.
 Ко некада, пути мене опет изведоше
 Тамо гдје ти олтар дише.

У црвеном богојављенскоме ињу
 Кандило Цара догоријева.
 Одсјаји румени и сињи
 Зору прате што се даном одијева.

Стојим у леденој немоћи
 Да те нађем – немам среће.
 Шаптиш ми о слаткој смртној моћи
 У вијавици што је јануар снијегом замеће.

М. А.

С тобом сам друшкане мој
 Ево ти руке моје грумен.
 Погледај, у даљини бескрајној
 Копни облака прамен.

Бол и туге што се збише
 Трази њини сад нестају
 Из поднебесја што над нама дише
 Свјетлости благе већ капају.

Под плавилом што нас је свило
Око се из сна буди.
Нас је двоје заробило
Руменило прољећа што не студи.

У ЗНАК СВИЈЕТЛОГ СЈЕЋАЊА НА
НАЈСВЕТИЈЕГ ПАТРИЈАРХАТИХОНА И НА СВЕ
СИНОВЕ РУСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕКОЈИ СЕ
ПРЕРАНО ПРЕСЕЛИШЕ У ВЈЕЧНОСТ

У блиједо-плавом сутону дремка
И сузи миомирисни јоргован.
У тихом храму јутро у цвату се смјешка
И зорица буди нови младооки дан.

Безнадежно ти си звала мене
У крај далеких радовања што се злате
У сјај јутра њежног што не вене
Ал' догореше мила сјећања на те.

У сумаглици сводова цвјетног разнобоја
Над нама, бестјелесан и невидим
У азурно-звјезданом пљуску свечанога поја
Злу невољу крилима ништи серафим!

Григориј ПЕВЦОВ ДМИТРИЈЕВИЧ, пјесник, преводилац, књижевни и умјетнички критичар, члан Савеза писаца Москве и Савеза умјетника Подмосковља, добитник Гран-при фестивала „Књижевни Беч – 2008“, аутор је неколико збирки стихова које одишу музикалношћу; замјеник је главног уредника међународног алманаха „Књижевна познанства“, члан Организационог комитета и жирија фестивала „Руски митови“ који се сваке године у знак сјећања на писца и историчара књижевности Јурија Дружињина одржава у Црној Гори у Ћеновићима.

Јевгенија ДОБРОВА

НА БОЛНИЧКОМ СТЕПЕНИШТУ

Хладна и мркла ноћ, бесана
 На степеништу болничком пушим.
 Са прозора твојих у двориште се руши
 Свјетлост изнад грозничавог бездана.

Све лишће ломаче спржила рука
 У парку одњегованом је пространо
 А снијег пада тужно и тихано
 Као сирјак иза жениног мртвачког сандука.

У КУЋИ ИЗВАН ГРАДА

Зима. У кући изван градских очију
 У тишини и када готово сви спију
 Дани се нижу као златне жице
 Што их танано и лаганице
 Дуго и марљиво извијају твоје ручице.

Једино поноћни хук вијавице
 Наруши ток дана мјерни
 Шаљући сан химерни.
 Лупка шарки, шкрипа капијице
 А чисто поље успављују међавице
 Расипајући се у триолице.

МАТИЧНИ УРЕД И МРТВАЧНИЦА

Сваки пут када идем од Сухаревке кући
 И скрећем са проспекта код матичног уреда
 Заглушује ме ђавољски кикот.
 Зацијело нигдје више матични уред
 и мртвачница нијесу близу.

Идеја ме заокупила
 И једном приликом сам почела
 Да мјерим растојање корацама.

Испаде седамдесет пет.
 Два псећа лаја
 И једанаест грака гавранових!

Јевгенија ДОБРОВА, писац, пјесник, књижевни критичар, преводилац. Једна од талентованијих руских пјесникиња новог таласа. Завршила је Институт књижевности „Максим Горки“, семинар поезије Татјане Бек и Сергеја Чуприњина. Добитница је више награда. Поезију објављује у релевантним часописима. Члан је Савеза писаца Москве.

НЕКАД



САД



Николај ШЕМСУТДИНОВ

БЕЛЕТРИСТИКА

КАД УМИНЕ ПОНОЋ

Кад умине поноћ, угазити у море заборава
 На леђа лећи, душу предати сили пучине
 Полако, трен за треном, док mine јава
 Оком Хомера, не одбацујући копна милине.

Али крути чвор сумњи, увреда...
 У ноћи бијелих трена
 Од чијих сентенци вајде није
 Да пливам нетремице, поврх пјена
 Слушајући студ туђе равнодушне провалије.

Што је до земље, то је у вољи спознаје
 Са њом само мука што брка ведрине зрачне
 Јер ништа се овдје не збива и моћније даје
 Осим свачије сталне несреће мрачне.

У ПАРИЗУ ЈЕ СНИЈЕГ

У Паризу је снијег. У свијету друкчијег живота
 Поглед патника за недогледом рони сузом неспокоја
 Све је већи бродић лирски златом оковани
 Изнад тебе, изнад тебе, Лукрецијо* моја!

Као опран, свјеж, као зов других простора
 У Паризу је снијег. Као ћудљив пасијанс
 На трговима облива вјечност
 Децембарски фајанс у жилицама Ил де Франс!
 Бијел снешко, опростите за баналност к'о бјелина млијека
 Али у тој фрази, there, види се тако далеко
 Гдје је у раскоши вајаних украса тим господскији од барока
 Што је ћудљивији снијег у китњастом рококо!

У Паризу је снијег. И само за блажено уживање
Хибрид лирски, живота убрзава бијег
Пролазнике пожурје. Вучен неком силом
Према просутим перспектима све је неуморнији снијег!

• Лукреција – назив келтског насеља, насталог у древним временима на мјесту данашњег Париза

Николај ШЕМСУТДИНОВ, угледни је друштвени и културни радник Русије, пјесник, публициста, сатиричар, преводилац. Његово стваралаштво је заступљено у многим периодичним издањима, алманасима и антологијама Русије, а такође Скандинавије, Аустрије, Њемачке, Пољске, Словачке, Француске САД. Учесник је значајних међународних књижевних форума. Аутор је више од тридесет збирки пјесама, а његова поезика је преведена на више од двадесет језика. Вишеструко је награђиван. Живи у Тјумењу.

(Превео и приредио Војислав Караџић)



СВ. САВА СВ. СИМЕОН СВ. СТЕФАН



СВ. ВАСИЛИЈЕ
ЧУДОТВОРАЦ

ТКРИШКИ И
ОСТРОШКИ



ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Будимир ДУБАК:
Цар Дукљан у Вуковом гјелу и Црна Гора

Мирослав РАДОВАНОВИЋ:
Суицидна игра сушине и привида

Предраг ВУКИЋ:
Есеј о броју 2

1



2



EU
NATO

MNE
KRIMINAL



Будимир ДУБАК

ЦАР ДУКЉАН У ВУКОВОМ ДЈЕЛУ И ЦРНА ГОРА

Постоје митолошке и историјске личности и теме, које одређени догађаји и процеси изнова актуелизују и дају им нова значења. Цар Дукљан је својеврсни „црни Бог“ српске митологије. Али, све док није доспио на странице Вуковог дјела, био је присутан само у народним усменим предањима.

Дукљан је „ђавољи цар“ и историјска личност. Ријеч је о Диоклецијану (око 243 – после 313), римском императору, који је нарочито остао упамћен по суровом прогону хришћана. Тако је у једној личности остварена симбиоза митологије и историје.

Захваљујући Вуку Караџићу, у српској књижевности Дукљан добија посебно мјесто. Вук се цијелог стваралачког живота бавио темом проклетога цара Дукљана.

У приповјечи „Зашто у људи није табан раван?“ Вук Караџић већ првом реченицом јасно даје митолошко-религиозни оквир, гдје смјешта „ђавољег цара“, против којег ратује Свети Аранђел Михаило. Додуше, име тог цара таме се не помиње. Испод безазленог наслова-питања, на које текст треба да одговори, читамо чудесну верзију сатаниног рата против Бога: „Кад су ђаволи отпали од Бога и утекли на земљу, онда су и сунце однијели са собом, па га ђаволски цар набио на копље и носио на рамену“.

Земља се пожалила Богу да ће је то сунце изгорети. Бог пошаље Светог Аранђела „да узме сунце од ђавола“. Аранђео се служи лукавством, како би ђаволу отео сунце. Удружи се с њим, али лукави прозре намјере Божијег ратника. Тако заједно стигну до мора, у којем се купају. Аранђео предлаже да се надмећу у рођењу, да виде „који може дубље“. Први зарони Свети Аранђео „и изнесе у зубима

пијеска морскога“. Ћаво оклијева да зарони, јер се боји да му супарник не отме сунце, пободено на копљу, у пијеску. Нема му друге до да испоштује договор, те пљуне на земљу створивши свраку, да чува сунце, док он не изрони с пијеском у зубима. Чим је Ћаво заронио, Свети Аранђео „прекрсти руком море, те на њему постане лед од девет аршина дебео“. Узе сунце и узнесе га ка Богу.

Чувши сврачији глас Ћаво покуша да изрони, али над њим бијаше дебео лед који проби каменом, изиђе напоље и појури за Аранђелом. Крочио је Михаил једном ногом на Божији престо, са сунцем у рукама, кад га Ћаво сустиже и „ноктима из табана у друге ноге ишчупа велики комад меса“. Да би утјешило рањеног Аранђела, Бог нареди „да сви људи имају тако на табану као малу долину“.

Суштина ове приче свакако није објашњење настанка долине на човјековим табанима, већ сами сукоб сатане с Богом и крађа сунца, као принципа свјетлости и топлоте, као извора живота. Божији изасланик је иначе вођа његових војски небеских против отпалог анђела и његових легија.

Цар Дукљан се појављује и у пјесми „из Црне Горе“, у другој књизи „Српских народних пјесама“ (1845), под насловом „Цар Дуклијан и Крститељ Јован“. Овдје је „Ћаволски цар“ именован као Дуклијан. Видимо га крај мора, али не више са Светим Архангелом, већ са Крститељем Јованом. Они су два побратима, који пију вино. Као што је у претходној причи Свети Аранђео склопио пријатељство с Ћаволом, како би га надмудрио и отео му сунце, тако је овдје Јован Крститељ отишао корак даље, унаприједивши њихов однос у побратимство. Међутим, мотиви су им исти.

Јован Крститељ намјерава да цару Дуклијану отме круну и тако га детронизује с престола зла. Стога му предлаже да се „посиграју“. Цар Дуклијан би се играо круном, а Јован Крститељ јабуком. Први је Јован хитнуо своју јабуку, која је пала у морске дубине. И као што је Аранђео заплакао за својим откинутим табаном, тако је и Крститељ заплакао за јабуком. Бог је утјешило Светог Аранђела, а Светог Јована тјешо цар Дуклијан, обећавајући да ће извадити његову јабуку, под условом да му овај гарантује да му неће „уграбит коруну“. Као што је Ћаво прозрео намјере Аранђелове,

тако је исти тај ђавољи цар, овдје наречени Дуклијан, прозreo намјере Јованове. Кад му се Јован Богом закleo, Дуклијан зарони. Свети Јован полети на небеса, да пита Господа да ли ће се њиме криво заклети. Господ одговори:

„О Јоване, моја вјерна слуго!

„Закуни се мноме трипут криво,

Теке не мој мојем именом“.

Свети Јован слијеће, а у исти час из мора израња Дуклијан, с јабуком у зубима. Игра се понавља. Опет Јован плаче за потонулом јабуком, а Дукљан га тјеши да ће је извадити, ако он потврди да му неће украсти круну. Јован се три пута „Богом кунујаше“, да неће. Али му сад Дуклијан не вјерује. Круну ставља под капицу и са њом тицу злогласницу. Кад је Дукљан заронио, Свети Јован заледи море са „дванаест ледовах“, украсти круну и полетје на небо.

Као што је сврака јављала ђаволу о крађи сунца, које је однио Аранђео Богу, тако је овдје „тица злогласница“ јавила Дуклијану, у мору, да му је Свети Јован украсти круну. И опет ђаво (цар Дуклијан) не може да пробије лед, већ га пролама тако што на главу стави „Мали ками од хиљаде оках, / И проломи дванаест ледовах“. Развивши крила, креће у потрагу за Светим Јованом, којег сустиже на небеским вратима. Завршетак је исти као у приповједи, с тим што Јован, умјесто сунца, доноси Богу круну. На овом мјесту Вук пјесму допуњава фуснотом, која је готово истовјетна са приповјетком, објављеном 24 године прије штампања друге књиге „Српских народних пјесама“.

Вук се бави Дукљаном и у књизи „Српске народне приповијетке“ (1853). Прича „Цар Дукљан“ почиње као бајка: „Био је један цар те се звао цар Дукљан“. Цара затицемо у лову, али не крај мора, као досад, већ близу језера. Он угледа крилатог коња и крилатог човјека, са златном косом дугом до пета, како излазе из воде.

Чим изиђе на сухо крилати човјек (који личи на анђела), стане да дува у свиралу, налик змији. Од његове свирке се дрвеће и камење помјера. Та анђeosка музика уплаши цара, који одапе стријелу и рани коњаника под оба крила. Павши с коња човјек завиче: „Моли Бога, чоече, те си ти мене виђео приђе него ја тебе“.

Крилати човјек је очигледно персонификација Светог Аранђела, којег је Дукљан као ловац први угледао, из потаје га стријељао, и пред чијом сабљом је рањеник једва умакао, уронивши у језеро. (У претходним ситуацијама су Аранђео или Јован рањени у стопала). Међутим, Дукљан узима његовог крилатог коња и узјаше га. Намах му никну крила, што га уплаши, те сјаха. (Опет видимо да је Дукљан у суштини један страшљиви ђаво). Крила му ишчезоше, и он за узду крилатог коња доведе својој кући.

Поново се намеће поређење с ранијим Дукљановим ратовима против Светог Аранђела и Светог Јована (читај: ратовима с Богом), у којима су без крила били незамисливи ти окршаји.

Прича даље добија нове фантастичне обрте. Тек, цар мора да врати коња, у замјену за сина, кога је очима умртвила једна уплакана, средовјечна жена. Немајући сопствено тумачење ове варијанте приповјести о цару Дукљану, Вук каже: (Даклем се мисли да је коњ био син оне жене, а онај човјек што га је цар ранио његов отац).

У постхумно објављеном дјелу „Живот и обичаји народа српскога“, 1867. године („у наклади Ане удове В. С. Караџића“), двапут се сријеђемо с царем Дукљаном. Прво, под насловом „Сврака и људски табан“, гдје је дато објашњење како је настала сврака, а у ствари, поновљена је прича о Светом Аранђелу и његовом надмудривању с ђаволом, како би Богу повратио украдено сунце. Дакле, исти текст, незнатно измијењен, три пута се појављује у Вуковим дјелима: приповјеткама, пјесмама и етнографским списима.

У поменутој књизи Вук, под одредницом Дукљан, каже како се у Црној Гори и околини приповиједа „да је цар Дукљан у Морачи под Везировијем мостом свезан у синцир, који једнако глође и уочи Божића таман да га преглође и свијет да ужди, а циганин сваки по једном удари маљем (великијем чекићем) у наковањ те притврди“. Овим записом се прецизно лоцира мјесто гдје обитава проклети цар Дукљан.

Идући Вуковим трагом, историчар Владимир Ћоровић, у дјелу „Свети Сава у народном предању“ биљежи и причу „Свети Сава у Дукљи“. Као што наслов каже, главни јунак ове приче је Свети Сава. Мјесто радње је Дукља, про-

клета земља цара Дукљана, којег у Савино вријеме физички одавно нема, али је присутно проклетство над земљом којом је владао. Вуков цар Дукљан је доминантно митолошко биће, ђавољи цар, док је у овој легенди, захваљујући Светом Сави, он смјештен у историјски оквир.

Прича каже како је Свети Сава, ходећи по српској земљи да шири Јеванђеље, стигао у Будимљу, код свога брата Стефана. Кад крену даље, пита га краљ куд се запутио, Сава му одговори да иде „у земљу проклетога цара Дукљана“. Наумио је да обиђе ту земљу и „поучи тај народ како да се моли Богу и слави Име Господње“.

Кад је крочио Свети на земљу проклетога цара Дукљана, тамошњи народ му пође у сусрет и стаде да се клања, мислећи за њега да је цар Дукљан. Он рече да није проклети цар Дукљан, већ слуга Божији и народни, који долази у Име Господње. Једни га послушаше, а многи не.

Враћајући се из земље Дукљанове у Васојевиће, прије него је прегазиио ријеку Перућицу, испод Кома, нареди „пратњи да откују његова коња и добро оперу копита, како не би копитима пренео земљу из проклете Дукљанове у благословену Расију“.

Видимо колико је у Немањићком добу било живо у српском народу предање о проклетом цару Дукљану, чији је историјски пандан (Диоклецијан) живио десет вјекова раније. Значење ове приче је недвосмислено. Оно изражава јасан сукоб хришћанства и паганства. Рат Бога, преко свог изасланика, Светог Саве, против сатане, чишћењем од проклетства земље цара Дукљана. У овом случају, дакле, митологија постаје историја.

Причу о цару Дукљану налазимо и у књизи Илије М. Јелића „Васојевички закон у дванаест точака“ (1929). Тачније, у коментару 23. параграфа тачке девет овог Закона, који гласи: „Који ковач не удари на Божић прије сунца чекићем у наковању, па се то начисто докаже, да му се преломи чекић и наковања, а он и свако његов обестрви“. У коментару Јелић каже: „Прича се да је у Подгорици живео неки цар Дупљан (Диоклецијан), који је био тако силан и моћан да над собом није ни Бога признавао“. Тај Дупљан (како га је још народ звао) од родбине је само имао брата и сестру.

Били су циновског раста, због чега се нису могли оженити, нити удати. Стога се браћа договоре да један од њих узме сестру за жену. Нити су се могли погодити коме да припадне сестра, нити је она пристајала да буде жена своме брату. Стога се сестра досјети да им постави немогуће услове. Дукљанину да подигне град (Дукљу), а његовом брату да ископа јаз и преведе ријеку Зету у Морачу. Надала се сестра да за живота не могу извршити своје задатке. Али, на њену жалост, они брзо окончаше послове. Умјесто да посљедњи камен узиде у град, Дукљан њиме усмрти брата. Видјевши то, сестра скочи у Зету и удави се. Дукљан је извади из воде и мртву облежа.

Бог посла Светог Илију, да казни ово чудовиште. Међутим, громови му нису могли ништа. Он одлучи да ухвати Светога Илију, те направи гвоздене вериге и прикова их за стијењу, код Везировог моста, на Морачи.

Сазнавши за то, Свети Илија се преруши у неког путника и стаде се распитивати код Дукљана за намјену његових верига. Овај каза да ће их ставити око врата Светоме Илији, кад га ухвати. Путник рече да познаје Громовника и предложи да Дукљан испроба вериге на свом врату, јер је Свети Илија крупан као он. Превари се Дукљан и метну себи вериге око врата. Свети Илија прекрсти штапом и састави крајеве верига. Дукљан се заједно са стијеном стропошта у Морачу. Од тада непрестано глође вериге. Уочи Божића их дотјера до дебљине длаке. Прегризао би окове, ухватио Светог Илију, заклао га и од његове крви би се запалио цијели свијет, да се ударањем чекића о наковње готово прегризене вериге не враћају у пређашње стање. Тако је Дукљан осуђен на вјечно глодање верига. Подводна неман остаје трајно заробљена, захваљујући лукавству Светога Илије.

Ову причу о окованом Дукљану тумачи и Веселин Чајкановић у свом раду о ђаволу, истичући да се ковачка радња ударања чекића о наковње врши искључиво на Бадњи дан. Обред јасно упућује на симболички рат хришћанства против паганства, оличеног у Дабоговом наследнику ђаволу, тј. Дукљану.

Последње двије приче, из Васојевића, о Св. Сави и Св. Илији, још једанпут свједоче о дубокој укоријености легенде о злом Дукљану у српском народу.

Проклети цар Дукљан је у новом и злокобном облику оживио у савременој Црној Гори. Дијаболични дух овог ратника против Бога побјегао је из вира, испод Везировог моста, на Морачи, као из боце, попут авети, која се наднијела над судбином српског народа у Црној Гори, постојбини цара Дукљана.

Народни бард Радован Бећировић у пјесми „Ђаво у Црној Гори“ јасно именује носиоца зла, оличеног у комунизму. Тај богоборачки покрет и идеологија у наше вријеме је именован као дукљанство, а његови носиоци и присталице као Дукљани. Није ријеч ни о каквој метафори, већ о дословној реинкарнацији злодуха Дукљана, који је у непрекидном рату с Богом и његовим свецима, па дакле и са православним народом. Дукљанство као ново паганство, засновано на деструкцији сопственог идентитета, није само негација православља и српског националног одређења, већ и одрицање од Бога-Логоса. Разумије се да је ту, прије свега, на удару Вук Карацић и српски језик и ћирилица. Ријеч је о својеврсном аутокултуроциду, какав није виђен ни у једном народу и држави на свијету.

Ловћенски тајновидац Његош је у дјелу „Луча Микрокозма“ именовано сатану као „Дух лукави и злом задојени“. Али, од свијетлог погледа Спаситеља су „уплашене мраке ишчезнуле“, а васкрсењем смрт поражена. Вук је, бавећи се ђаволом, у виду проклетог цара Дукљана, указивао на неуништивост зла, али и на његову немоћ да трајно надвлада добро. И код Његоша и код Вука лукави је надлукављен и побијеђен.

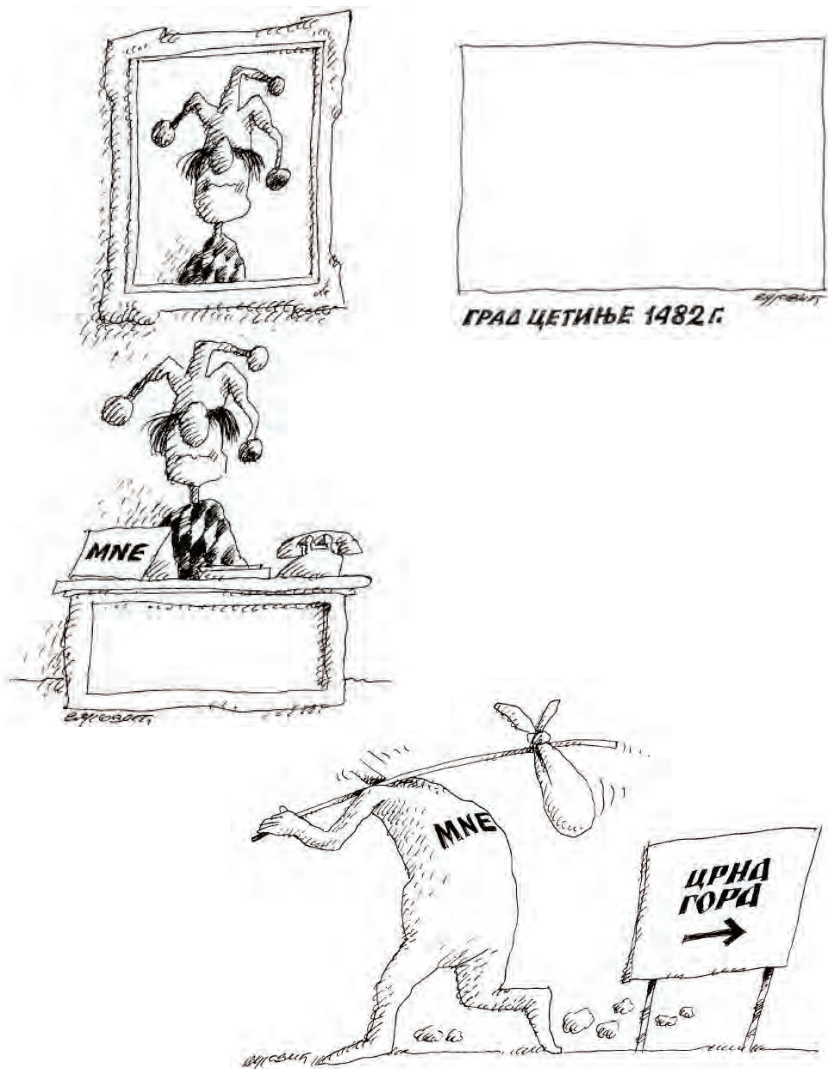
Нажалост, чини се како је у наше вријеме проклети цар Дукљан успио да прегризе вериге и изрони из дубоког вира таме, пријетећи да од Бога отме, попут сунца, све оно што је српском народу у Црној Гори свето и што чини наш идентитет.

Овај скуп у славу и част Вука Карацића доприноси да се дукљанству, као новом тирјанству, стане ногом за врат. Уосталом, његов родоначелник Дукљан већ два миле-

нијума опомиње како је тешко с Богом ратовати. Да о побједи злодуха Дукљанова не може бити ни збора, прије свега свједочи бесмртно дјело Вука Стефановића Караџића.

(Изговорено на научном скупу посвећеном Вуку Караџићу, у Пљевљима, 216. Скуп је организовано Српски национални савјет ЦГ.)

ЕСЕЈ



Мирослав РАДОВАНОВИЋ

СУПТИЛНА ИГРА СУШТИНЕ И ПРИВИДА (О причи “Смрт у Синановој текији” Ива Андрића)

У причи “Смрт у Синановој текији” реалност је само један од облика живота, а наше имагинарне представе и краткотрајни призори могу бити носталгично привиђење и део смисла који опседа свест. Ова прича показује да биће у времену није само човек у историји, нити његову људску судбину обликују само историјске условности. Тиха драма одвија се заправо испод површине бића, а суптилна игра суштине и привида догађа се далеко од потресних ломова историје и трагичних друштвених преврата. Ова прича оцртава лик разапет између аутентичног живота и његовог унутрашњег понора, између света истинских односа и унутрашњих потреса. Андрић светло са историјских и друштвених збивања преноси на унутрашње просторе човековог интимног света. Психолошка раван искуства постаје примарна, луцидна свест и повезивање суптилних ствари догађаја избацују у први план облике чулне и доживљајне стварности. Животно искуство и сећање су у служби унутрашњег елана који прекрива реалност, битне основе руше догму трагајући за афективном и еротском супстанцом која надживљава време и чини истинску историју бића:

“Сећао се живо и брзо. Свега двапут у животу збунила га је појава жене; и то су били они невидљиви догађаји, без значења и важности, кој се одиграју тајно, остану невиђени и непознати целом свету и, најзад, буду заборављени и од нас самих. И сад, од целог његовог дугог и радног века, само та два догађаја - две ситне и бесмислене муке које су испуниле неколико дана његовог детињства и његове младости - стајали су пред њим, аветињски издвојени и порасли, бришући све остало, његов живот, тело и мисао, и стапајући се у једно једино осећање бола, које га је свега испуњавало”.

Прича “Смрт у Синановој текији” лирско сензуалну тему сећања развија у причу, разграђује у емотивно – рефлексивну прозу. Синтеза емоције и рефлексije прожета је зом страха и скучености постаје доминантна. Моћни порив сензибилности, унутрашњи покрети, преображаји објективизације на плану сећања и надградње личне исповести потискивали су скученост светачке и религиозне учмалости. Сећање на два сусрета са женама избија у први план и твори лирску рефлексiju, помера тежиште ка субјетивном стању главног јунака. Остварена је визуелно – симболична рефлексija, интелектуални немир, филозофско – антрополошки поглед који угрожава догму и заснива афективну реакцију угрожене егзистенције.

Андрић је у овој причи ослобођен религиозне фикције о спасењу, свестан опасности која нам прети од истине без илузија, али у таквом озрачју проналази основ за човеков мисаони активизам који дочарава људске напоре представљајући их у светлу људске интиме. Писац наспрам историје, догме, друштвене стварности, поставља свет мисаоних и духовних прегнућа која су у служби најзагонетније тајне која је смисао, мера људскости. Индивидуална судбина настаје из присног додира са токовима властитог искуства у којима је ерос примаран и заокупља мисаону праксу. Историјска позорница ослобођена је идола, религиозне залепљености, а у први план је постављен човек као сведочанство ирационалних снага и представа које га опседају и чине основу његовог бића:

“У дечаку је расло сећање на леш који је видео и претварало се у неку нејсану кривицу која га је мучила и нагонила да све одмах исприча мајци, да се исплаче, да тражи објашњења. Али је у исто време осећао како му је немогућно да шта о томе каже. Прилазио је неколико пута мајци, тражио њен поглед, али она није ништа примећивала на дечаку, а он није налазио снаге да отпочне разговор. Најзад је легао. Тек тада је отпочела игра дечје маште и живаца у правој несаници.”

Човекава витална везаност је еротско и жена, а аутентична свест издваја Алидедеа из безимене хронике живота, на крају животног пута остају само они елементи

који чине ниво чулних сазнања. Вредност постојања дочарана је облицима смисла у којима се руши двоструки низ ограничења - вањских и унутрашњих под чијим притиском је страх био механизам који је све регулисао. Ако је Алидеде живео под снагам детерминизма и тоталне подјармености унутрашња субјективна визија изградила је отклон, ослобођени ерос, дах неког другачијег плотског живота, женског тела које га је на тренутак окзнуло и неизбрисиво се урезало у његову свест.

Алидеде је “стајао као недостижан пример савршенства сваке врсте. Изгледа да су му немир и људска потреба за миром били потпуно непознати. кажу да није знао шта је женско тело ни плотско уживање уопште”. Ипак у његовој свести непорочног човека, религиозног мислиоца доминантно егзистирају два сећања, две мисли, два сусрета са женама и њиховим полуобнаженим телима која у тренутцима опраштања од живота постају доминанте. Привидну религиозну хармонију верског склада и непорочности ове унутрашње визије уздрмавају чудним непоскојством, немогућношћу људске свести да се одупре хуковима живота и еротске доминанте. Призор леша полунаге утопљенице и разголићене прогоњене жене је круцијални смисао, једини могући вид живота који је свесно потискиван да би доживео судбину гејзира. Снага плотског потискује религиозну моћ и божију снагу. Идеализовани делови Алидедеове личности распадају се пред сенком земаљског живота који завлада његовим чулима. Чињенице живота окрњиле су се и довеле у питање савршенство божијега дела. Религиозна свест непорочног Аледедеа није апсолутна, њено помрачење је интезивно чињеницом искушења, чињеницом самртног ропца у коме се помаља путена жена као симбол чежње и жеље. између сјаја и вере, светачког живота, испречила се жена судбински преокрет, овоземањска чињеница неутољиве чежње. Линија чулног и телесног брише светачко и непорочно, разголићује човека бојећи га врелим бојама нагона:

“И то није било тако само прво вече. данима и данима се мучио. Није више ни помишљао откуда му то, кад је почело, ни зашто ни како је дошло, ни има ли стврало раз-

лога за то; знао је само да носи једну тајну и мрачну ствар у себи. Још многу ноћ се будио од куцања алке, које је само он могао да чује, и бдео са осећањем да је уз капију испод његовог прозора прислоњено тело онесвешћене жене”.

У Алидедеовој визији и имагинацији створено је поље унутрашње слободе у коме се мислилац решава судбинске коби заточења. Алидедеова унутрашња визија је побуна против прихваћеног и проживљеног, највиша моћ воље да се досегне оно што је измакло. У самртном часу Алидеде одбацује Бога и светачки живот и суочава се са стварним животом, са моћном чињеницом еротике којој дозволимо да уђе у стварност и наше снове. Бирајући религиозног делатника за главног јунака Андрић је проблематизовао религиозну свест и у први план извео чињеницу динамике биолошког живота коју ништа не може нарушити. Зид према стварном животу који је градио “узвишен божији човек” био је заправо привид који прска у самртном часу:

„А ово сада, овоје био његов последњи минут, и у том минуту ово сећање, као последњи блесак његове свести.”

И религиозни, испоснички облик живљења у сну прекривен је чињеницом сензуално-чулног као доминантом. Између аскетског и чулног превагу је однео чулно које се појављује у виду спиритуалног доживљаја: “раме је вирило јасно из талоба, а мало ниже протезао се бео кук, колена је било прекривено муљем”. Алидеде је као и велики број Андрићевих јунака човек потиснутих импулса и нагона, предан самоћи. Проблем кривице и одговорности прекривен је осећањем страха који га изолује. Носећи у себи недостатк спремности за ангажовање Алидеде се брани и правда страхом и “нерзумљивом кривицом”. Нечињење и страх који паралише не ремети живот и складну светачку тишину, али улази у подсвест и рађа комплације у психичкој и друштвеној збиљи:

“Целог тога пролећа дечак се мучио својом тајном. Сваког дана по неколико пута му се враћала мисао да бар сада кад је свега нестало, исприча цео догађај мајци. Осећао је да би му било лакше од тога, али никада није налазио храбрости да почне, ни речи да се изрази”.

Одговорност према животу односи превагу и нагриза вид неупрљаности животом побожног старца. Алидеде својим сећањем нагриза скученост свог светачког живота, његова омеђеност руши се пред чињеницом кругова који се шире и увлаче жену као центар, као еротску чињеницу коју је немогуће пренебрегнути: “жена стоји, као капија, на излазу као и на улазу овога света”

Видовитост изолује човека, потврђује његову парадоксалну ситуацију и вечну самоћу. Зато се Алидедеов унутрашњи поглед окреће у себе, према властитим зрачењима, ка трагу властите истине. Његов судбински изазов и његово људско проклетство не припадају свету у коме траје и којим је обележен. У самртном часу он открива свој порив и своје опредељење и окреће се свету детињства и младости које зрачи еротиком, женским телом, а не обрасцима аскетизма и посвећености религији.

У својим напорима да изгради врлине, мудрост, стекне огромно знање Аледеде је постигао максимум, али није могао изменити природу, карактер, еротски порив, плотско хтење. Постао је само свеснији себе и својих узалудних настојања. Између човека, члана одређене друштвене групе, слоја и биолошког човека, сазданог од наслеђа предака и родитеља, одвијала се борба, а превагу је однео биолошки човек дубоко испуњен осећањем снаге и зрачења еротике, женског тела што себи признаје макар на самртном часу.

ОГЛЕД О БРОЈУ ДВА

ЕСЕЈ

У историјском и духовном ходу човјечанства бројеви одражавају одређену симболику. Поједини бројеви, посебно једноцифрени, носе у себи многозначну симболику и мноштво порука и поука које су понекад скривене и нејасне, а понекад сасвим јасне и духу обичног човјека релативно разумљиве. То је, сасвим разумљиво, случај и са бројем два, који је као један од кључних бројева у бројчаном систему заступљен у културној и духовној традицији многих народа, па и у старословенском духовном наслеђу. Хришћанско богословље, како источно-православно, тако и римокатоличко, учи нас још од Четвртог веселенског сабора у Хелкидону 451. године да Господ Исус Хрисос у себи обједује двије природе: божанску и човјечанску. Као Син Бога Оца Христос се оваплотио и своје божанско учење објавио у тијелу човјека. И заиста, новозавјетни списи Христа именују и као Сина Божијег и као Сина Човјечијег, јасно наглашавајући на тај начин двозначну природу Христа Спаситеља.

У природи сваког човјека појединачно, али и у менталној и моралној структури човјечанства уопште, непрестано се сукобљавају два супротстављена принципа, двије неспојиве тенденције, два непомирљива појавна процеса, као што су: добро и зло, рат и мир, слога и неслога, мржња и љубав, креација и деструкција, богатство и сиромаштво, болест и здравље, срећа и несрећа, хероизам и малодушје, морал и неморал, теизам и атеизам, човјечност и нечовјечност. У сваком човјеку од искона, од Адама до Христа, и од Христа до судњег дана, бориле су се и бориће се бескомпромисно силе креације, или силе добра, и силе деструкције, или силе зла. У неком од нас преовладају силе добра, а у многим нашим ближњим силе зла. На жалост, силе зла преовладају у знатно већој мјери. Стиче се утисак на основу

минулих и савремених историјских искустава да је већина људи много склонија злу него добру, деструкцији него конструкцији, немиру и сукобу него миру и споразумјевању. У сваком случају, човјек је дуално биће кога одликује непрестана унутрашња дуговна борба непомирљиво сукобљених животних циљева и често недосањаних снова.

Основи хришћанске теологије нас уче да сваки човјек бира два пута у животу. Или ће слиједовати начелима хришћанске етике и тиме задобити право на обитавање душе у рајском насељу, у заједници праведних и светих, или ће угађајући својим страстима и чинећи моралне преступе задобити трајну казну, јер ће му душа бити осуђена на вјечно обитавање у паклу огњеном. Којим ће путем поћи, путем врлине или гријеха, сваки човјек појединачно одлучује својом слободном вољом. Човјечија душа, дакле, има само два коначна исходишта: рај или пакао. Исламска теологија која се у значајној мјери ослања на хришћанско богословље, заступа сродан став. Према исламу, душе оних који сљедују морална начела Курана добиће уточиште у рају, или како га арапски језик именује „џенет“, док ће душе оних који не сљедују учење Курана завршити у паклу, или како га арапски језик назива „џехенем“. И према хришћанској и према исламској теологији биће човјека чине два чиниоца: душа и тијело. Док је тијело по природи ствари маловремена и пролазна твар, човјечија душа је бесмртна и неуништива. Своје коначно и трајно исходиште, како нас уче традиционалне монотеистичке религије али и древне античке културе душа задобија према својим моралним заслугама у овоземном животу.

Принцип дуализма присутан је и у појединим древним и античким религијама. Староиранска религија коју је утемељио Заратустра исказује поштовање богу добра Ахура Мазди, насупрот кога дјелује бог зла Ахриман. У пантеону старословенских бошанстава заступљен је бог зла Чернобог и бог добра Бјелбог. И у традиционалним монотеистичким религијама присутан је у значајној мјери богословски модел дуализма. У хришћанском богословљу, насупрот Господу као богу љубави јавља се Сатана као биће зла. У исламској теологији, насупрот Алаху, Свемогућем Творцу,

или како га Куран именује Господару свјетова, јавља се Шејтан као биће таме. На судбину човјека, како нас хришћанска теолошка мисао учи, увелико утичу и бестјелесне силе, које се дијеле на добре и зле. Неке од њих служе Господу, а неке кнезу таме, Сатани. Духови који чине зло, у хришћанској теологији именују се као демони, а у исламском богословљу као џини.

Анатомија човјечјег тијела увелико је утемељена и саздана на принципу дуализма. Конкретно вредновано, човјек има двије руке, двије ноге, два око, два уха, двије шупљине на носу, два рамена, два кољена, два бубрега, два плућна крила, дебело и танко цријево, горњу и доњу вилицу, велики и мали мозак, док срце има двије коморе: десну и лијеву. Према учењу древних религија, како смо већ истакли, душа и тијело су два чиниоца која заједно чине биће човјека. С правом се, може рећи да је физички и духовни дуализам темељно одређење и неминовна судбина сваког човјека појединачно. У појединим античким државама дуализам се јављао као облик владавине. Античком Спартом управљала су два краља. Римском империјом, у вријеме док је имала републикански облик власти, управљала су два конзула. Ипак, овакви примјери су ријетки изузеци у историји. У средњем и новом вијеку дуализам као облик врховне државне власти више се, колико нам је познато, није јављао на правној и политичкој сцени европске и свјетске историје.

Двоглави орао као древни симбол философског и богословског политичког дуализма Источно-ромејског (византијског) царства, био је, а и данас је државни грб појединих држава и народа на православном Истоку. Овај симбол био је државни грб древне Византије за вријеме владе династија Комнина и Палеолога. Двије главе симболизују Цара и Патријарха, јединство и склад духовне и свјетовне власти у политичком и друштвеном систему Византије, минулог царства које је трајало пун један миленијум. Средњовјековна Србија у полету сопствене политичке и војне моћи на челу са народном династијом Немањића усвојиће двоглави орао као своје државно знамење. Кнез и господар средњовјековне Зете Иван Црнојевић, слједујући немањићку државну и

хералдичку традицију, усвојиће исто знамење као симбол слободне и непокорене Зете. Народна династија Петовић-Његош, наслиједиће и усвојиће државну традицију, па самим тим и хералдичка знамења Немањића и Црнојевића, па ће тако бијели двоглави орао бити државни и народни симбол слободне Црне Горе све до гашења њене самосталности 1918. Са рестаурацијом слободне србије у 19. вијеку двоглави орао наново постаје њен државни симбол, и у том својству остаје све до свршетка првог свјетског рата. Након стварања југословенске државне заједнице, двоглави орао бива проглашен за њено државно знамење. Овај амблем остаје у официјелној употреби све до слома Краљевине Југославије у краткотрајном априлском рату 1941. Сматрајући царску Русију за наслједницу древне Византије, династија Романов уводи симбол двоглавог орла као официјелно државно знамење Руског царства. Овај препознатљиви симбол Источно-romeјског царства бива искључен из службене употребе у Русији и Југословенској заједници након октобарске револуције 1917. и социјалистичке револуције у Југославији која се свршила 1945. Ипак, након распада Совјетског Савеза и социјалистичке Југославије 1991. године, двоглави орао поново постаје официјелни државни симбол Руске Федерације, Србије и Црне Горе. Посебно је индикативан историјски развојни пут албанског државног симбола. Црни двоглави орао на службеној застави и официјелном државном грбу Албаније такође је усвојен из византијског државног хералдичког насљеђа. Овај симбол неумитно указује да је већина Албанаца прије инвазије Турака на Балкан исповиједала православну вјеру. Међутим, у току дуготрајне османлијске окупације око двије трећине Албанаца прешла је у ислам. Иронијом судбине и минуих историјскох процеса албански државни и национални грб је постао препознатљиви великодржавни амблем у служби урушавања православља и ширења империјалног ислама на Балкану. Двоглави орао као симбол православне цивилизације у свом првобитном занчењу, након формирања Призренске лиге 1878. године па све до наших дана манифестује се као темељна и суштинска супротност сопственом изворном утемељењу, као милитаристичко знамење наступајућег

ислама, који руши сва хришћанска обиљежја, храмове, гробља, домове и животе оних који му стоје на путу пројектованог освајања геополитичких простора Балкана.

Идејни и политички утицаји француске револуције 1789. године утицали су на поједине европске и прекоморске земље које ће у наредном историјском раздобљу усвојити тробојку као сопствено државно и национално знамење. Па ипак, није занемарљив број и оних држава које су двобојну заставу формулисали и афирмисали као препознатљив државотворни и национални симбол. Примјера ради, заставу Пољске и Аустрије чине само двије боје: бијела и црвена. И државну заставу Грчке и Израела чине само двије боје: бијела и плава. Државне заставе свих нордијских земаља на сјеверу Европе без изузетка одликују се двобојним колоритом. Заставу Турске чини црвено поље са бијелим полумјесецом и бијелим пентаграмом на средини знамења. И државну заставу Јапана чини двобојни колорит: бијело поље са сунцем обојеним црвеним колоритом као инкарнацијом јапанске богиње сунца Аматерасу. По истој богињи, Јапан управо и зову „земља излазећег сунца”. По древном предању, богиња Аматерасу мајка је првог јапанског цара Ђиму Тена, легендарне личности која је још у предхришћанском античком добу утемељила садашњу јапанску царску династију. Бројне су земље у свијету чију државну заставу чини двобојни колорит али смо мишљења да их у овом скромном раду није неопходно поименично навести.

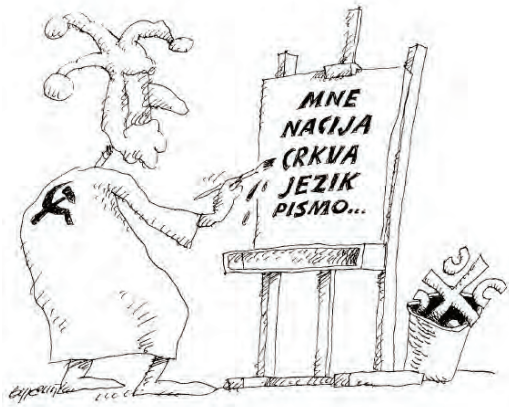
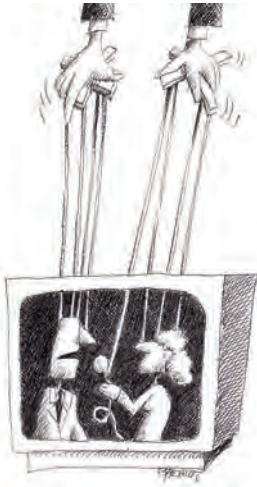
Принцип дуализма присутан је и у вјерским култовима древних Римљана. Римски бог Јанус имао је два лица. Он је био инкарнација дволичности, особине која је примјерена, рекао бих, већини људи. И то како у минулим временима бурне историје, тако и у савременим друштвима уопште. Број два као препознатљиви симбол живота присутан је и у појединим народним изрекама словенских народа на Балкану, а и знатно шире. Ево и неколико примјера. У свакидашњем народном говору често ћемо чути изреку: „Два лоша убише Милоша”. Прилично често чујемо и изреку: „Два без душе, трећи без главе”. Истим се изрекама жели рећи да су смјели и карактерни људи много пута остали без живота од стране слабих и некарактерних појединаца, који

су се удруживали противу њих. Неопходно је навести и изреку: „Никад два добра”. Ова поучна изрека нам указује да савршених људи нема, и да сваки човјек, по природи ствари, осим врлина и предности, има и мноштво слабости и недостатка. Понекад ћемо чути и данас мање цитирану изреку: „Јача су двојица него сам Радојица”. И заиста, удружени појединци које уједињују сродни интереси и увјерења лакше ће се одбранити од искушења и изазова која живот носи са собом него сам појединац, без обзира на смјелост и одважност духа. Љубав као осјећање има свој смисао ако су емоције обостране и узајамног карактера и домета. У супротном, љубав је као племенити осјећај срца и духа често бесмислена и неразумна емоција. Управо зато изрека присутна код многих европских и прекоморских народа с правом каже: „За љубав је потребно двоје”. У Црној Гори, али и на ширим просторима Балкана, постоји обичај да се госту који је претходно испио понуђену му чашу ракије или неког другог алкохолног пића, понуди нова чаша пића са ријечима: „Хајде, попиј још мало. На двије си ноге дошао”. Из назива броја два изведене су и поједине ријечи које користимо у свакодневном говору, као на примјер: дволичан, двосмислен, двозначан, двостран и сл.

С правом се може рећи да је и сам човјек утемељен на принципу дуализма, како у тејелесном, тако и у духовном смислу. Цјелокупан људски род чине два пола, два бића: човјек и жена. Према Књизи Постања, првој књизи Св. Писма, Господ је саздао првог човјека и дао му је име Адам, и прву жену, која доби име Ева. Куран без резерве усваја казивање из Књиге Постања као вјеродостојну и истиниту чињеницу. У сваком човјеку води се невидљива али интензивна и непрекидна борба између сила креације и сила деструкције. У неком човјеку надвладавају силе добра, а у неком стихије зла. Човјек је у ствари својеврсно бојно поље у коме се сукобљавају силе свјетлости и силе таме. Човјек је реално биће дуализма, чији је нумерички симбол управо други по реду број у бесконачном низу бројева. Дуализам је неумитна судбина сваког човјека појединачно, од Адама па до судњег дана. То је неумитни закон судбине уграђен у свим људима ове планете од постојања до свршетка људ-

скога рода. Овај неписани закон који одржава суштину човјека остаће неизмијењен и коначан све док човјек као дјелатно и мисаоно биће буде постојао, стварао и тражио за себе неки дубљи смисао сопственог постојања.

ECEJ



NEOREALIZAM



ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Момчило МИЋОВИЋ:
Њејош и Пушкин у словенском театру

Горан Ж. КОМАР:
*Зайисник дубровачкој Вијећа умољених
12. нов. 1434. о захтјеву за трагњу
йравославне цркве и манастїира на
йодручју Дубровачке републике*



Момчило МИЋОВОЋ

1. ЊЕГОШ И ПУШКИН У СЛОВЕНСКОМ ТЕАТРУ

а) Историја као поезија

Доста је уобичајено да се епска и драмска дјела ослањају на историјске догађаје и историјске личности. Од књижевног ствараоца не тражи се да што вјерније прикаже историјски догађај о коме пише па ни историјске личности, актере у догађајима. Писац се руководи својом умјетничком идејом и догађај који приказује, даје му, бар најчешће, шири значај. Пушкинов Борис Годунов и Његошев Шћепан Мали нијесу вјерна копија историјских личности.

Оно што приближава Његоша и Пушкина као драмске писце јесте то што су њихова дјела везана за историју и историјске личности својих земаља. У дјелима оба писца имамо самозванце који успијевају да дођу на престо, што је била и историјска чињеница.

Историјске околности довеле су на престо Црне Горе Шћепана Малог, што је инспирисало Његоша за своје дјело *Лажни цар Шћепан Мали*, као што су историјски догађаји последице Ивана Грозног инспирисали Пушкина за своју трагедију *Борис Годунов*.

Интересантна је појава самозваног цара у Црној Гори. Историјске и културне прилике у земљи омогућиле су да се један преамбициозни и препредени „странац”, познат под именом Шћепан Мали, наметне Црногорцима последице смрти владике Василија 1766, када се и укида Пећка патријаршија. То се десило при крају владавине владике Саве Петровића Његоша, који је био више човјек цркве него народни вођа. Зато није ни могао да се наметне Црногорцима, па је народно вођство препустио владици Василију. Овај енергични владика умро је у Русији 1766. Стари владила Сава пожурио је да одреди насљедника. Владичин избор

био је Арсеније Пламенац, његов сестрић, што није било по вољи Црногораца. Ипак је Пламенац завладичен, захваљујући утицају Шћепана Малог, који је већ почетком 1767. имао доста себи оданих људи у земљи. Исте године Црногорци су на свом збору одлучили да им господар земље буде Шћепан Мали.

Борис Годунов је био руски бољар који је постао намјесник Фјодора Ивановича (1584-1598), малоумног сина Ивана Грозног. Годунов је постао руски цар по смрти поменутог царевог сина (1598-1605). Он је крунисан од стране руског патријарха, али у дијелу народа и велможа није имао подршку. Вјеровало се да је он виновник смрти младог царевића и да је преко тог злочина дошао на руски царски престо. Зато је Борис, у неку руку, самозвани цар, нелегитимни император. Више година послје смрти царевића, одбјегли руски монах Григорије Отрепјев, „сврзимантија”, појавиће се из Пољске у Русију као царевић, син Ивана Грозног, који се наводно чудом спасао смрти и који тражи своје царско мјесто. Имао је и добру подршку са стране и у земљи и постао је цар.

Понекад и сам живот улази у сфере фантастике и реалност постаје оно што се не очекује и што је нереално. Реалност је била да је један непознат човјек, својим вјештим маневрима, постао црногорски владар. Свијет зна за варалице и опсенаре попут Шћепана. Сви су они имали изражену моћ претварања, опсенарства и утицаја на друге, и сви су се појавили у одређеним приликама.

б) Њејош је ослушкивао Пушкина, а Пушкин Шекспира

Када се говори уопштено о драмској књижевности и позоришту, не може се избјећи Шекспир. И највећи драмски писци послје њега имали су бар неке везе са његовим дјелом. Давно је уочено да Његошев владика Данило има неке сличности са Шекспировим *Хамлетом*. То не значи да се црногорски пјесник угледао на Шекспира. Генијални енглески драматичар је својим дјелом стигао у све „завијутке” живота, па ко се год бавио писањем драма, на просто се морао срести са њиме.

Хамлеј је дјело у коме се говори о самозваном краљу, братоубици. Убијени краљ има одраслог сина Хамлета, али је његов стриц себи приграбио краљевску круну. Прилика је да је ово Шекспирово дјело инспирисало и Пушкина да се осврне на руску прошлост и да напише *Бориса Годунова*. Његош је поступио слично Пушкину: у историји свога народа нашао је инспирацију за своје драмско дјело *Лажни цар Шћейан Мали*. Зна се да је велики српски пјесник добро познавао Пушкина и његово стваралаштво и да се и у писању своје драме могао ослањати на њега.

Шекспир је био учтељ многим дамским писцима, па и Пушкину. Само што је велики руски пјесник приказивао руску прошлост. Његов *Борис Годунов* је дјело које се везује за руску повјесницу и у њему нема ништа што није руско.

Његош је имао своје учитеље у писању драмског текста, а само један од њих био је Пушкин. Но, све што имамо у *Шћейану Малом*, као и у *Горском вијенцу*, узето је из црногорске историје и живота људи Црне Горе. Велики пјесник ишао је крупним корацима у сусрет цивилизованом свијету. Писао је драмска дјела на Цетињу иако град није имао изграђен театар ни позоришни живот. Али је Владика окупљао умне људе, вјеште дијалогу, јуначкој анегдоти и приповиједању. Вечерње сједјељке са Владиком и тим мудрим људима попримале су обиљежје позоришта. Ови су разговори имали утицај на садржај и композицију *Горског вијенца*, па и *Шћейана Мало*. Владика Раде није случајно одабрао драмски облик ових дјела. Сачувано је парче хартије на коме су написана имена људи који су добили улоге у *Вијенцу*, међу којима је и сам Његош (Душан Вуксан, „Записи”, мајски број 5, 1928). Ово је доказ да се Његош припремао да покрене позориште на Цетињу. О томе говори и композиција *Шћейана Мало*, која је добила сценски облик те боље одгова театру него *Вијенац*.

2. ШЋЕПАН МАЛИ

а) Историјска драма са примјесамa других драмских врста

Лажни цар Шћепан Мали драмско је дјело од пет чинова, „дјејствија”. Чинови су подијељени на сцене (“јавленија”). Први чин има десет сцена, други једанаест, трећи тринаест, четврти једанаест и пети девет. Према томе, пјесник се придржавао драмских правила. Дјело као петочинка одговара и етапама у развоју класичне драмске радње.

Ова се драма везује за историјске догађаје у Црној Гори у вријеме владе Шћепана Малог. Пјесник их хронолошки прати и доста реално предочава. Заинтересованост за Шћепана Малог ван Црне Горе, која је приказана, збиља је постојала. Турска је на Црну Гору упутила велику војску (1768), што је такође приказано у дјелу. Ликови ове драме су историјске личности и људи из стварног живота. Чињеница је да се и српски патријарх Василије Јовановић Бркић нашао тада у Црној Гори, па чак и да је у ову земљу доспио и васељенски патријарх Есперијус, па руски кнез Долгоруков. Беглер-бег Румелије био је сераскер, глава ове војне операције у којој су учествовали и босански и скадарски везир. Ако је пјесник у овој драми приказао историјске прилике у Црној Гори, а уз то су њена лица историјске личности, онда је ријеч о историјској драми.

Ова је историјска драма доста сложеног хронотопа; њена се радња одиграва на више мјеста и нема временски континуитет. Први чин почиње на Цетињу, у априлу 1767. године. Други се одиграва на Чеву, у вријеме напада велике турске војске на Црну Гору, септембра 1768. године. У трећем чину радња се са Чева враћа на Цетиње, по повлачењу турске војске. У четвртном чину радња се одиграва поново на Цетињу, а по завршетку боја са Турцима. У петом чину радња се одвија у Скадру и почиње послје ратних догађаја, а траје нешто дуже и завршава се атентатом на Шћепана Малог – мај 1774. године. Овај хронотоп има још неке димензије које излазе из црногорског простора. У дјелу се истиче сукобљеност свјетских империјалних интереса на простору малене Црне Горе, што уз извјесну развученост радње, дјело приближава епској драми. Копозиција ове драме није сценска. Драмска радња не трпи дуже реплике јер се тада успорава драмска динамика, што је доста карактеристично за ово дјело. Сцене немају драмску функционални-

ост, те напросто „утромљавају” дарамски ток. Ово развлачење драмске радње отупљује потребну сценску живост дјела. Нема унутрашњег немира ликова, без кога нема праве сцене. Тако драма добија одлике драмске хронике.

Шћеџан Мали поприма мелодрамске одлике и привук драме апсурда. Када Шћеџана присиле да говори истину и понестану му аргументи да заводи људе, он плаче. А то је плач који се различито прихвата. Они који су уз Шћеџана, дира их у срце његова суза, те и они плачу. Плаче и васељенски патријарх Есперијус, што је чудно, апсурдно и комично. За оне који су прозрели самозванца, његове сузе изазивају гнушање и кисјели смијех. Папагај који пред господом понавља ријеч „цар”, као и Шћеџаново скривање у џаковима памука, чини особени хумор и дјело приближава драми апсурда.

За Исидору Секулић, *Шћеџан Мали* је „једна специфично словенска комедија која није много весела ...” На другом мјесту пише да је ово дјело драмска поема, па га чак назива и сатиром.

Пишући ово дјело Његош је настојао да га прилагоди за позорницу, али, још више – да што потпуније изрази сложеност политичких прилика у Црној Гори, насталих због унутрашњих и још више због спољних прилика, макар то било и на штету сцене. Отуда је *Шћеџан Мали* вреднији као књижевно него као сценско дјело.

б) Литерарни лик насирам историјској

Шћеџан Мали реалистичко је штиво, бар у главним потезима. Реалистичким га чини и то што су обухваћене стварне личности и стварни догађаји и, мање или више, реалистички приказани. Ипак, дјело је по карактерима својих јунака далеко од њиховог стварног историјског лика, што посебно важи за Шћеџана Малог, па и игумана Теодосију Мркојевића.

Историјски Шћеџан Мали не подсјећа својим главним цртама карактера на истоимени књижевни лик код Његоша. Пјесник је самозванца приказао као посве невриједну особу. Кад би био онакав каквим га је Његош предста-

вио, он не би мога бити ни на челу једне сеоске радне акције код Црногораца, а камоли да буде на њиховом челу. Он је толико плашљив да се одмах изгубио чим се војска почела спремати за поход, што се не подудара са историјским догађајем. Ни вербални наступ књижевног лика не одговара дискурсу самозванца. Све што је испричао Његошев Шћепан постаје смијешно, не што је духовито, већ што је неуверљиво, као кад се прича дјеци. Према томе, комика долази највише отуда што Црногорци вјерује лажову који им каже да се прво склањао у Цариграду, одакле је прикривено паробродом стигао у Венецију – у врећи, међу цаковима памука. Шћепан каже да познаје команду и да зна да команду је обученом војском, а Црногорцима не може јер не познају команду. Правда се зашто није пред Црногорцима пошао на Турке јер је видио велику турску силу која ће их побити, па је умакао да би остао као свједок црногорској неустрашивости. Није убједљиво приказано ни оно провјеравање да ли ће неко од путника узети намјерно остављене дукате на путу. Ако се нешто слично и десило, морало се неко дуже вријеме утицати на свијест људи у том смјеру. Његошев Шћепан то не би могао. Тек на моменте он покаже одважност, управо онда када има сигурно залеђе. Када му млетачки представник из Котора каже да се мане царског звања, он му самоувјерено каже да Млечани не могу доносити одлуке у Црној Гори. Он је комичан и траги-комичан лик. Али ту нема оздрављујућег смијеха који се постиже на духовитости. Смијех изазива Шћепанова прича, његова лаж, његово обмањивање људи. Прихватање Шћепана таквог какав је приказан збиља је смијешно. И ти људи постају смијешни кад вјерују лажима које су доста „провидне” да у њих не би повјеровао ни најнаивнији свијет. А овом лажову вјерују црногорске војводе и сердари. Као да је овим људима потребан цар, а поготову руски. Они хоће цара, хоће да је Шћепан њихов цар. И све је ово за смијех, али не што је духовито већ што је апсурдно.

Када му се сузио простор за маневар, Шћепан је признао да није руски цар. Лажов лаже тамо гдје може и смије, а не гдје не може и не смије. И по признању да није руски

цар, Шћепан је остао на пријестолу, што је историјска чињеница, као и литерарна.

И други ликови овог дјела имају своју литерарну обраду која се удаљава од њихове историјске слике. Историјска је истина да је први и најгласнији противник Шћепанов био владика Сава, а не игуман Мркојевић, како је Његош приказао догађаје и људе. Постојала је преписка између турских старјешина и Цетиња, а приказани преговори на Чеву између турских војсковођа и групе Црногораца са поменутиим Мркојевићем нијесу историјска чињеница. Али је писцу било потребно да сучели два опречна виђења – црногорских и турских представника.

в) Цар њолиитичкој маркеитинја

Његош није трпио обмањиваче, преваранте. Није му могло бити по вољи што је неки наметљивац прекинуо владину куће Петровића у Црној Гори. Чињеница је да је историјски Шћепан умио да изазове и пажњу и поштовање од стране других. Ако није био руски цар, био је цар политичког маркетинга. Без суње, имао је природни дар да утиче на друге. Зато је успио да привуче људе себи и да без писаних закона и органа реда уведе ред у земљи. Био је и храбар на ријечи, али је у борби добро чувао своју главу. Побјегао је из Острошког кланца, а једном свештенику дао је своје оружје. Мада је настала општа бјежанија пред турском силом, нико се, ипак, није крио, осим њега. Црногорци су били свјесни опасности од најезде велике турске војске која је жарила и палила кроз Бјелопавлиће. Зато су донијели одлуку да Шћепана испоруче Турцима, како би се обуставио њихов крвави поход. А кад су га пронашли и ухапсили, успио је да им побјегне. Иако је руски мисионар наводно захтијевао да Црногорци уклоне Шћепана, оставио му је официрску униформу, извјесну количину барута за фишке и нешто новца.

Његош је стварао лик самозванца, узурпатора, лажова од кога страхују Турци. Реално, они страхују од свих могућих црногорско-руских веза, па и од тога да се неко у Црној Гори издаје за руског цара. Можда су у Шћепану и

препознали човјека који умије да води масе за собом. Зато су му и дошли главе.

Његошолог Мило Ломпар у књижевном лику Шћепана Малог види лакрдијаша, али не оног који би се могао појавити у комедијама и фарсама што прави шале и засмијава присутне. То је лакрдијаш који својим чудним моћима, својим демонизмом, утиче на људе. О тим чудацима писао је и Гете, на кога се Ломпар и позива. Моћ тих људи није у њиховој даровитости, већ у нечему опаком, демонском. И Шћепан придобија људе неким својим чудним својствима, а не одважношћу. Он је слѣдбеник „оца сваке јереси: Симона Чудотворца”. Ломпар се нешто више задржао на сцени (III, 9) када архиђакон Петар, будући владика и светац Петар Цетињски, разиграва заплијењеног Беглербеговог коња и у најбржем трку успијева да подигне постављени чибук са земље. Ову спретност младог архиђакона поздрављају присутни „пуцњавом пушака”. Шћепан је покушао да ову прилику искористи за себе. Испричао је да је имао у својој „гвардији” људе „од сваког краја и народа”, али да није никад видио „муње” као што је то млади Петровић. Онда покушва да дарива архиђакона својим цефердаром, али овај то кроз смијех одбија. Како Ломпар пише, чином одбијања дара, архиђакон и будући владика и светац, показао је да Шћепан није само „непоћудни узурпатор, него је то дух лажи, саблазан у лику малености”. Ово Његошево дјело Ломпар види „као параболу о демонству лакрдијаша.”

3. ЦРНОГОРСКА РАПСОДИЈА

Шћейан Мали је 'најцрногорскије' Његошево дјело, црногорскије чак и од *Оћледала српској* или пак *Свободијаде*. У њему има највише „црногорства”, како би рекао Сарајлија. И нема ништа што није црногорство или пак његова перцепција. Али то није оно узвишено црногорство из *Горској вијенца*, већ оно „свакидашње”, како би рекла Исидора Секулић. *Оћледало* и *Свободијада* везују за унутрашње прилике Црне Горе, за борбу за слободу Црногораца, односно Срба. Оба су прожета хероизмом и нема у њима ништа што није у том духу. *Шћейан Мали* на умјетнички начин пред-

ставља и унутрашње и спољашње прилике Црне Горе, бацајући свјетло и на њену будућност. Има и у њему хероизма, али и много тога што је реалност живота и далеко од хероике. Те, ако је *Олегалo* 'Пантеон црногорски', онда је *Шћеџан Мали* 'Црногорска рапсодија'. И само лично име из наслова је етимолошки црногорско, односно црногорско-херцеговачко. И историјски владар Црне Горе са именом Шћепан Мали, за кога тада није био утврђен идентитет, морао је бити из Црне Горе или пак из Црногорских брда, што се тврди у новијој историографији. Ко би се други, сем Црногорца, представио да је одбјегли руски цар, а са намјером да тако завлада Црном Гором? Шћепан је, дакле, и као преварант домаће чељаде и подсјећа на Николу Васојевића и Стјепана Зановића .

Лица *Шћеџана Малої* су народне вође: духовне, свјетовне и војне. Међу њима су два патријарха, па један владика (мада се помиње и други, Арсеније Пламенац, али није добио мјесто у радњи дјела), један генерал, један беглербег, четири паше, племенски прваци (војводе и сердари), више свештеника, а на крају и један самозвани цар. Са киме би бољим и угледнијим диванили Црногорци? Са киме би ратовали ако не са империјама? Дјело нема женских ликова и врло је мало оних који припадају обичном свијету. Гледано очима класичних Црногораца, ту међу сердарима, војводама, страним угледницима, женама и обичном свијету није мјесто. Али је један папагај добио мјесто у дјелу као књижевни лик. То је фарсична сцена и одговара црногорском хумору.

Ниједна од ових личности из високог друштва није главна личност овог дјела, па ни Шћепан Мали, иако је књига насловљена његовим именом. Главна личност су они, Црногорци, они су оличење непокорене и непокорне Црне Горе. Све што се дешава је ради њих; они су устоличили Шћепана, а то што су урадили, погађа велике силе. Иако је велика војна сила на њих кренула да га тражи, они га не дају. Они то могу зато што су то они, неподложни никоме и непобједиви. Преговарачи са Беглербегом и пашама су три црногорска старца. Они се понашају као равноправни у преговорима јер су представници непобједивих јунака. Турски

војсковођа хоће да види црногорске главаре са војном пратњом као преговараче, а не три старца. Игуман опомиње сераскера да је под видом преговора Ћуприлић преварио Црногорце. Црногорски преговарачи не наступају понизно, удворички кад траже од сераскера да повуче војску. Они се руководе оном витешком лозинком: ако се не можемо помирити, пушка ми, пушка ти – па ко шта макне. То у нешто другачијој језичкој формулацији каже један од преговарача:

Ако л` војску одмах не вратисте,
ни смо били ни што говорили;
чинићемо погодбу оружјем –
куд претегне, нек ради шта можи. (II, 1, 86 – 89)

Тако се разговор све више заоштрава. Бег неће да се враћа без лажног цара. Теодосија га увјерава да га нема, па га је и немогуће предати, – „чеса није, може ли се дати?“ Беглербег пријети: „Може сила, када добро стегне,/ учинити да плаче сушина” (II, 6, 311- 312), и наставља са пријетелим алузијама:

Страшна вода када узбијесни,
кад надвиси највишу брежину,
превали је и пустош учини. (II, 8, 532-534)

Мркојевић налази одговор: „А ко ли је воду од вијека/ принудио да уз брдо тече.” Беглербег одговара да Стамбол има „кључевах / који скачу увис небесима!” (II, 8, 535-536). Опет Мркојевић налази одговор и каже да је људска рука слаба према Божије и да

извест кључа да јој скаче неће
више наше горе поносите,
која држи главу над облаком. (II, 8, 545-547)

За Беглербега Црногорци су невјерници, хајдуци и да се њихова земља зове Карадаг „с њине злоће”. Мркојевић му одговара да су Црногорце злу учили Турци, а да је црногорска „кривица”, „рашта љубе ка душу слободу,/ рашта јој се увијек клањају” (II, 2, 636-637). Мркојевић не приз-

наје да су Турци било кад сасвим покорили Црну Гору: „Не би никад откад људи памте/ Црна Гора сасвим покорена” (II, 8, 646-647). Ова одважност љути Беглербега. На крају наређује једном кадији да прочита „титуо”, тј. високо звање султаново, који се помиње као „брат сунца а рођак мјесеца”, у коме се наводе земље којим господари (II, 10). А када је Мркојевић рекао да је такво титулисање „највиша лудост на свијету”, Беглербег доноси одлуку да се посијеку црногорски преговарачи. Турци умоле Беглербега да се то не чини. Тако су преговори остали без крајњег договора. Црногорски преговарачи се враћају, а умјесто Шћепана, Беглербегу остављају Шћепановог коња. Борбе су настављене, али Турци нијесу постигли свој циљ. Повукли су се без покоравања Црне Горе и без Шћепана. Један извјештај из Будве каже: „Серашћер је у суботу вече/ добјежао Скадру на Бојани”.

Док се у *Горском вијенцу* посвећује пажња православној вјери, њеној заштити испред надирућег ислама, Српству, у *Шћепану Малом* се скреће пажња на заштиту Црне Горе као државе пред турским освајачима. Црна Гора је мала, али непобједива. Црногорци су витезови и спремни да бране и одбране своју земљу од свих освајача. О особинама Црногораца говори игуман Мркојевић:

Обичај је свагда црногорски:
 нит се хвалит ни клонути духом,
 у мукама највећим пјевати,
 смртне ране преносит без сузе. (III, 2, 73-76)

Интересантно је да је Његош у својим дјелима дао игуманима ријеч која најзрелије приказује свијет и живот. То је игуман Стефан у *Горском вијенцу* и игуман Теодосија Мркојевић у *Шћепану Малом*. Разлика је међу њима што је Стефан уз своје велико животно искуство и теолошки учен и филозофски обдарен човјек. Он није везан поријеклом за било које црногорско племе, нити је истријска личност. Он је оличење православног мудраца, Славеносрбина. Теодосија није човјек књиге (иако је игуман) већ искуства и природног дара да процјењује људе и сам живот. О њему има писаних трагова. Он припада црногорској средини и више је

оличење народног мудраца него теолога. Тај мудрац је прозрио Шћепана, одмах је процијенио да је у питању лажов и варалица, што је отворено пред свима истицао, као и пред самозванцем. Својим зрелим мишљењем скренуо је на себе пажњу Долгорукова, који се радо упустио с њиме у разговор. Руски емисар је закључио да је игуман школован човјек који се кретао по свијету. На то игуман одговара: „Веома сам мало путовао;/ самоук сам, ако ишта знадем;/ по буквици учио сам књигу,/по људима учио сам свијет, по звјездама и богословију.” (IV, 1, 85 – 89).

Овај црногорски 'рапсод', који добро познаје живот и свој народ и његову судбину, одважно се држи на црногорским скуповима, прозира лажова и преваранта Шћепана Малог, разговара без зазора и сервилности са турским преговарачима и нема пуно респекта према својим сусједима који трпе турско ропство.

Кола су мелодиозни и исторични дио ове 'рапсодије'. Она пјевају о црногорским бојевима и јунацима; помињу ликове опјеване у *Горском вијенцу*. Затим Ђуприлићев крвави поход на Црну Гору када је смакнуто више одабраних Црногораца:

Мрваљевић, витез стари, на мукама живот даде:
на ватри га су сто робах клети Турци изгореше;
Мандушић им смртно рањен у рукама соко паде,
на коцу га рањенога тада Турци зли попеше.
(III, 7, 479-482)

Опјеван је и пораз турака на Трњинама; заробљавање Топал-паше у Пиперима и напад Ходаверди-паше на Куче. Па обилићевски подвиг Никца од Ровина на Ублима. То су бојеви који су већ били опјевани у народним пјесмама.

И тек што се завршио напад Турака на Црну Гору са намјером да добију Шћепана, слијепец је испјевао гусларску пјесму. У њој се слави црногорска побједа и војне вође:

Благо вама до шест витезовах
те водисте у бој Црногорце,
ваше име никад не умире:
Вукотићу са Цетиња Перо,

и сердаре Поповићу Стано,
 војеводо Драго Вукотићу,
 с побратимом Милићем војводом,
 млад Ђаконе, црногорска дико,
 са сердаром Ђурашковић Јовом – (III, 13, 835 – 843)

О црногорској борбености и непокорности говоре и турски прваци. За њих је Црногорац способнији војник од свих других, јер како и сами Турци кажу, „кад те ћера, утећ му не можеш;/ кад ти бјежи, вићет га не можеш” (V, 7, 432-433). Мехмед-паша се жали Карман-паши шта му значи ударити на Црну Гору:

Кунем ви се паћи вјером турском:
 бих волио, радије прегнуо
 врело гвожђе дохватит зубима
 но на Црну Гору ударити... (V, 2, 85-88)

Шћеџан Мали прво је дјело српске књижевности које говори о подјелама у црногорском народу. А те подјеле итекако имају везу са спољним свијетом. Данас је врло актуелна девиза коју налазимо у Шћепану – „ко више да”. Ово је вишеслојно дјело. Може се говорити о његовој, документарности, историчности, антрополошкој слици Црногораца: њиховој опсесији слободом, њиховом миту о својој непобједивости, њиховој везаности за Русију, њиховој добронамјерности, хуманости и лаковјерности. Стиховима су попраћени бојеви Црногораца и Брђана закључно са оним најжешћим у вријеме Шћепаново (1768). Ово дјело и јесте пјесмарица о храбрима, непобједивима – Црногорска рапсодија.

4. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ЛАЖИ

Ако посматрамо Његошева знаменита дјела у дијалектичкој тријади, *Луча микрокозма* је теза, *Лажни цар Шћеџан Мали* антитеза, а *Горски вијенац* синтеза. Књижевна критика, есејистика и публицистика осврће се на *Вијенац* већ од његовог објављивања. Његош се као пјесник цијени скоро искључиво по *Вијенцу*.

Луча микрокозма преко шест деценија од свог објављивања није интересовала књижевне посленике, док *Лажни цар Шћепан Мали*, објављен 1851. године, чекао је пуних сто година да се озбиљније сагледава. Та је част припала Исидори Секулић. Она је у свом дјелу *Његошу књига губоке оданости*, објављеној на стогодишњици Његошеве смрти (1951), доста пажње посветила и *Шћепану Малом*.

У другој половини двадесетог вијека све озбиљније се гледало на *Шћепана Малої*. Уочено је да ово дјело доноси и неке нове погледе на живот и друштво, које немамо у другим Његошевим дјелима, у чему је његова књижевна и социолошка вриједност.

Данас, може се рећи, имамо и једно ново читање *Шћепана Малої*. Оно открива да је ово дјело слојевито, богато значењима, па чак и актуелно по својим порукама. Оно је актуелније данас него када је написано. У неку руку, најавило је многе болести савременог свијета, као и нашег друштва, црногорског итекако. Синтагму „бесудна земља”, коју изговара поп Андрија Ђурашковић (IV, 727), узима Милован Ђилас за наслов свог познатог аутобиографског романа. Она у доброј мјери карактерише и савремени свијет, колико год он био свијет просвјете права и правде .

Његош је у овом свом дјелу приказао човјека који се средини намеће лажима. Лажима успијева да оствари оно што не би могао најљепшим говором ако би се заснивао на истини. Наспрам лажљивца је игуман Теодосије Мркојевић, мудрац, оличење здраворазумног поступања који прозире лаж Шћепанову. Али је он скоро усамљен, док лажов има бројне присталице. Шћепанове присташе захтијевају од Мркојевића да се повуче и помири са Шћепаном. Игуман увиђа да нема подршку и да постаје непродуктивно износити истину. Преостаје му да слиједи већину и да се измири са Шћепаном. А то значи треба да ћути и да прихвати мишљење већине, иако му је јасно да та већина није у праву. Тако лаж тријумфује; постаје потребна јер је ефикасно средство у управљању заједницом. Лаж постаје корист за заједницу, јавно добро које обавезује све да воде рачуна о њему. То је тако морао да схвати и мудри игуман Мркојевић.

Када је лажов утјеран у лаж и бива принуђен да призна да није руски цар, допада затвора. Али заједница неће да схвати да је остала без њега. Феномен лажи се релативизује. Долази до рационализације и практичне употребе лажи. Заједници је потребан лажов – потребан јој је Шћепан онакав какав је. Зато поп Андрија каже:

Ми Шћепана грдно изгубисмо;
без узде ће остат Црногорци,
да све раде по својојзи ћуди... (IV, 719-721)

Зато ће Шћепан бити ослобођен и наставиће и даље да влада (и наравно – да лаже).

Скадарски паша се досјетио како ће доскочити Шћепану. На њега се не може војном силом, али може лажима. Јавља се лице са лажним именом – Станко. То је један Грк, турски заробљеник Коста Паљикарда. Подмићени Коста, звани Станко, успијева да превари великог преваранта. Шћепан ће бити преварен од стране обичног човјека и малог преваранта Станка. Али иза тог малог преваранта је преварант на високом положају. То је и високи преварант. Он вара обећањима. Обећања су новац, дубока кеса Мехмед паше. Овдје имамо тријаду обмане, лажи, при чему је Шћепан теза, Станко антитеза, а Мехмед синтеза – паша који обећава благо свој дружини заточника:

Ак` убије цара лаживога,
велике му обећах дарове:
по сто кеса другу свакојему,
главару им, Кости Паљикарди,
двјеста ћесах рекох старешинства,
још сувише токе убојите
арамбаше Баја Пивјанина... (V, 507-513)

Да ли је Мехмед паша одржао своју ријеч? Наравно да није. Паша зна кад се мора говорити истина и исто тако пред киме се не говори. Коста није тај пред којим паша држи до своје ријечи. Паљикарда је добио токе Бајове и нешто новца за пут до свога завичаја у Грчкој. Није, дакле,

било обећаних кеса блага које су и највише значиле атентатору. Тако и паша постаје лажов над лажовима. Преварант који је смислио како ће доћи главе великом преваранту. Али за султана он није преварант, већ способан Турчин који заслужује везирство и који зна да решава проблеме и да чува касу. Зато је и постао везир.

Његош је у овом свом дјелу расвјетљавао феномен који се у наше вријеме именује ријечју „кетман”. Пјесник је осјећао који се облици понашања и живљења све више укорјењују и добијају друштвену подршку. Његошево дјело је књига кетманства: лица и наличја лажи и разних превара, обмана, – или пак феноменологија лажи.

5. СЛОВО О СЛОВЕНОМАНИЈИ И СЛОВЕНОФОБИЈИ

Лажни цар Шћепан Мали пружа слику доминирајућих духовних и политичких токова у Европи који трају вјековима и заплускују Црну Гору, као стратешко чвориште три велике конфесије: православља, католичанства и ислама. Ово дјело итекако расвјетљава однос Истока, оличеног у Турској империји, према словенству, посебно Русији, као и однос Запада, оличеног у Млетачкој Републици, према словенству, оличеног у најмоћнијој словенској земљи. И трећа страна ових духовно-политичких струјања јесте однос империја према Црној Гори и руско-црногорским везама.

Шћепан, типично црногорско име, постаје опсесија за велике силе, нешто необјашњиво моћно и уперено против њих. Шћепан је опасан и да није руски цар. Велике силе неће ту врсту утопије да Црногорци држе Шћепана за свога цара. То зваће један мали народ чини великим, а то империје не могу дозволити. Зато не прибјегавају само мирнодопским политичким средствима, већ и војним. Хоће да на ту моћ која је у једном човјеку, у његовом звању, окрену топове. Ово згушњавање политичких односа између малене Црне Горе и њених сусједа, што је истакнуто у дјелу, потпуно одговара историјским приликама тога доба. Истовремено, то је и слика стијешњене Црне Горе на међи двије империје. То је и сликом и приликом црногорска ствар. Самозвани руски цар у Црној Гори покренуо је велике силе на

њу. Султан преко Босне и Херцеговине и из Скадра шаље велику војску на малену Црну Гору, а Млетачка Република из Боке. Прилика је да је тада упућено више војника на Црну Гору него што је ова земља имала становника. Ни Русији није свеједно. Она шаље свога генерала да извиди ствари у Црној Гори и да разобличи и казни лажицара. Малена Црна Гора постаје важно мјесто на стратешким правцима великих сила, а њен самозвани цар најтраженија личност у свијету. Та стварност је нашла свој пуни одраз у Његошевом дјелу. Истовремено, то је и једна уопштена слика класичне Црне Горе, малене земље храбрих ратника, на коју често крећу турске казнене експедиције. Оне ударају на Црну Гору, на њену кочоперност, постојаност, везаност за велику словенску земљу. Непосредно се напада Црна Гора, а посредно Русија. Турска опсједнутост Русијом прераста у страх од велике словенске земље, русоманија прелази у русофобију и добија своје посебно загријање уколико се остварују директније црногорско-руске везе. У томе је карактеристично писмо Беглербега на руке владике Саве, званичног владара Црне Горе. Оно управо стиже док је руски кнез Долгоруков боравио на Цетињу. Сераскер, који је водио војску на Црну Гору да скучи у руке Шћепана, у писму одвраћа Црногорце од Руса, покушавајући да укаже на узалудност, нереалност тих веза:

Прођите се, море, сијасета;
 зар Московца нијесте познали
 што је пређе с вама урадио?
 Ако ћете да смо пријатељи,
 чувајте се његове преваре;
 пут му дајте откуд је дошао.
 Што прст меће међу туђа врата? (...)
 Што вам треба нечесова дружба
 са Московом и преко свијета?
 И да хоће, помоћ ви не смије;
 и да смије, помоћ ви не може.
 Он је сабјен на крају свијета... (IV, 577-583; 587-591)

Беглербег пише оно што мисли султан и нижи турски представници. То се види и из оних разговора турских

представника у Скадру, у петом чину *Шћейана Малої*. Ту се често помињу „Москови” и доводе у неку везу са Црногорцима. Карман-паша каже нека је „просто” што Турци трпе ударце од Руса, али „непросто” што се спотичу „на хајдучком једноме гнијезду” (V, 2, 71-79). Мехмет-паша каже за Црногорце,

с Московом ево неко доба
они браћа некаква називљу,
спрам Москова готово се крсте... (V, 102-104)

Иман Хусеин се жали на руски престиж:

Ствари лако поправити није;
како дину метну Москов клети
обадвије шаке у перчину,
већ је слава наша погинула,
кавурски смо сада задушници. (V, 219- 223)

Ни Млетачка Република не прихвата одлуку Црногораца за избор Шћепана за свога владара. Њој смета што га народ држи за свога цара, односно одбјеглог руског цара. Пераштанин граф Бујовић доноси на Цетиње писмо провидура из Котора у коме се наглашава да Шћепан не смије приписивати себи царско звање. То ће Шћепану и у лице казати Бујовић:

Но за тебе царско име није;
с тобом би се могло и сложити,
но се с мјестом овијем не слаже. (IV, 807-809)

Појава васељенског патријарха у Црној Гори може да зачуди оне који не познају дјелатност фанариотских владика у вријеме Турака. Ми у Есперијуса видимо далеку претходницу ововремених емисара који нас убјеђују да су наши интереси да се стриктно држимо њихових политичких планова (читај – интереса).

Шћейан Мали дјело је које расвјетљава политичка струјања империјалних сила која се пружају (и сукобљава-

ју) на тло малене балканске земље Црне Горе. То је политичко стање које траје, а само се мијењају лица на политичкој позорници. Остају вјечито актуелни политички интереси. Остају и гласови разних етноманија и етнофобија, карактеристичних за наше балканске и словенске прилике. Шћепан је слово о словеноманији и словенофобији.

6. БОРИС ГОДУНОВ

а) Прејлед радње њо сценама

Борис Годунов је трагедија која се завршава смрћу свог главног јунака цара Бориса Годунова. Међутим, царева смрт више доноси мелодрамски епилог него трагични. Аутор је остварио необичан драмски завршетак дјела да су носиоци трагизма споредне личности, које немају скоро никаквудио у радњи дјела. То су чланови царева породице, син Феодор, кћер Ксенија и супруга Марија.

Радња дјела се одвија у двадесет и три сценска наступа и почиње у Кремљу у фебруару 1598. године. Послије смрти царевића Димитрија, посљедњег представника руске династије, руски цар постаје Борис Годунов, бољар који је већ имао важно мјесто на царском двору. Велики руски кнезови Шујски и Воротински воде разговор поводом смрти царевића Димитрија. Кнезови сматрају да је Борис преко злочина дошао на руски царски пријесто па не може уживати ни подршку у народу.

У петој сцени радња се одвија у Чудову манастиру. Ту стари и умни монах Пимен пише летопис. Код њега је и млади и учени монах Григорије Отрепјев, човјек племићког рода. Он ступа у разговор са Пименом и прича му свој сан који по трећи пут сања. Пимен се не упушта у тумачење сна, већ упућује младог монаха на пост и молитву. Отрепјев није задовољан савјетом старог монаха. Он Пимена види као човјека који је проживио своју младост у војним походима и у друштву бољара. Насупрот томе, за себе мисли да су му најљепши дани прошли у манастиру и да није видио ништа сем монаштва. Млади монах не сматра Бориса правим изабраником за руског цара. Наговјештава царев пад

јер је иза његовог успјеха злочин па наглашава да, „спасти се неће суда земнога,/ утећи неће суду божијем”. (V).

У шестој сцени монаси констатују да је монах Отрепјев напустио свој манастир и да се не зна гдје је. Патријарх предлаже да се упути потјера за њим, а да се цару ништа не говори. Кад се пронађе да се пошаље у Соловјецки манастир на трајно испаштање.

У седмој сцени појављује се цар и говори о свом шестогодишњем царевању. Истиче да људи нијесу захвални за добро које је чинио. Чак, све што је у земљи лоше, њему се приписује, као и убиства и несреће на двору. Тако мисли маса, „пучина мрзи живе царева,/ мртваца само љуби пучина”. (VII).

У осмој сцени радња се дешава у једној крчми на руској граници према сусједној Литви. Ту су монаси скитнице и са њима одбјегли монах Григорије у грађанској одјећи. Долази потјера за њега, а он успијева да побјегне.

У деветој сцени радња се дешава у Москви у дому кнеза Шујског. Афанасије Пушкин саопштава да му је јавио синовац Гаврило Пушкин из Кракова да се тамо појавио царевић Димитрије, који је чудним случајем избјегао смрт.

У десетој сцени радња се дешава у Москви у царским одајама. Ту је Борисов син Феодор и црта географску карту Русије. Са њиме су његова сестра и дадиља. Појављује се и Борис, а затим долази и Семен Годунов и јавља цару да се појавио у Кракову самозвани цар, наводно убијени царевић Димитрије.

У једанаестој сцени радња се дешава у Пољској, у Кракову, у дому пољског племића Вишњевцког. Ту је Григорије Отрепјев, некадашњи монах, а сада самозвани цар, наводно царевић Димитрије. Присутни га уважавају као легалног руског цара, а то су: Гаврило Пушкин, руски племић, Карела, изасланик донских козака, један пјесник, језуит Петар Черњиковски, кнез Курпски, мужик Хрушчов.

У дванаестој сцени радња се дешава у Пољској, у Самбору, у замку војводе Мнишека. Док свира музика за плес, војвода се хвали Вишњевцком да ће му кћер Марина постати царица која плеше са царевићем Димитријем, чов-

јеком кога пољски племићи подржавају да дође на царски трон Русије.

У тринаестој сцени Марина и Димитрије сами у врту поред водоскока. Ноћ је, а заљубљени Димитрије неће своју вољену дјевојку да лаже. Он јој открива свој идентитет. Дјевојци, разумије се, није свеједно. Ипак пристаје да буде његова ако збаци Бориса и дође на царски престо Русије.

У четрнаестој сцени говори се како је Димитрије самозвани окупио своје присталице из Пољске и с војском дошао на границу литавску.

У петнаестој сцени цар Борис сазива сабор у Москви. На сабору је патријарх руски, бољари. Борис упозорава на завјеру која креће из Пољске са самозваним царем: „Сврзимантија, бегунац, потукач/ да на нас диже чете хајдучке...?” Он у завјери не види опасност по царски двор, сматра да ће руска војска лако потући Љахе. Зато није ни прихватио понуђену помоћ од Швеђана. Патријарх није убијеђен у побједу Борисову. Предлаже му да посмртне остатке царевића из Угљича пренесе у Москву, јер долази народ на његов гроб, а један је слијепец ту и прогледао.

У шеснаестој сцени приказује се битка између присталица самозванца и Борисове руске војске. То је 21. децембар 1604. Дезертерство у руској војсци, а Пољаци напредују.

У седамнаестој сцени говори се о црквеном сабору у Москви и анатемисању самозванца, некадашњег монаха Григорија Отрепјева. Пошто је изашао Борис из цркве, њему прилази суманут човјек, јуродиви. Он опомиње цара да је заклао царевића.

Осамнаеста и деветнаеста сцена посвећене су самозваном Димитрију и његовим блиским људима. Један од њих је Гаврило Пушкин. Са њима је један заробљени Рус. Рањени коњ самозванца Димитрија издахњује. Дознају да је у боју погинуо витез Курпски, човјек одан самозванцу Димитрију.

Двадесета сцена посвећена је Борису и његовој породици. Радња се и одвија у царским одајама. Разговара Борис са заповједником руске војске Басмановом. Иако је одбијен напад војске самозваног Димитрија, Борис није задовољан

јер не осјећа пуну подршку у народу и у војсци. Басманов покушава да га расположи. Цару је одједном позлило и тражи да му дође син Феодор да му каже посљедњу очинску и царску поруку. Долази Феодор, а остали излазе. Цар говори сину како ваља да управља народом и да се односи према најближима. Пошто је изговорио ове поруке, цар је умро.

У двадесет и првој сцени разговарају представници зараћених страна, Пушкин и Басманов. Пушкин, као преговарач самозваног Димитрија, убјеђује Басманова да народ руски није уз младог Годунова и да војне вође треба да буду уз свој народ. Басманов се заклео Годунову на вјерност, али неће организовати одбрану царске породице.

У двадесет и другој сцени Гаврило Пушкин се обраћа маси народа. Он им говори да их је свако зло пратило са царем Борисом, а да ће Димитрије за руски народ бити праведан цар. Тада народ креће на царску палату.

Крај дјела је и крај породице Годунов. Епилог саопштава бољар Мосаљски и захтијева од народа да клицањем поздраве цара Димитрија Ивановича. Народ слуша ове ријечи, али не кличе, већ ћути.

б) *Бјелински о Борису Годунову*

Висарион Григорјевич Бјелински сликовито се изразио о *Борису Годунову*. Он је рекао да је за Пушкина ово дјело било „права битка на Ватерлоу, у којој је развио свој геније, али у пркос томе, претрпио пораз”. Затим наставља, истичући да дјело „уопште није драма, него можда само епска поема у разговорном облику. Лица су уопште слабо оцртана, она само говоре и на извесним местима говоре изврсно; али она не живе, не делују. Ви чујете речи пуне високе поезије, али не видите ни страст, ни борбе, ни акције.” За Бјелинског је *Годунов* значајно поетско дјело, али је неуспјешно као драмско.

Иако се неке оцјене Бјелинског о Пушкину и данас цитирају и уважавају, ова не спада у те. *Борис Годунов* је велики почетак у развоју руске драмске књижевности. Објављен 1831. године и ништа боље немамо прије њега у цјелокупној руској драмској књижевности. Уважавајући Пушки-

на као великог свјетског пјесника, Бјелински га је и као драмског писца посматрао са свјетски великим драматичарима. И, наравно, не може се *Борис Годунов* као сценско дјело упоређивати са Шекспировим *Хамлејџом*. Такође би Пушкинова драма била и иза неких руских драмских дјела, али која су настала послје ње. Пет година послје Годунова објавио је Гогољ *Ревизора* (1836), дјело које је по својим умјетничким вриједностима класика и испред Пушкиновог дјела.

Бјелински је имао и неко своје разумијевање што Пушкин није написао боље дјело у сценском смислу. Пјесник је, по њему, одсликавао стварност једног неразвијеног друштва, у коме преовлађује епски, односно „квиестички” карактер. То је друштво у коме нема развијене индивидуалности. Приказујући га онаквим какво је и било, по овом критичару, није се ни могло написати добро сценско дјело.

Бјелински је скренуо пажњу на сцене које су, по њему, веома добре. За њега је успјела шеснаеста сцена чија се радња догађа код Новгорода-Сјеверског. То је, у ствари, судар двије војске. Самозванац има са собом Пољаке, Њемце и друге странце. То шаренило етничко и лингвистичко доприноси живости и занимљивости комада. Седамнаесту сцену, са појавом јуродивога, критичар је оцијенио такође као успјешну, као и слједећу сцену у којој наступа самозванац Димитрије. Високу оцјену је добила и двадесета сцена – опорукa Бориса Годунова, његове ријечи које на умору упућује сину.

Знаменити критичар најбоље је оцијенио сам крај дјела, двадесет другу и двадесет трећу сцену. Маса се радује смрти цара Бориса и објеручке прихвата самозванца и жели му живот: „Нек живи отац наш Димитрије!” (XXII). Сељак кличе са амвона: „У дворе царске сместа крећемо/ Да Борисово штене зграбимо!” (XXII). Гомила народа јури према дворцу у коме су син и кћер Борисови и урла:

Удри га! Дави! Нека нам живи цар!
Нек Борисово племе пропадне! (XXII).

Разјарена маса народа, која је клицала пропасти „Годуновог племена”, када је објављена смрт његове дјеце, заћутала је. Мосаљски, један од учесника обрачуна, чуди се зашто народ сад ћути, кад је учињено оно што је и сам хтио. Он наређује да се кличе: „Живио цар Димиртије Иванович!” (XXIII). Народ и даље ћути – ”занемео”.

“То је последња реч у трагедији, пише Бјелински, „која садржи у себи дубоку црту достојну Шекспира... У том немом ћутању народа чује се страشان, трагичан глас нове Немезиде, која изриче суд својој новој жртви – ономе ко је побио род Годунова...”

Сценске одлике *Годунова* Бјелински је и престрого оцијенио. За коначну оцјену је важно да је он уочио и сцене које су вриједне као да их је писала рука Шекспирова.

7. БОРИС ГОДУНОВ И ШЋЕПАН МАЛИ

а) Годунов има свој живој, Шћејан нема

Јунаци *Бориса Годунова*, колико год да им писац није наглашавао њихове страсти и акције, ипак имају свој интимни живот, своје жеље, наде, страхове; често се осврћу на свој протекли живот; имају своје блиске људе, своје пријатеље и непријатеље. Борис Годунов, руски цар, најмање је приказан као владар једне моћне државе. Писац га прати у односима и разговорима са својим блиским људима са државног и црквеног врха, са члановима своје породице; приказује се његова интима, оно што скрива и што је јак извор његове патње. Борис се осврће на своју прошлост, на своје гријехе. Мучи га нечиста савјест. Писац открива оно што је у њему људско, велико. Његове тестаментарне ријечи упућене своме сину пуне су родитељске љубави и жеље за успјех свога потомка. Није нам позната у књижевности искренија, људскија, величанственија опорукa која се даје потомку. Испред је оне коју даје Хомеров Хектор у моменту када полази пред Ахила и зна да се неће вратити кући. Борисове ријечи су родитељски топле, ријечи љубави и покајања:

Сине, умирем.

Пољуби ме! Па збогом, сине мој –
 убрзо ти ћеш царство примити.
 Боже! Пред лице твоје излазим,
 а не стижем да душу покајем.
 Осећам, сине, да си милији
 и од самог ми спаса душевног!
 К`о поданик се бејаш родио,
 к`о такав ред је и да преминем,
 ал` врховну сам задобио власт.
 Не питај, сине, чим је постигох. (XX)

Борис се не хвали својим царовањем, већ даје до знања сину да тај пут до успјеха није био без гријеха. Он спреман „иде Богу на истину” и каже сину: „Главна је да ти за то ниси крив,/ да ти по праву царство припада,/ а Богу за све ја ћу једини/ да одговарам у час суђени.” (XX). Отац упозорава сина на трезвеност и опрез, као и на опасност која му долази од самозваног Димитрија и његових присталица. Плаши се да му син неће имати снаге да се супроставља непријатељима, али се узда у божију помоћ:

Но велики је Господ: мудрости
 младоме даће, снаге слабоме. (XX)

Пуно је препорука, савјета које отац на умору даје свом малољетном сину на кога остаје царство. Све је у томе добро промишљено. Борис жели да му син буде поштен владар и да не чини грешке које је и сам чинио. Жели да син буде бољи од оца, што је и Хектор пожелио своме сину. Али да зна да држи „народу узде” и да чува „устав црквени”, а „царски глас/ узалуд да се никад не чује...” Ту су и савјети који се тичу личног и породичног живота. Говори сину да у младости чува себе од недоличних ствари. И да не заборави на своје најближе:

Породици си глава, управљај –
 поштујући матер – својом памећу,
 а сестру љуби братском љубављу,
 јер остајеш јој чувар једини. (XX)

И монах Григорије Отрепјев, самозвани Димитрије Ивановић, уз своје амбиције, велике планове, силне подухвате и акције, има и лични живот. У оном разговору са калуђером Пименом, док је и сам био монах, причајући свој сан који по трећи пут сања, изразио је и извјесну „жал за младост”, како би рекли Станковићеви јунаци. Долази му у главу да је најљепше дане своје младости провео у манастиру, док је Пимен имао бурну младост. Послије овог разговора он се губи. Патријарх наређује да се за њим упути потјера. Он јој измиче и улази у Пољску. Долази у Краков и представља се као царевић Димитрије Ивановић и са плановима да дође на руски пријесто. За тај план добија подршку код Пољака. Заљубљује се у Марију, кћер војводе Мнишека. Он са њоме иде на игранку, излази у вечерњу шетњу. Војвода се радује да ће му кћер постати руска царица. Управо током вечерње шетње са Маријом, самозванац јој открива свој идентитет, али то само она може да зна, он је за све друге царевић Димитрије који ће са војском поћи на Русију, односно на руски двор. Њему је до Марије много стало и њу неће да вара, па каже:

Кривац сам: гордост мене занесе,
 обмањивао сам Бога, цареве,
 сав свет сам вар`о, ал` ти не можеш
 казнити мене: прав сам пред тобом...
 јер тебе нисам мог`о варати.
 Светиња ти ми беше једина... (XX)

Драма *Борис Годунов* није лишена лирских ни драмских сцена; она је такође једно од знаменитих Пушкинових дјела. Ми је видимо и као велику претходницу лирске драме Антона Павловића Чехова.

Његош не улази у интимни живот својих ликова, односно то чини само у појединим приликама. Та не мала цифра лица Његошеве драме *Шћепан Мали* нема ниједан женски лик, – углавном су то високе личности државе, војске и цркве. Они наступају као представници народа, дакле као носиоци извјесних звања – свјетовних, војних и црквених.

Његош није хтио ни Шћепана да прожме личном драмом, иако је то била прилика. Он га је учинио духовним

слабићем који нема ништа племенито у себи, па ни јаке емоције. Нема ни поријекло, јер ни оно које је казао, није му вјеровати, нема ни род, нема ни пријатеље са којима се дружи сем наивни свијет који вјерује (и не вјерује) његовим причама. Како смо већ саопштили, он влада туђим именом које носи, а не својим квалитетима. А то туђе име скрива се под црногорским – Шћепан. Елем, Шћепан је црногорски цар. Црногорцима је он потребан као цар.

Није ни владика Сава, као књижевни лик, остварен у драмском смислу, што је такође била прилика. Њему се одузима легална власт, што њега много и не погађа, али му се одузима и нека имовина, па се не чује његова ријеч; одузима му се и слобода, а њега нема. Нема га да се побуни, нема људе који би били уз њега. Он због свих тих неприлика и непријатности не показује ни осјећања ни акције.

Његош је био на путу да лик руског кнеза Долгорукова буде важан носилац драмског набоја дјела. Овај Рус наступа као представник пријатељске земље. Тражи да Црногорци зарате са Турцима да би тако припомогли Русима који су већ у рату са Османлијама. Ал ту су за Црногорце и тежи захтјеви. Долгоруков тражи Шћепана и мијеша се у домаће прилике Црногораца. Они ће лако устати на Турке, али не могу испоручити свога владара. Долгоруков остаје при своме и истиче да Шћепан заслужује вјешала. Црногорци, да би избјегли сукоб, хапсе и затварају Шћепана. На крају не пристају да се њега лише, и ослобађају га. Долгоруков љут напушта Црну Гору.

Његош је у *Шћепану Малом* често долазио до драмске акције и правог сценског сукоба, али их није развијао, напосто би их „затворао” отварајући простор нарацији.

б) Борис је на истини, Шћепан на лажи

Исидора Секулић је дала оцјену *Шћепана Малој* сличну оној коју је Бјелински дао *Борису Гогуну*. За њу је Његошева драма „специфична словенска комедија”, али још „више драмска поема него комедија”. Писац, по Исидори, није улазио у карактеризацију својих ликова, те „психолошки портре личности избија само из пластике речи и стила”

(Његошу књига дубоке оданости, стр. 295). Она на више мјеста дотиче жанровско питање дјела и налази да је *Шћејан Мали* више драмска поема или сатира него драма. За разлику од Бјелинског, који сматра да је Пушкин у свом дјелу представљао друштво које нема грађанску развијеност, те отуда ни дјело нема оно што је потребно за сцену, Исидора сматра да је Његош писац богате имагинације, али без драмског талента.

Шћејан Мали и *Борис Годунов* имају извјесне сличности. Та сличност долази отуда што у драмској форми приказују неке сличне историјске догађаје из прошлости руског и српског (црногорског) народа. Основна је сличност у појави самозванаца на престолу. Сличан је и друштвени положај осталих лица. Ради се о угледницима, људима са врха друштвене љествице. Све су то неке, рекли бисмо, периферне, формалне сличности, док се њихова унутрашња грађа доста разликује. *Бориса Годунова* испуњавају и драмски и лирски моменти, док се *Шћејан Мали* из драме помјера ка епици.

И Пушкинова и Његошева драма су вриједне књиге. Обје чине почетке високе сцене у својим земљама. Вриједности *Бориса Годунова* су у његовој префињеној лирици и у психолошком уобличавању ликова. Вриједности *Шћејана Малој* су у опсервацији друштвених и животних прилика Црне Горе. Ако је Његош „затајио” у драмском набоју дјела, није у приказивању свијета и живота. 'Црногорска рапсодија', како већ назвасмо *Шћејана Малој*, поставља нека питања која се и данас у појединим приликама постављају. Многи се и дан-данас питају да ли су Срби превјеравањем морали постати припадници другог народа, што је историјска чињеница, али што није карактеристично за остале народе, чак ни у српском комшилuku. То види као српску несрећу Мркојевић:

Ми смо Срби народ најнесрећни:
сваки Србин који се превјери –
просто вјеру што загрли другу,
но му просто не било пред Богом
што оцрни образ пред свијетом,

те се звати Србином не хоће.
 Ово ти је Србе искобило,
 робовима туђим учинило. (IV, 3, 318-325)

Мркојевић се истиче не само по оваквим запажањима, већ и по досјеткама и пословичним исказима. Он, како каже И. Секулић, „свира све црногорске регистре.” Када Беглербег говори о Црној Гори као мјесту у коме нема живота, Мркојевић одговара: „Ако није мјесто за живљење./ а оно је мјесто за причање” (II, 8,555). И Долгоруков игуману каже да у једној великој земљи „мисли ломе главе”, а у малој, „мјесту узаноме”, тога и нема. Игуман се не да, већ одговара: „У тјескоти мора се мислити” (II, 2, 65).

Док Турци о Црногорцима говоре, углавном, као о зликовцима, Мула Хасан размишља о злу које се чини ради своје одбране, а што је случај и са Црногорцима:

Зло чинити, ко се од зла брани,
 ту злочинства није никаквога. (V, 3, 181-182)

Његош је дајући ову мисао једном ученом Турчину на неки начин заштитио себе као свештеника, да му се не узима као његов животни став. Но, опет се може разматрати да ли је ова мисао и једна општа лозинка ратника у времену обрачуна и бесуђа.

Његош је понекад ближи научнику него драмском писцу. Умјесто да приказује душевна стања својих јунака кроз њихове дијалоге и поступке, он покреће расправу о човјековим духовним (и душевним) стањима у посебним околностима. Тај разговор воде умни и школовани људи, па због тога и добија на свом значају. Расправља се о феномену нашег бића када смо духовно слаби, немоћни да се одупремо нечему што нас притиска, те морамо да трпимо, немамо начина да то стање превазиђемо. То је за имана Хусеина „тегота” и она се „лијечи” молитвом. За Карман-пашу то је „трпија” и не слаже се са Хусеином да се ње можемо ослободити молитвом. За мулу Хусеина трпија има „ећима”, то је разум и бистро око које не гледа ствари „кроз копрену”. За Карман-пашу, није то само стање појединца, већ и свијета: „Ада шта је свијет до трпија” (V, 1,33).

Како видимо, пјесник проблематизује један психолошки феномен дајући му различита именована, значења и размјере кроз индивидуалне осврте на њега.

Борис Годунов и *Шћепан Мали* су дјела која су стварала велики и сродни духови. То свједочи и свевременост и сродност ових драма. Борис је широке карактерне клавијатуре. Прије ступања на царски трон нијесу му биле стране нечасне радње да би остварио свој циљ. Али је он од оних особа које се морално поправљају, пролазе кроз катарзу. Он има богат унутрашњи живот. Умије да се покаје и, као владар, не заборавља своју породицу. У посљедњем часу свога живота зове сина да га посавјетује и да му пожели срећу и успјех у животу. Борис има стваран живот. Он је животна истина.

За разлику од Бориса, Шћепан је обмана. Он представља виртуелне облике живота. И оба су јунаци нашег доба! Борис је на истини, а Шћепан на лажи!

(Осломак из необјављене књиге *Њејош* у збору *Шекспира и Пушкина*)



Горан Ж. КОМАР

ЗАПИСНИК ДУБРОВАЧКОГ ВИЈЕЋА
УМОЉЕНИХ 12. НОВ. 1434. О ЗАХТЈЕВУ
ЗА ГРАДЊУ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И
МОНАСТИРА НА ПОДРУЧЈУ
ДУБРОВАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ

У обимном раду којим је проф. Михаило Динић уз-настојао на убикацији градова херцега Стефана Вукчића Косаче поменутих у повељама Алфонса V (1444, 1448, 1454. године¹), аутор драгоцене студије доноси дубровачке исправе везане за Нови и његову жупу Драчевицу. М. Динић каже: „Нови на улазу у Боку Которску, творевина је краља Твртка I (1382), у почетку називан и *castrum de Sottorina*, представљао је главни Херцегов град на мору. Док су Твртко и Сандаљ покушавали, рушећи прастаре уговоре, да у Новом отворе ново тржиште за со, Стеван Вукчић је имао са Новим много замашније планове: по његовој замисли он је требао преузети улогу Дубровника у његовим земљама. Дубровчани су осећали од самог постанка Новог да им он може само сметати и гледали су да га са ближим залеђем укључе у своју територију. Чак су помишљали, свесни његовог значаја, да дозволе Сандаљу Хранићу да подигне православну цркву у Дубровнику, ако се овој додели „као мираз Нови са својом жупом“².

На овај документ осврнуо се у наше вријеме у изврсној монографији о Сандаљу Хранићу Есад Куртовић. Аутор се у основи саглашава са мишљењем М. Анчића да не могу „стајати промишљања о Сандаљевој вјерској оријента-

¹ Ове повеље арагонско-напуљског краља Алфонса V којим је потврдио посједу Стефана Косаче објавио је Лајош Талоци. Прва и трећа потичу од Алфонса, а друга од „римског краља“ Фридриха III. У повељама су означена утврђена мјеста.

² М. Динић, Земље херцега Светога Саве, у: Култни предак Стефан Вукчић Косача, Београд, 2007, 106 – приредио Владимир Максимовић

цији из покушаја градње цркве на подручју Дубровника 1434. Ријеч је о православном објекту његове супруге Јелене, а за чију изградњу се Сандаљ заузимао”³.

Склон сам, не доносећи никакав коначни суд о дубинском мотиву великог војводе Сандаља, да на Јеленине подухвате, и пословно-финансијске природе, као и оне ктиторске које свједочи традиција и архивалије, гледам као на дјела, у високој мјери независне личности која у тим правцима дјелује независно од мужа. Све то, дакако, не искључује могућност да је велики војвода у оваквом захтјеву понешен жељом супруге. Али, не видим ни један озбиљан разлог да Сандаља издвајам из историјског контекста у којем дјелује његов наслѣдник херцег Стефан Вукчић. Херцег је, ван сваке сумње, велики православни ктитор (узмимо сада само примјер његове задужбине цркве Св. Великомученика Георгија у Сопотници код Горажда са ктиторским натписом).

Када се говори о Сандаљевим вјерским увјерењима, тада је потребна потпуна обазривост. Али, нема никакве препреке да укажемо на јасне доказе присуства, у власништву великог војводе, одређених предмета који представљају хришћанске светиње. У Дубровник су, на пр., много прије захтјева за градњу цркве, 1407. године, одложене двије драгоцјене иконе које су припадале војводи: иконца једна сребрна на стълпу съ зламенемъ племенитихъ ѿ зморја... Затим у истом покладу: иконца злата а кестъ у нон антра једанадесете унать и акьсагъ съ образомъ госпогје прѣчисте и съ мнозѣмъ ннѣмъ образи...⁴ Тако и касније: въ нме ѿца и снна и светвога дха мн кнезь владуши властеле и въса опкнна града дубровника даемо въ свндѣнне всакому малому и голѣмому по семъ нашемъ писнию како приде к намъ у дубровникъ прнбсавъ похвалнкъ посланнемъ гдна воєводе сандала и ѿ његове стране и на нме воєводино постави у нашъ комунъ у покладъ двѣ тисѣки дукать златѣхъ и ошь иконцу једну злату а потега једну антру и једанадесете унать съ образомъ

³ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo, 2009, 404, нар. 1498

⁴ Медо Пуцић, *Споменици српски, књига друга*, Београд, 2007, 56, бр. 71 – фототипско изд. Ове предмете Сандаљ и Катарина одложили су још јануара 1407. године

прѣчисте гспгје н съ мнозѣмн ннѣмн шобразн н седамь балась н шесть баласиновъ н съ деветъ ждиральдовъ н съ двадесети н шесть зръна бисера да тон въсе стон ꙋ покладъ ꙋ нашъ комунъ н възда къде бн хѡѣѣль гднъ коєвода више писанни покладъ ꙋзети...⁵

У вези са конавоским дохотком Сандаљ је Дубровнику упутио писмо 3. августа 1430. које је сачувано у оригиналу, исписано зеленим мастилом. Он шаље посланика Станоја Станковића казујући: а тап листъ покажите гостемъ людемъ... и даље: писано на лѣта роштва хрстова тисѣћно н четирнста н тридесетно лѣто мѣсеца аугуста третн данъ писа приенсавъ днакъ синъ попа цнлаа⁶. Ово писмо одражава учешће у војводиним пословима повјереника означених као „гости”, а као дијак наступа син попа.

Уколико заговарамо и пристајемо уз начела која је изњедрила критичка историографија, тада смо дужни размотрити материјалне споменике. За потребе овог чланка пружио сам неколико писаних споменика. Уколико би архивски докази о јеретичким увјерењима војводиним били подастри, тек тада, могло би се са сигурноћу говорити о другачијим мотивима, другачијим од очекиваних, и држања у власништву Богородичиних икона и још и више, о једној вањскополитичкој иницијативи силног господина из дубровачког залеђа каква је градња цркве и манастира у опсегу Републике. У питању је високи захтјев са очекиваним последицама. Такви докази о јеретичким увјерењима Косача до сада нису представљени. Примјера ради, када би у циљу испитивања вјерских увјерења изоловано гледали документа каква су чак и опорукe, тада би нас пут одвео у сасвим криве закључке. Опорука Јелене, жене Сандаљеве, а кћери Светог Кнеза Лазара, показује бригу за њену задужбину и неке свјетовне послове. Херцегова – такође. А херцег је православни ктитор. Када погледамо опоруку њиховог савременика госта Радина Бутковића којег би због титуле могли посматрати као припадника цркве босанске који дјелује барем ван институционалних оквира обје Цркве или

⁵ DAD, *Diversa notariae 1419-1423*, fol. 109. Објављивао М. Пуцић, *Споменици српски*, књ. друга, Београд, 2007, 71-73, бр. 86/фототипска изд.

⁶ М. Пуцић, *Споменици српски*, књ. друга..., 91, бр. 110

чак из контекста неке јеретичке организације, тада се налазимо затечени снажним хришћанским утемељењем текста. Тај је набој чак и снажнији и очигледнији него у претходне двије опорукe, иако је Јелена дубоко вјерујућа госпођа.

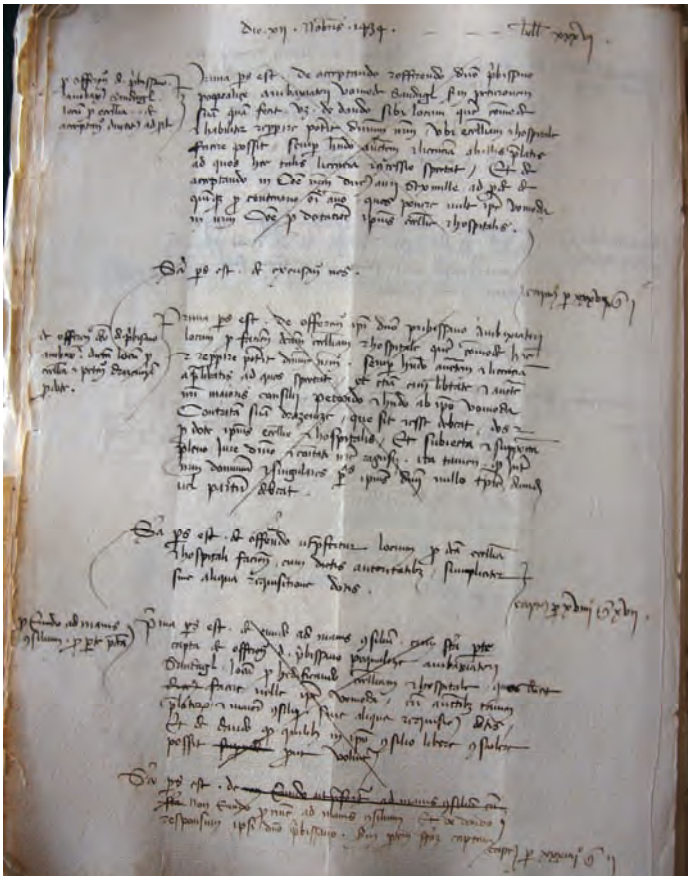
И дан данас, и поред двије одличне студије уважених Есада Куртовића и Симе Ћирковића, посвећених великом војводи Сандаљу и херцегу Стефану, стоји једно крупно питање: област којом управљају ове велможе, уз друге, попут Павловића, управо у периоду њихове владавине, обилежиће се масовном производњом крупних надгробника познатим као стећци (грчка гробља) и веома значајним црквеним градитељством које је можда и несравњиво са другим историјским периодима Хума и Херцеговине. А ипак, оцјене о вјерској припадности ових личности врло су оскудне и нејасне. Е. Куртовић указује на индиције извјесне измакнутости Сандаљевог посједа од организационог оквира цркве босанске, а такође указује на јасну демаркацију римокатоличке црквене организације која у јачим организационим формама није дјеловала унутар Сандаљевог посједа. У питању православне црквене организације, аутор је, утисак је, не одриче, али је пројектује као пасивнију него је то тврдила ранија историографија⁷.

Прије неколико дана имао сам прилику да у Државном Архиву у Дубровнику снимим записник сједнице Вијећа умољених Дубровачке Републике, од 12. новембра 1434. године, дакле, сједнице одржане у години која је претходила упокојењу великог војводе Сандаља. У Дубровнику је у то вријеме боравио Сандаљев посланик Прибислав Похвалић који се и раније овдје бавио питањима војводиних поклада. У томе часу, разматрана је могућност да се на територији Дубровника подигне црква и манастир, уз услов да се Републици као мираз додјели Драчевица (*petendo et habendo ab ipso Vaiuoda contratam suam Drazeuize que sit et esse debeat dos et pro dote ipsius ecclesie et hospitalis...*). У Вијећу умољених предлог је прошао тијесном већином – деветнаест вијећника је гласало за предлог, а седамнаест против. Због осјетљивости питања, на истој сједници доне-

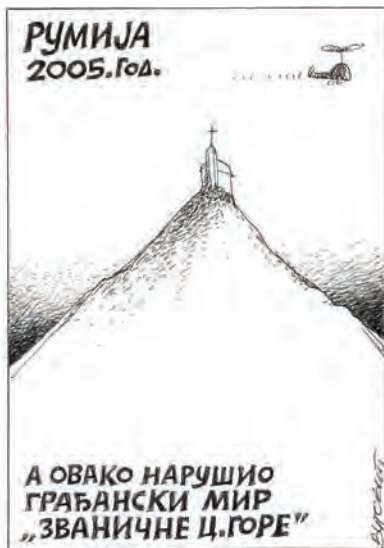
⁷ Е. Kurtović, Veliki vojvoda..., 402-403

шена је одлука да се предлог прослиједи Великом вијећу и да се тамо донесе одлука.

Сигурно је да се на основу оваквих докумената не могу доносити коначнији закључци о природи вјерског опеређења Сандаља Хранића. Али, не чини ми се оправданим ни потирати доказе о својини и природи својине када су у питању чисто хришћанске светиње, или деградирати и умањивати политички, државнички капацитет владара попут Сандаља који је заслужан за стварање политичке области коју ће наслједити његов знатно познатији наслједник. Нарочито то не треба чинити када је у питању тако осјетљива дипломатска интервенција учињена у смирај војводиног живота.



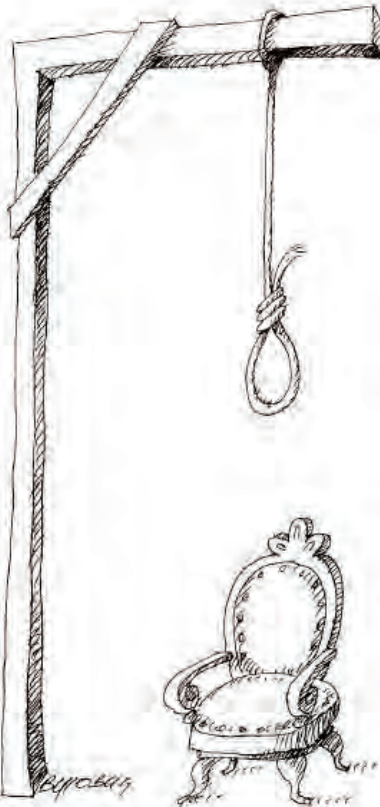
Državni arhiv Dubrovnik, Cons. Rog. 5, fol. 230



У МАКАЗАМА

У МАКАЗАМА

Милутин МИЋОВИЋ:
Обор



VIKTORIJA



Милутин МИЋОВИЋ

ОБОР

КОКОШКА

Што се човјек боље разумије у људе, јасније види и животиње. То јест, уочава њихов метафорички смисао. Животиње су чак примарно метафоричко писмо које је дато људима. Да би људи добили прва, и можда, примарна знања о себи. Тако је то Бог уредио. Свему дао значење, и значај, и симболику, да би све сабрао и надоградио, и довршио у човјеку. Метафоре су нам пред очима, ходају и говоре на свом матерњем језику. Треба само, кокошка, рецимо, да рашири крила, и да мало некуд, за неким полети. Кокошка у лету није исто као кошка скупљених крила. И кад квоца, кокошка није исто са кокошком која ћути. Кокошка која пјева, није исто са кокошком која то никада не ради, држећи се своје природне намјене. Кокошка носилица, није исто што и кокошка неносилица. Очерушана кокошка није исто са кокошком лијепо одјенутом. Стара и млада кокошка су два свијета.

Кокошка на државним јаслама, није исто што и кокошка у циганском насељу. Кокошка која је учила неку школу, није исто са кокошком без школе. Мада кокошка без школе, може бити паметнија од кокошке с докторатом.

Да не говоримо о магарцима, и коњима. Њих ћемо оставити за неку другу прилику.

Они су такође захвална метафоричка тема, метафоричка могућност. А тек, мачке, зечеви, лисице, вукови. Скоро да о људима више није потребно ни писати.

Све што би човјек рекао о људима, можеш рећи говорећи о животињама. Треба само још додати усамљене орлове, грабљиве јастребове, црногорске свраке (црногорске, јер оне говоре неки вишеимени, но ипак свој, сврачји језик), па сојке, које умију на сваки начин да зборе, па грактаве вране лешинарке, па мазне голубове и голубице. Па рибе,

разне врсте риба. Риба, рецимо обухвата такве метафорички простор – од страсне жене, до небесног Христа.

Најефективнија и најзаснованија литература је она која се ослонила на животињско царство. Сагледајмо све од Езопа, до Џорџа Орвела. Животињска фарма је постала основни социолошки топос. Антропологија, у сваком случају много дугује зоологији. Не само због разумијевања еволуције.

Сасвим различито нијансирају метафорички потенцијал кокошке. Једно је кад жена жени каже да је кокошка а друго кад јој то каже мушкарац. Сложићемо се да би без те метафоре наш свакодневни рјечник био много, скоро неиздрживо сиромашнији. Ако је требало Творцу да, међу много животињских врста, створи и птице а међу њима и кокошку, значи да без кокошке свијет не би био потпун. Не само да би нам фалила јаја, јаја носе и ћурке и јаребице.

Метафора кокошка практично се увијек употребљава у негативном, компромитујућем значењу, што сигурно попуњава неку менталну рупу прокопану дуготрајним дејством гријеха. Потом је језик спојио почетак с крајем, а кокошка се нашла да прелијеће тај понор.

У последње вријеме сви су примјетили једну кокошку која надлијеће и салијеће ЦАНУ. Неки мисле да она не салијеће ЦАНУ (шта тамо има?), него јој се свиђају шуме око ње. Што ће баш кокошка да налијеће на ЦАНУ, није ником баш јасно?! Да је надлијеће орао, то би био добар и висок знак. Да је надлијеће какав јастреб, и то би се могло разумјети, да је надлијећу и салијећу голубови, то би била права слика и права симболика, не улазећи у стварно стање ствари. На нивоу метафоре то би све било у реду. Али кокошка да је надлијеће и салијеће, то никако не одговара очекиваној метафоричкој симболици.

Но, да ова појава не би остала само на симболичком нивоу, потрудила се и сама кокошка. Улетјела је право у Скупштину и тамо, на свом матерњем језику изложила своје и свога јата захтјеве. Али, на крају, пустимо и метафоре, стварност је још сложенија, и нечитљивија. И увијек има своје стварне разлоге, које ми, често не видимо, свикли на традиционално разумијевање метафоре.

„Академије морају бити једно. Оне су суштински једно иако су формално раздвојене. Раздвојена академија не може бити академија, тешко може бити и НВО, али, што је још важније, раздвојене академије раздвајају и разарају ум Црне Горе. Ми хоћемо Црну Гору једноумну и високоумну, ослобођену од приземне демократије и традиционалне митоманије. Зашто раздвајати наше уважене академике кад они једно мисле, свјесни да морају с љубављу да испуњавају државотворни налог нове Црне Горе. Тога су и врапци свјесни. Опомињу нас већ нестрпљиве кокошке и вроне које гракћу по нашим парковима и улицама, а ми унутра, у бесмртној тишини Академије, као да ни толико не знамо...”

ПОДКОКОТ

Има подкокоот, али нема под-кокошка. То што нема под-кошке, још је већи проблем подкокота. Појачава његову хроничну фрустрацију. Јер кокошка, само невољно подноси подкокота, али га не воли. Он је принуђен да с таквим расположењем живи, покушавајући да ту горку чињеницу пребаци у простор фикције. Ни кокошка, ради мира у кући, не подсећа отворено подкокота на ту чињеницу, и живи се заједно, и прећуткује свако своју муку, бога ради.

Подкокоот не може никако да превари кокошку, јер она га прочита при првом стварном контакту. Може се подкокоот правити важан, изводити ово и оно, кокотити се овако и онако, надебљавати глас, ићи као бан помеђу кокошака, али му је све узалуд. Кокошка га прочита прије него удари крилом о крило. И што се више прави важан међу кокошкама, постаје све неважнији у њиховим, час поспанним, час будним и продорним очима.

Сваки подкокоот временом постане параноичан, јер вјечито живи у страху да ће однекуда долетјети надкокоот и опет га кљунути у главу. За тај подкокоотов страх знају кокошке, и још га више презиру. Све се то сабира у подкокоотов скривени самопрезир, јер му је Бог дао да буде кокоот, а он то не може. Горе је бити подкокоот, него обична кокошка. Отмене кокошке су кокоти за подкокота. Али, на томе јавно не инсистирају.

Није праведно што кокошку олађавају да је глупа, и да само зна да квоца. Она квоца, јесте, али и зна све, бар што се тиче кокошијих ствари. А оне могу бити и сасвим сложене, чак и неразрјешиве. Па и кокошији мозак зна да се напреже, и сазријева за обрте и финесе.

Страшно је живјети са оним ко не изазива никакво надахнуће. То је живот без живота, рад без радости, трпљење без свјетлости. То је чувено „прихватање реалности” која се не може промијенити. У реалном животу, каже се, нема надахнућа, нема снова, него има рада и трпљења. То је идеологија подкокоћених подкокота. Јер су они једном укљунути у главу, и не смију другачије да мисле. Не да не смију другачије да мисле, него не могу. Мишљење није за подкокоте. За њих је рад и ред. И кокошке раде и знају да то није довољно за живот. И да је такав живот више неживот него живот.

Споља изгледа све нормално, а изнутра ништа није нормално. Споља се ради и гради, а унутра се све руши и разара. Али ко кокошке пита како им је унутра?

Нико никада не пита како му је унутра, у души. За све се друго пита, а за то се ништа пита. О свему другом се прича до изнемоглости, а о оном унутра се ћути до смрти. Има скривених мука које сунце никад неће видјети.

Али ни кокошке никад у души не прихватају идеологију подкокота. То подкокоте највише боли. Како кокошка да не признаје старјешинство кокота! Како да ни кокошке не држе до његовог ума, ни до његовога срца више него да их нема. Како живјети с таквом сјенком у души, која може да уништи реални живот, ако је подкокот не протјера у простор душевних измишљотина које немају везе с реалним свијетом.

Али ни кокошке никад не напушта сан да ће им некад, однекуда долетјети витез надкокг. Прекрасни принц из бајке, с круном на глави, који ће да препороди њихов живот. Који ће прво да их упита како им је унутра, у души. Који ће на својим крилима да донесе ту свјетлост, којом ће да обасја њихову унутрашњост.

Не сањају то само младе кокошке, него и зрелије, и старије. Да није тог сна, просто не би имале никаквог разлога да живе, и подносе неживот под подкокотима.

ОБОР-КНЕЗ

Надкокот, подкокот, дококот, свркокот, прикокот, пилин, кикирез, кококот, јадокот, кокало, некокот, ништакот, кикот...

Кокот који пјева, кокот који кикоће, кокот који грчи, кокот који пијуче, кокот кога бију кокошке. Кокот сабљоносац, кокот без сабљи, кокот ужарене кресте, кокот увелог увора (кресте).

Највише на свијету кокошке воле да имају доброг кокота у свом јату. Поноситог обор-кнез кокота, коме још нико перо није одбио. По кокошкама ћеш познати каквог кокота кокошке имају међу собом. Ако су веселе, радне, шаљиве а ипак кротке, имају доброг кокота међу собом. Кокота коме се радују дан и ноћ. Кокота којег не би дале низашто на свијету. Кокота који им је све на свијету.

Није да обор-кнез-кочот не ужива у хорском обожавању својих кокошака. Малих и великих, старијих и млађих, пирги и жућа, црнки и плавуша, причалица и ћутљивих, лајавих и повучених, носилица и привремено јалових...

Обор-кнез-кочот, већн је за главу од свих подкокота, прикокота, дококота, кокодакала. Широких је прси, украшених најсвјежијим жутоцрвеним перјем, као да носи златне токе. Високе и ужарене кресте, јаког кљуна, подигнутог репа, на ком се извијају двије сабље (два велика пера, којима су поглавице украшавали савоје калпаке), преливајући се у дугиним бојама.

Обор-кочот има јак и топао мушкн глас – и кад кукуриче и кад кокодаче. Кукурикањем навјешћује зору, три пута пјева (има кокошака спавалица), а промјене времена најављује пјевајући у другом дијелу дана, како би кокошке увијек биле спремне на оно што их чека. Кокодакање и уковикање кокоту служи за најављивање опасности, рецимо од јастреба, лисице, куне или других звјерчица, али тим ус-

поставља и топлу фамилијарност, окупља јато за једном трпезом, уноси сигурност и сарадњу у свом обору.

Кокошке се до топле несвијети радују присуству обор-кнез кокота у својем јату. Све су радне, мирне, контролисано љубоморне, и увијек довољно узбуђене очекујући конкретну наклоност свог газде.

Обор-кнез-кокот увјек има повишено надахнуће, и то је оно што кокошке највише узбуђује. Нико од подкокота, суркокота, а још мање кокошке, не знају откуда се излива та непрестана харизма.

Харизма обор-кнеза пројављује се сваки дан у његовој неухватљивој љеноти, мужевном гласу, одрешитим покретима, крилатој лакоћи владања. Благодат му обнавља семантичку изнијансираност мужевног гласа, боју перја, боју кресте, обнавља вишезначност и елеганцију театралног шепурења кроз свој одушевљени обор.

Добром кокоту, ниједна кокошка не може да похвата сва значења његових покрета, па ни његовог кукурикања и кокодакања. Семантичко расијавање његовог гласа, иде од наглашене мужевности, до домаћинске заштите и уживања у општој кокошијој поданости. Ниједна кокошка и не помисли да се обор-кнез прави важан, док се шетка између њих, и намах укаже пажњу сад овој, сад оној. То засигурно мисле дококоти, подкокоти и прикокоти, које не запада таква улога, нити имају наклоност кокошака. Обор кнез често, рекло би се без разлога, мало поскочи, неколика пута снажно лупне крилима, продере се силним гласом. То је знак да је нешто видио што други не виде, или просто ослобађа душевни притисак који је нарастао у затвореном кокошарнику. Тако обор-кнез-кокот показује да може оно што сви други не могу, и да је у дослуху са невидљивим силама.

Кокошке, с добрим кокотом, живе просто као у рају. Немају других брига, него жељу да свака увијек остане под заштитом његових моћних крила и његовог јаког кљуна. У свом жару, кокошкс нијесу лишене међусобне љубоморе, али обор кнез, који прати све покрете душе, рјешава то држећи се увијек изнад, тако се сви врући кокошији пориви претварају у његову нову надмоћ.

ВРАНЕ

Какве су ово вране, знале их ране. Човјек помисли, несташе вране некуд, одлетјеше, одлепршаше, кад ево их опет. Код нас у Црној нам Гори, вране никад нијесу биле на добром гласу. Можда смо ми, због нечега приписали вранама оно што не заслужују? Јер вране нијесу грабљивице, не убијају јагњад, ни зечеве, не перушау кокошке, нијесмо видјели ни да се залијећу на голубове и врапце. Нијесу вране гаврани па да доносе црне гласе. Нијесу ни јастребови, па да кољу нејач. Нијесу вране ни лисице да ти украду нешто из куће или окућнице. Кад човјек рационално промисли, вране нијесу ником ништа криве. Али опет су некако неомиљене. Не може се код нас никад чути лијепа ријеч за врану. Код других народа није тако. Неки вране сматрају врло интелигентним птицама. Не знам што је нама? Што смо тако унавиђели црне вране као последње птице. Чак, наши људи суптилнијег укуса и поимања, рекли би – вране нијесу птице. Вране би за њих могле бити само тичурине или тичетине, па чак и ђаволи.

Кад се, не дај Боже, некоме каже да је врана, то је најтежа увреда. То не значи да је та особа зла, али би особа, на коју се односи односна ријеч, више вољела да јој је речено да је змија шарка, него што јој је речено да је врана. (Кад се за човјека каже да је змија, то може бити позитивна алузија, као да му кажеш – сабљо. Али, за жену кад се каже змија или змијурина, ту више нема лијека.)

Није лако нама с нама. Није лако нама с нашим језиком. На сваком мјесту може те посјећи, сасјећи, као што те може и одбранити. Како га носити и издржавати с њим. Увијек си пред њим недоречен и крив. Што год речеш, могло је боље. Могло је три пута боље. Не три пута, него триста пута. Има човјек да се постиди пред језиком, кад увиди колико он зна, а он слабо ишта. На крају ништа не можеш да знаш, ако ти језик не каже. Као маломе дјетету. Па живи ти с таквим родитељем. Никад не можеш одрасти, иако растеш. Колико год растеш, видиш, мало си узрастао пред језиком, који расте Бог зна откад.

Ту је по сриједи неки апсурд. Неки парадокс недогледни. Тешко с њим, а без њега се не може. Човјек корача између погибије и спаса, а доље не престају да нас кљују вране и уједају змије. А језик, ако не може да се претвори у мач, није од њега користи.

Ајде да се опет вратимо нашим вранама. Не вранама, него метафорама. Вране су у нашем тексту, само ствар језика. Ништа више. И ништа мање. Рецимо, вране не знају да пишем текст о вранама, нити ће га читати. Могле би само покључати црна слова овог текста, мислећи да је то неко зрневље. Дакле, оне су потпуно равнодушне пишем ли ја или не пишем. Не занима их метафорички простор. Крив сам, ипак пред вранама што узимам њихово име, али перем се језиком, и његовим могућностима. И правдам се да ово нема везе с правим вранама. Ово има везе само са метафорама. Праве вране могу бити мирне, као да их нема.

Дакле, зашто би неко више волио да је змија него врана, кад је змија пуна зла и отрова, а црну врану није освојило ни зло ни добро?

Истина, вране нико посебно не мрзи, али нијесам чуо никога да су му миле. Људи припитоме орла, јастреба, сокола, сову, чак и змију, и милују се с њом, али да је неко покушао да припитоми врану, нијесам чуо. Прије би гаврана, чини ми се, него вранетину.

Вране не убијају друге птице, ни звјерке, али ако негдје опазе (а за то имају неупоредив њух), да је угинуло јање, или рецимо коњ, магарац, псина, јадни зец, прве оне долете. Воле стрвину као свој живот. Око стрвине знају и да се почерупају међу собом. Само ни тада један другој очи не вади. Кад вране наиђу на стрвину и почну да ћапају мртво месо, као да је скувано и зачињено, страсно забијајући црне кљунове, грабе се, и наравно, губе критеријуме у опхођењу. Криче, деру се ко ђаволи, али да једна другу кљуне у око, не може се десити. И најглупље вране знају закон међу вранама.

Но, треба рећи да су вране демократичне као икакве птице. Оне гачу, и квачу, роминцају за себе и међу собом, једна другу не слушају, али једна другу не ћутка, и не прекида док ова гракће. Не може се рећи да између њих влада поштовање, ни љубав, али ипак, влада нека солидарност. Ја-

че вране не бију слабије, не кљувају их ни у главу ни у очи. Не цијене се између себе, јер знају да су вране и ништа друго, али се међусобно не презиру.

Вране воле да се нађу у близини насеља, али су довољно паметне да се никад много не приближе кућама где људи живе. По томе се види да између врана и човјека јесте неко старо неповјерење. Вране су увијек ту, близу, да човјека на нешто подсећају, или ко зна због чега. Врана воли да дрежди на далеководним жицама, медитира под сусњежицом, али ако неко окрене ваздушну пушку на њу, она га опази прије него овај потегне обарач. Врана се теже лови од вука, јелена или сокола. Врану нико не би уловио због меса, јер њено месо ни псето неће да примирише, али понеко опали на њу метак, просто да је мање врана. Вране се множе у инат, пристискају насеља. Некад, кад су магловита и суморна времена, знају да покрију градске паркове, и учрне нам видике још више, али се не приближавају неким мјестима, као рецимо – црквама или кућама у којима има дјеце и омладине. Цркве опседају голубови, слијећу им на кровове, на прозоре, веру се по надстрешницама, скакућу по портама, а вране, иако су ту негдје близу, неће да се примакну. Ласте, рецимо, воле балконе, цвркућу око прозора, вичу, свађају се, пјевају, изводе чуда у ваздуху, као да воле да их гледа људско око, а врана се увијек држе пристојног одстојања.

Но, у вранама има нешто неочекивано. Гдје је пет шест врана, посоколе се и могу да ударе на орла. Нешто их орао провоцира, мада орлу не падне на памет ни да их опали кљуном, ни да их простијели очима, али вранама смета орлов дух. Познато је да вране не лете високо, и ваљда оне држе тако да на њихов приземни простор немају права орлови. Оне за себе држе да су земне птице, и да се хране цркотинама, а орлови су небеске птице, посматрају све с висине, а хране се само оним што сами посјеку и устријеле. Не троши на то вријеме, него кад устријели зеца оком с висине, слети ко метак и узме га за ручак.

Вране не подносе дух орла, и одмах се натисну за њим. Али вране не могу да лете дуго ни високо. А орао, што се подиже више, он је лакши и јачи. Вранама у висина-

ма отежају крила, губе дах, хвата их вртоглавица и страх. Зато остављају орла и враћају се земљи и својим стрвинама.

У посљедње вријеме, неко је примијетио чудно понашање врана по Црној нам Гори, па ми каже: „Ено, оне вроне из твојих метафора, већ се залијећу на наше куће и цркве...” Не знам што ми ово рече!?

ЉУДИ И СТОКА

Товаре је и претоварају као мазгу, јашу је као мазгу, туку је као мазгу, и она све трпи као мазга. Нико је не пита колико може, ни шта може, она мора да може, она може и што се не може. Претоваре је, она једва крене, затетура се, па опет крене, крене па се опет затетура. Кад падне под товаром, бију је док се дигне. Ако не може да се дигне под товаром, растоваре је, па је бију док се не дигне. Онда је опет натоваре, и бију је колико могу, док се не насите.

Она више не чује ништа, не зна куд иде, не зна куд је воде, не зна гдје ће стићи. Нигдје је – гдје год је. Ничија је и свачија, то је њена судбина. Свако може да је јаше, свако да је товари, свако да је бије. Ништа више не чује, велике уши само јој сметају. Отвореним очима ништа не види. Мозак више не може ништа да разумије, наслушао се, сударило се све у њему што је слушао. Изубијана, испретуцана је мождана маса. Мозак мазге може највише да издржи, али и то је, ипак, неки мозак, није папак, није копито, није гума.

Логораши су ту марву звали црнкиња, неки, просто, Црна гоја. Била је необично висока, виша од свих других мазги, али зато је била кратке, но јаке кичме. Имала је велики врат, и кад подигне главу личила је на црно брдо. Понеког је подсећала на камилу, понеког на ламу, огромну срну, сурог вука, увећаног неколико пута.

Она је могла да носи колико се на њу могло натоварити. С великим товаром, доиста, изгледала је као црна гора, покретно брдо, чудо које хода, утварни приказ непознатог свијета.

Нијесам чуо да политичари, бар у јавном наступу, називају народ „стоком”. Можда тај кфалификатив користе на ужим кружоцима, развијајући своје изборне манипулаци-

је, и непотистичке комбинације. По оном што раде, рекло би се да тако мисле. Али, често сам чуо од обичних, здравомислећих људи да кажу: „Овај народ је стока једна”. Тако човјек каже, и не трепне, и још мисли мало је рекао, па дода: „Овај народ је стока једна грдна!”. А онда, ако је при добром набоју, још дода, као неки сазнајни закључак: „Нема овдје више народа! Није ово више народ! Овима треба овако. Заслужили смо све што нам се дешава. Зарадили смо да нестанемо”. Гледам човјека, као да неко други из њега говори, а не он. Он је народ, али он не прихвата да је он такав народ.

Касније сам схватио да је то све нормално, и логично. Баш зато што је он народ, хоће да каже и своју критичку ријеч о народу. А политичар то никад неће да каже, али, могао бих основано претпоставити да тако мисли, и још црње. Његово је да никад не каже оно што мисли. Јавно бодри народ, не штеди комплименте, а стварно га товари као мазгу.

Нијесу Црна Гора само њени људи и њене жене, него и њена стока. Не смије се ни стока више запостављати. И она има право на живот и своје достојанство. То је, иначе, европски стандард и ред и удостојење животиња. Пописана је и именована стока у Црној Гори, први пут. Нема више ни дивљих крава, ни дивљих кобила, ни дивљих мазги. Све је пописано, укњижено. Друго су дивље свиње. Оне још могу без исправа да прелазе из Црне Горе у Босну, или Србију, или Маћедонију, или на Косово.

Све се промијенило у постреферендумској Црној Гори. И људи и стока. А пропитивање је немилосрдно. Ко је за референдумску Црну Гору, а ко није!? Многи нијесу, за многе се не зна шта мисле. Неки који су били сад више нијесу. Неко који кажу да јесу-нијесу. Неки који кажу да нијесу-јесу. Неко каже данас једно, сјутра друго. Понеко прије није био, сад однекуд јесте. Понеко је прије био, сад више није. Никаквог се божијег реда не зна. Атмосфера је незгодна. Нико не може остати непропитан. Ни људи, ни стока. Државни активисти мисле да ако, рецимо, неки сточар није за постреферендумску Црну Гору, да није ни његова стока. Неко је примијетио да активисти, који су још и кфалификовани дресери, на пољопривредним добрима испитују краве, кобиле и коње,

магарце и овце – а шта су. Старија грла од десет година на питање „јесте ли за Црну Гору?“, углавном потврдно махну главом. А на хистерично питање: „Јеси ли за постреферендумску Црну Гору?“, стока одмахује главом у страну, што је за активисту знак да је стока против. (Ко се боље разумије у менталне реакције стоке каже да стока просто не капира такво питање, и зато одмахује главом!). Али, без обзира на неспоразум, слиједе казне: магарад, мазге и коњи се товаре док, гладни и жедни, цркну под товаром. Краве, овце и козе, које дају велико млијеко, иду на кланицу. Подмлатку се даје шанса да кроз дресуру задобије право на пашу, воду и ваздух на нашој прелијепој, сувереној земљи.

Елем, елем, чујем једног пастира како сам са собом разговара: „Шта је црна стока крива!“ Па онда додаје, тужно, јововски: - И људи су исто к'о и стока?“

ЛАВ

Видите ли да је он већ ћић луд? Ти га не знаш, ако не знаш да је ћић луд? Чуо си шта нам рече. Не једном, но сто и једном. Њему се све прашта. И све памти. Биће наједном много тога. Ако не преврне Црну Гору, ништа. Он је кренуо да је преврне. Ову нашу. А његову да постави на свој темељ.

Јеси ли га видио кад из њега крене ћићеро лудило?! Ћићеро, да не може ћићерије! Ако га тада нијеси видио, нијеси га видио. И не знаш га. То је лудило, које за некога можда и није лудило? Али за свакога нормалног, јесте! Можда је за ненормалне то неки вишак сна, налет имагинације, излив ватре и сумашедших асоцијација? Које све додирују, а ни у чему се на задржавају. Ко није луд, није могао да не види да је абидус луд. А можда је за лудак он неки мудрац? Ако постоји та категорија међу лудацима? Ако лудаци уопште држе до те категорије људи?

Но, ако смо ми, рецимо паметни, шта имамо од тога? Никад ништа! Никад никакве радости, никад отвореног срца. Излази да је он паметан зато што умије да буде луд. А ми смо луди, што робујемо нашој памети. Живјети паметно, ипак је живјети под неким оклопом! А сваки је оклоп тежак,

па да је од сувог злата. Нема паметнога који није некад пожелио да полуди. Макар пет минута. И уради за то пет минута, оно што не може за десет година нормалнога живота. Нормални живот није баш нормалан. Ненормални је љепши и живљи од нормалнога. Нормална је смрт, а ненормалан је живот. Онај који се живи из темеља. И руши сваку препреку. И љуби оно што му срце жуди.

Рекло се давно: „Немој да ми паметујеш”. И то паметни паметноме каже: „Немој ту да ми паметујеш, молим те ко бога. Не могу више слушати то паметовање, скини ми се с врата. Немој ме убијати у главу са с тим твојим паметовањем, ако бога знаш. Не просипај ту памет више, молим те, попео си ми се на вр' главе”, итд.

Тако се понекад разговарају, и опомињу паметни. А луди лудоме никад не каже, немој више. Него удри још више. Волим кад слушам то лудило. Не само да волим, него га подстичем из петних жила. Ајде да полудимо још више него смо луди. Мало је ово лудила за оволико лудило. За оволику смрт око нас. Умире нам живот на ногама, и не изговори ријеч.

Лудило је ово што прећуткујемо. Што смо посакривали у наше старе скриње, и мртвачке ковчеге. Сабили у стотину јама. Е, то је лудило, душо моја. Е, то би требало отворити. Па, нека слуша цио свијет. Али, бојимо од свега и свачега. И причамо оно што ником не треба. И крадемо богу дане, помишљајући да га нема.

Бити паметан, на начин ове памети, то је као пас у везу. Који лаје по задатку. И режи од муке. Кад га нико не види. Само да ми га је пустити, да се пусник излаје, бар ни на што. Јер се толико нарежао у везу, да би му било хитно да се излаје барем ни на што. Да га режање не самеле, и не понизи више него пса.

И пас воли да се излаје, а не човјек. Е замислите шта би човјек, који је цијелог вијека у некаквом везу, имао да излаје? И на кога све да се излаје? На крају крајева сам себе да излаје. Јер је много у животу нељудски режао. Јахао га ко стигао. А стизао га свак. И стизало свашто. И престижало ништа. А он цио живот ко пас у везу. Јад јаду, црна несретној. Зла горој. А не дали му проговорити, кад му се говори-

ло. А није смио ни помислити да се излаје, јер би му се вилице за врат окренуле.

Лајање дође човјеку милије него нормалан разговор. Нема радости у нормалноме разговору. Па нека је све то паметно. Али та памет не доноси ништа. Нити скида муку с врата. Нити бива лакше души. Па би лајање било спас.

Ма знаш шта – боље би ти било да се добро излајеш, него што то причаш. Заморна је та прича, па иако је као мудра. Пусту мудровање. Лајање је живље, при том неживотном мудровању. Лајање може бити и маштовито. Има паса који су виртуози у лајању. Боље бити и пас-човјек, него човјек' који никад није ни лануо са срца. А сви знају, да би лајао, да смије. Лаје му се, а не смије да лаје. Па, ипак је то биједа људска. А пролајаће кад тад. Пролајаће на себе, ако никад није ни на кога. Па ће лајати на себе и на бога, зато што није смио залајати на човјека, кад је био понижен ко пас.

ВУК

Ево ме сам, као вук у гори, ко орај, ево ме, као звјерка коју су сколили ловци. Само јој помаже џунгла, и пречице које она зна, а ловци не знају. Ево ме, тако, али не патишем. Волим све што ми се дешава. Волим то убрзање, то престижање себе, остављање себе далеко иза себе, као да ме већ нема. Као да је све, кроз нови корак, добило нови смисао.

Волим да радим, чудо једно. Изгорех, од рада. И док нишане на мене, ја радим. Кад ми је сасвим добра концентрација, не осјећам да нишане на мене, иако знам да нишане. Радијација концентрације је таква, да просто неутралише сваку напаст.

Али кад кажем – ја радим, нијесам рекао истину. Јер ја не радим ништа, у мени се то само ради. У мени *нешто* ради, а ја слушам и помажем. Тако би се то могло рећи, али су непотребне формулације.

Ето колико сам, да самљи не могу бити, али никад ништа сам нијесам урадио у животу. Посебно, никад ништа сам нијесам написао. Знам толико, да за сваку ријеч имам помоћника. Не знам како, али тако. Не знам ко ми помаже,

али знам да помаже. Не знам како се то збива, али знам, и очима својим гледам, и нијем сам од чуда.

Дође ми једна ријеч, кроз коју почнем да гледам. Не почнем да гледам, него почне вид да ми се отвара. Отвара се вид баш кроз ту ријеч. Чудо колико кроз једну ријеч може да се отвори вид, и колико може бити недогледна. Чудо колико једна једина ријеч може да покрене тог чуда. Али, конкретније, видим, игру у којој учествујем – једна ријеч покреће другу. Друга још једном покрене прву. Прва опет покрене трећу и четврту. Четврта и пета, опет покрену прву за милиметар, другу и трећу помјере удесно или улијево. Једну више удесно, другу мање улијево. Примакну их колико треба. Колико треба да између себе произведу најјачи енергетски лук. Последња ријеч у реченици, на крају, још једном да додатно значење свима другим ријечима испред себе. Ништа није фиксирано – ријечи остају у процесу, у игри, у новим могућностима. Мијењају се из момента у моменат, за нијансу. Сад засија неки знак тамо, сад се прикрије, и засија онамо. Никад ни писац, ни читалац не знају тачно на чему су. Све може бити и другачије. Може да не успије игра. Може да произведе вртоглавицу савршенства.

Не радим ја ништа, то раде ријечи. Ваљда ријечи боље знају какве односе могу имати једна с другом, и шта могу да ураде, него ја. Ко сам им ја? Ја сам им само пријатељ. И то кад доведем себе до тога стања. Кад ме то стање доведе до тога. Ништа ја ту не радим, него слушам. Слушам и гледам како се то збива, али ништа не знам да изговорим. Уопште ме ријечи не слушају, ако се некад преварим, и покушам да то изговорим. То није за изговарање. Томе је само до живота. Као и мени. У томе смо исти. У томе се савним слажемо, и скоро једначимо.

Ето, никад ништа сам нијесам урадио, иако сам сам к'о вук у гори, ко орај, ко звјерка на домак ловаца, ко лане коме срце хоће да искочи из груди од узбуђења, ко стани камен заспао под планином.

Све ми неко помаже, а ја не могу ни да га видим. Узме, па живи мјесто мене, а ја то само посматрам. Живи оно што ја сам не могу да живим, понесе ме гдје ја сам не могу

да одем, подигне ме гдје сам не могу да се попнем, спусти ме у дубину другу тишине, гдје ја више и не постојим.

Нијесам ја ја – то је то. Кад сам ја само ја, ја себе не подносим. Ја бих сам себе самлио, кад ухватим себе да сам ја само ја. Неко се смилује и дође да ме спаси од мене. Да ме одмијени и да живи мјесто мене. Не бранећи ни мени да ја будем исто то.

Е, мој горски вуче. И теби понекад дође да плачеш. Доживиш и ти божанску љепоту. Гледајући са својих брда, из своје васионске самоће, овај свијет у часовима мира и тишине. Кад све зрачи из свог језгра и подиже свој глас Творцу. И постидиш се што твоје вијање и заувијање и урликање, нарушавају ову божанску тишину. И знаш, да си и ти сад близу истини – у теби је и твоје звјерско срце поражено, и, отворено. У овим моментима, вуче горски, грлио би јагање по ливадама. Сјећајући се, да си и ти некад био јагње. Некад давно, на небу.

ОБОР

Обор је ово велики. И ко стоји, оборен је. Они који су стварно оборени, а привидно стоје, утваре су које нам се вију пред очима. А таквих је највише. Највише привида људи, привида живота, привида мисли, привида књига, привидних предузећа, привида посла, и стварне, нечитљиве бијезде, гдје привиди растурају остатак мозга.

Да се формално организују фер избори за реални живот (мада они стварно не престају), убједљиво би побиједили привиди. На савременој друштвеној сцени, лидери привида су најмоћнији. Они имају своје мисионарске центре, инфраструктуру и, наравно, неупоредиву пропаганду. Наравно, и довољно гладних и жедних поклоника и поданика који живи нијесу док не ускоче у пропагандни процес привида. Кад ускоче у процес остварења Привиди, ентузијастима и волонтерима чини се да остварују свој сан. И не само да остварују свој сан, него неуморно раде на остварењу колективног сна. Људи осјећају да су под дејством наркотичне социјалне фантазмагорије, која може да реални живот претвори у одушевљавајуће чудо.

Испред очију нам свакодневно дефилују велики перформанси привида, које организују владине и невладине организације, слободни интелектуалци и гладни арбајтери, професионални глумци, и аматери глуме, доктори и професори привида, као и наивчине стварног живота.

Цијели перформанс привида, наравно студиозно смишљају учени режисери и обучени костимографи којима су на услузи гологузи реалисти пуког живота. Сам живот овакав какав је, постао је самоходна пропаганда привида. Скоро да и не требају никакво стручно усавршавање – сама стварност је постала школа привида, и произвођач надахњујућих наркотичних утвара.

Основна идеологија пропаганде јесте створити привидни рај, и сакрити стварни пакао. Пропаганда привида треба да има реторику и естетику, да свима у обору привид постаје сушта реалност, а сама (паклена) стварност, лична утвара која ником ништа не значи.

Свечани поклич у атмосфери потпуног привида: „Нека живи вјечна Црна Гора”, интонира се као да Црна Гора већ живи у рајској хармонији, и да у то нико, ко је воли, не треба ни за тренутак да посумња. А што се она стварно саморазара по сваком шаву, и дави у биједи, то су личне сјенке несигурних јединки. Свако ко је патриота, личне утваре треба да прихвати као ништавну пролазност, а вјечну и хармоничну Црну Гору, као неоповргнуту стварност.

Тако је и са покличем: „Ми нећемо никад дати свето Косово!”. Поклич звучи сасвим торжествено, као да окупља шест вјекова у један, и све дане у један дан небеске славе. То што је Косово мјесто стварне оргије најтамнијих сила савремене цивилизације, не треба да примају грађани обора за објективну стварност, него као могућу сјенку у својим душама, за коју су сами криви, али оне немају никакве моћи да покваре високо, и скоро обавезно расположење.

Привид убједљиво води над реалним животом, и туче га на сваком мјесту високим резултатима. Софистицирани техничари привида, већ од саме стварности уче како се прави успјешан привид.

Међу грађанима обора, због природе таквог живота, брзо се шири „кокошије сљепило”. Скраћени и сужени вид,

све више грађане понижава и обара земљи, а ум се катастрофално скраћује, и просто - гине.

И на крају постаје јасно, оно што се није ни претпостављало, на почетку. Није био циљ да се реални свијет учини бајковитим привидом, он је то и сам од себе. Циљ је био да сам човјек у њему постане своја сопствена утвара која ће му дати одговоре на сва питања.

МАГАРАЦ

Ништа без магараца. Уопште, живот без магараци, био би незамислив. Не само живот, него и литература. Не само литература, него, чак, и велика божанска мисија.

Нема магарац тако велике уши, да би служио само већем људском подсмјеху, него и да би тананије послушковао небеске гласове. Показало се често, што не чује човјек, чује магарац. И наравно, оно што не може човјек, може магарац. Посебно ако се ради о терету и понижењу.

Магарац је за коња нижа врста. За њега је резервисан самар, а о седлу он и не сања.

Што не може да носи коњ, може магарац, куда не може да прође коњ, може магарац, што неће да једе коњ, једе магарац. Ни у каквој животињи није толико сакривено колико у магарету. Тим више што је изложено, углавном, консенсуалном понижењу и од људи и од животиња.

А шта би радиле бајке и басне без магараца?! Кад би, којим случајем избацили магарад из свјетских бајки и басни, биле би безнадежно оштећене, и више не би личиле на себе. Свјетска литература не би могла да задржи, ни близу, ауторитет који има.

Магаре њаче, када треба да најави неки важан догађај. Ако је ситуација озбиљна и судбоносна, може и да проговори.

У чувеној библијској причи, када се кнез Валам спремао да иде на сусрет другим јеврејским кнезовима у Египту, и појашао на своју магарицу, десило се следеће чудо. Магарица га је послушно носила, али на једном превоју, испред тврдог кланца, стала је и ни корака даље. Пред

собом је угледала анђела с исуканим мачем, који је говорио Валаму:

„Не иапријед! Иди другим путем!” Валам није ништа чуо ни видио, а магарица је разумјела ријечи и видјела ангела. Зато је стала као укопана. А кад је Валам, слијеп за чудо, и глув за анђеоске ријечи, стао да је бије, она је кренула другим путем. И кад је Валам опет кренуо даје бије, магарица је отворила своја уста и проговорила: „Зашто ме бијеш, зар те нијесам вјерно служила толико година? И зар ти не видиш пред нама анђела с мачем, који наређује да идемо другим путем”. Тада су се тек и Валаму отвориле очи, и видио је ангела с мачем, и послушао његове ријечи. Тако би постиђен од своје магарице, коју је већ крвнички изударао.

Славни Сервантесов роман, без магарца не би био оно што је. Чувени Сивац је теглећа марва најчувеније витешке фантастике, у коју је, може се рећи, сумњао, али јој је ипак вјерно послужио. Санчов Сивац је слушао чувене разговоре и полемике између витеза од Манче и Санча, и може се рећи да је он био први слушалац и гледалац чудесних собитија, која нијесу престала да задивљују све нове и нове читаоце и гледаоце широм свијета. Такву послушност, издржљивост и вјерност, не можете наћи ни код једног другог створења.

Али, највиднија магарећа доброта и слух за тајанствено собитије је показано на Христовом рођењу. Наиме, колијевци Христовој у Витлејемској пећини, најприје је пришао безазлени мали магарац, а за њим су пришле овце и козе.

Прве топле дахове, на земљи, Христос је осјетио од ових безазлених животиња, које су, очито прве чуле васељенско чудо, и с бескрајном искреношћу и љубављу се понијеле према њему.

Христос, чије се ријечи и дјела, никада у цијелости не могу сагледати, на свом одласку са земље, показао је једну простодушност, којој су се, до неба, обрадовала дјеца, али не и они који држе закон и свјетску мудрост.

Као што је познато, у највишој слави, Христос је ујахао у Јерусалим на магарцу, док су га дјеца засипала цви-

јећем, а простодушни узвикивали чувени усклик: „Благословен који долази у име Господње...” Тако, на срећу, историја остаје недовршена, али, како и ова прича показује, улога магарца у њој остаће, истовремено, и важна и презрена, као и обичног народа, уосталом.

КРПЕЉИ

Нормално да је политичко стадо пуно крпеља. Ненормално је да се о том мало говори. Ненормално је да се јавни политички језик устручава таквих, бруталних метафора. Брутална, па чак и примитивна метафорика је некад неопходна. То тражи реалност коју не видимо ако је некад не скинемо до гола.

Има малих и великих крпеља. Има видљивих и невидљивих крпеља. Има жедних и гладних, има успаваних на својој жртви, има оних који умиру, пресити туђе крви. Има крпеља, и крпељчина.

Но о чему ми причамо? Којим језиком говоримо? Не може да зна шта је крпељ, ко није бар некад чувао јагањце. А данас је тих мало. Посебно међу млађима, и посебно међу млађим гласачима.

За онога ко није никад видио крпеља, и његов стрпљиви рад, и његову блажену сједињеност са жртвом којој пије крв, можда мисли да је крпељ нека страшна звјерка, или утвара. Па сама ријеч крпељ, звучи страшније неко ријеч вук. У том фонетском смислу, лав је јагње за крпеља.

Ко није видио крпеља (а таквих је пуно), кога крпељ никад није нападао (таквих је још више), може да мисли да је крпељ измишљотина, досјетка врачара и тамних сила чиме се плаше дјеца да би прије заспала.

С обзиром на многа хемијска средства којима се данас лако уништава гамад, и друга живина која изјављује из земље, крпељ је, за оне који се држе далеко од прљавих послова и адских простора, више метафора, а мање одвратна живина.

У политичком рјечнику, ова метафора је једно изванредно освјежење. Не само због њене сликовитости и семантичке прецизности, него што се у простору те метафо-

рике одвија већи дио политичког и друштвеног живота Црне Горе. Склон сам стати у основану крајност и рећи, да се цијела идеологија савремене Црне Горе може назвати крпељ-идеологија, и, наравно, крпељ пракса.

Али пошто већ наговијестисмо крпељ-идеологију, подразумијева се да има крпеља који не пију само крв, него који сишу душу. Ти се крпељи теже идентификују, али не значи да их је мање, или, да су, рецимо, безазленији. Крпељ који пије душу је најстрашнији крпељ, митско чудовиште, изасланик ђавола, плод ада.

Е, замислите драги читаоци, који умијете да препознајете крпеље, новоцрногорски лидер Ђукановић говори о крпељима који нападају његово партијско стадо, пијући му помало мутне крви, а његови крпељи пију душу цијелом народу, а још их нико не назва крпељима. Па остати 25 година на власти, могу само они (крпељи) који су се дубоко зарили не само у месо и крв народа, него и у његову душу.

Крпељ на тијелу је ништа, шта је крпељ на души. Познато је да крпељ, не само пије крв својој жртви, него и убризгава отровни секрет у крвоток жтве. Он практично мијења крв својој жртви, коју тако припрема за смрт. Крпељ је велики мачак у том смислу. Све што ради, ради тако, да жртва нити може да се одбрани од њега, нити има потребе да се брани. Анестезирана отровом и страхом, пасивизира се, и навикне као да је крпељ њено рођено зло, и заслужена болест. Не само зато што јој се полако отаче крв, него што јој се под дејством отровног секрета, мијења квалитет не само крви него и свијести. Жртве своје стање не могу да прате, јер крпељи изводе свој посао, скоро безболно и непримјетно, јер су мајстори и виртуози свога посла.

Ко први пут види крпеља на дјелу, он га чак и неће примјетити. Јер је заринут довољно дубоко у тијело жртве, и не мрда. Рекао би наивни посматрач, то је нека пјега на кожи, или крупнији трун, или тако нешто. А крпељ, у заносу, обавља своју страсну дужност – пије и истовремено трује крв своје жртве. Пије и не може да се напије. Пије, а изгледа да не пије.

Е сад – шта је крпељ на тијелу, у односу на крпеља на души? Која преимућства мора да има крпељ који напад-

не душу у односу на крпеља који нападне тијело? Крпељ који се угнијезди у душу, мора да има скоро генијалне способности. Просто, моћи пити и узимати душу, велика је и неупоредива способност у односу на моћи пити крв.

Онај који је, основано регистровао крпеље у политичком животу Црне Горе, ништа није рекао о крпељима који пију душу, а у чему су он и нижи идеолози његове партије и савремене Црне Горе, мајстори и виртуози, скоро касапи. Јер ако ти идеолози свом, опаком идеологијом, наркотизованом народу већ без отпора мијењају лик, азбуку, писмо, памћење, историју, пријатеље, само је знак да су идеолошки крпељи толико већ смутили и отровали душу народа, да му могу, као беспомоћној жртви, чинити шта хоће.

У томе су сигурни, и пресигурни – жртве једва чекају, да их више нема!



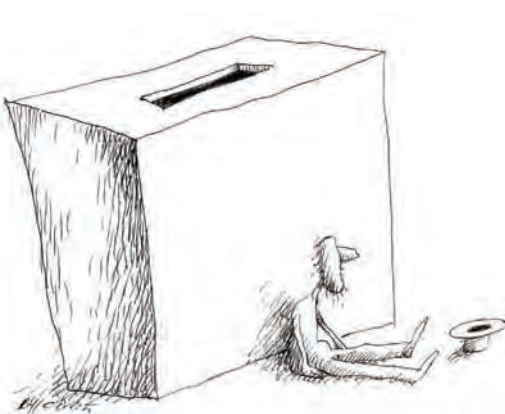
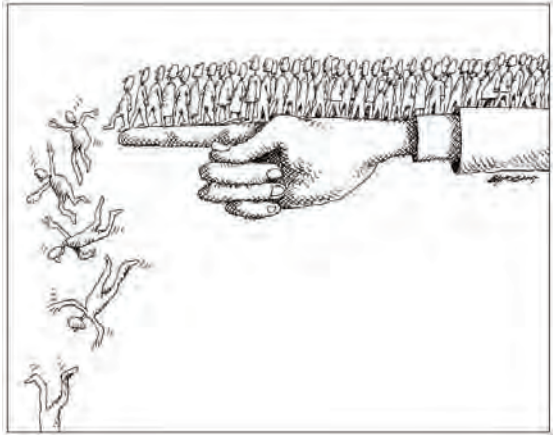
КРИТИКА

КРИТИКА

Драга БОЈОВИЋ:
Поезија завичаја и завичај поезије

Васиљ ЈОВОВИЋ:
Вриједна књиџа о српском средњем вијеку

Ружица КОМАР:
Рефлексивносћ о бесмислу раџа



Драга БОЈОВИЋ

ПОЕЗИЈА ЗАВИЧАЈА И ЗАВИЧАЈ ПОЕЗИЈЕ (Спасоје Бајовић: *Прсиен маїле*, УНИРЕКС, Подгорица, 2014)

Нова збирка поезије *Прсиен маїле* Спасоја Бајовића самим насловом је обојена мотивом завичајности, у контексту садржаја збирке, али и једном специфичном творачком димензијом која надилази сам мотив и указује да је поезија пјесниково родно мјесто. Бајовић је у савременој поезији препознат и окарактерисан од стране теоретичара књижевности и самих пјесника, зналаца стварања и стваралаштва. Ми ћемо се, овом приликом, позабавити увидом у ову збирку, и то само у неке њене аспекте који се превасходно тичу лингвостилистичке анализе.

Познато је да се у литерарном тексту, у његовом *ars poetikumi* налази она филолошка супстанца која уреченичени говор идентификује са позиције психологије екстазе аутора. С обзиром на то поезији и најбоље приличи квалификатив – „стварање онога што никада нећемо видјети“, тумачи поезије постављају многа питања која би требало да, по природи, разоткривају унутарпоетску текстуалност.

Битно обиљежје ове збирке поезије садржана је у самом називу: прстен магле. Пјесник је стављањем у књигу заокружио стиховање од магле која се може увијек размаћи, као што су и неухватљиве путање пјесникове, теме и начин пјевања, и као да је баш однекуда васкрснула слика из завичаја, – па нам је и самим насловом задао мистерију.

Неко је примијетио да је изгубљени завичај чест мотив пјесников, тј. шире посматрано, пјесниково ја у њему. Прије би се могло рећи да Бајовић пјева о новом, кроз радионицу срца прерађеном, изнова створеном завичају с којим се сретa као са новорођеним собом.

Чини се, такође, да је то његова тематско-поетска доминанта, и да су ти стихови озрачени животношћу и пу-

ноћом доживљаја, смирајима пјесникове душе праћени, у доброј мјери, и ритмом и метром као новим језичким вриједностима. Наспрам њих стоје стихови на онтолошке теме гдје је присутна дубока стваралачка „тјескоба“ којој је одушак лет изнад свега „и видљивог,и невидљивог“, при чему се укрштају различите поетске сензације које настају и нестају у прстену магле. У циклусу који је означен парадоксом као поетском истином, Невид јава, честа употреба глагола указује на категорију времена као наратолошку димензију, која је особеност пјесме која има форму поеме Јека са планине: Јеси ли у планину ишо... Да кроз вилино сито просијеш жеље / да похватиш јагањце тишине...

Снажан стилскоумјетнички биљег бацају на пјесниково ткање синтаксички спојеви и реченичка структура, полисемичног садржаја: вилино сито, бескућни зов, јагањци тишине, да јомужом наздравиш доброту, али и инверзија и емфаза (у зјеницу ноћну).

Категорија времена оснажена је и семиотиком броја девет: Девет дјевица у девет вирова, Вријеме калеме... Девет је, дакле мјера дозријевања, плодноних истраживања и симболизује успјех подухвата, довршење дјела. Зевс је, нпр. створио девет муза током девет љубавних ноћи. Бајовић помјера довршавање јер „калеми вријеме, што је заправо алузија на бесмртност, вјечност.

У пјесми Суша, што је и вјечита тема сељака, пјесник налази излаз у оној особеној филозофији сељаштва и његовој смирености пред стихијом: Али ево Бог и Душа, у сну нам се заметнуло, гдје налазимо и вариран и контекстуализован фразеологизам из народног језика Бог и Душа, чијој стилогености доприноси употреба великог слова, лично-стност и Бога и Душе, као највиших вриједности.

У српски књижевни језик ова поезија уноси и стилске неологизме као у пјесми Вјетар: Муњобија (назив вјетра), небојав у пјесми Косац, итд.

Кроз слике о пивским ђацима пјесник слави радост живота и у суровом зимском амбијенту: Ђак из Пиве кроз сметове / Дан студени насмијао (Кућа Мићовића).

Љепше стихове о кошевини, том готово светачком, митолошком феномену села, сељака и горштакче егзистен-

ције, нијесам имала прилике да читам. И рима, и ритам, и звук, и смисао, све се сложило у овим стиховима који иза читања још дуго јече, звоне у ритму и фијуку откоса јер се, у складу са закључивањем фонолога Кушнера „звук у пјесничком језику свјесно преживљава“, односно освјешћује. Ритам пјесме се такмичи са смислом, а отвара се и питање – да ли пјесник влада језиком, или језик пјесником: Небојаву мјери лице/ Гони откос уз небеса/ Са чела му пију тике / Росу наде и бијеса... (Косац).

У пјесми Од зоре до мрака, поступком осамостаљивања, пјесник уздиже косца на посебан пиједестал и тај назив, то занимање постаје више од сваког другог: Раскаше, везе, За тицом уздишући...

Има у овог пјесника и теме љубави непатворене, кроз метафизичку чежњу, чедност и кротост (Сву сам јагњад погубио/ Јеком срца ноћ пробио... (Ноћне дјевојке)). Има и одговора на питање, – ко сам то ја : Ја сам странац у вјечности, Усамљеник у свјетлости..., што може указивати на вишезначан однос ја и други, тј. друго, јер је то једина пјесма у којој је експлицитано ја.

И заиста, пјесник као да на тренутак „затвара“ свој Прстен магле пјесмом На крају крајева: На крају крајева / Требаће ти библија до небеса / Да спознаш дан/ Да пронађеш човјека. Очекујемо од овог пјесника још плодноних трагања за Човјеком и Смислом.



Васиљ ЈОВОВИЋ

ЈЕДНА ВРИЈЕДНА КЊИГА О СРПСКОМ СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ

(Снежана Божанић, Чување простора: међе, границе и разграничења у српској држави од 13. до 15. века, Филозофски факултет, Нови Сад, 2013)

Књига која је обогатила српску медијевистику је монографска публикација Чување простора: међе, границе и разграничења у српској држави од 13. до 15. века проф. др Снежане Божанић са Филозофског факултета у Новом Саду. Као издавач се јавља Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, одсек за историју, а рецензенти су еминентна имена историјске науке: проф. др Ненад Лемајић и проф. др Дејан Микавица. Књига представља допуњену, измењену и прерађену докторску тезу, одбрањену 2010. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

Књига се састоји од: Увода, четири поглавља (Концепција српског средњовековног животног простора, Микро-тиопонимија простора, Међници и Имовинско-правни спорови око земљишних прилога), Закључка, Извора и литературе, Именског и географског регистра и Списка прилога.

Цјелокупна жива и нежива природа на нашој планети има своје границе, међе и међнике. У оквиру њих, човјек егзистира, креће се и живи. Почевши од куће у којој станује до мјеста на којем ради и надаље, људи су окружени граничницима – сталним или покретљивим, видљивим или невидљивим. Простор је у средњем вијеку био предмет чувања и брижљивог старања из политичких, економских, правних, моралних и религиозних разлога.

Вук Стефановић Караџић, Мажуранић и Дивковић у својим речницима тумаче значење ријечи граница уз помоћ латинских именица *finis*, *-is*, *m.* и *limes*, *-itis*, *m.* Граница је линија, природна или вјештачка. Она обиљежава простирање неке територије, имања, или сувереност једне државе. Дакле, српска ријеч „граница“ стоји етимолошки у вези са

именицама „грана“, латинском „margo, -inis, m“ и њемачком „Grenze, die, n“. Њој веома близак и значајан за живот средњовјековног човјека је израз међа. Првобитно значење ријечи међа (mega, mea, me'da) је средина. Из појма „средина“ произилази појам међа. Она означава нешто што се налазило између два субјекта. То је крај два подручја, гдје једно престаје а друго почиње. Међа означава сигурност, заштићен простор. За човјека она је стабилна, недодирљива, неприкосновена, прецизна, јасна, чврста, дефинисана, очигледна, уочљива, линија безбиједности. Она раздваја „сопствени“ од „туђег“ простора, штити „личну својину“, брани „власништво“, представља „безбиједност“ од „наsrтаја туђинаца или лоших сила“. Суштински, раздваја „сигуран“ простор од „несигурног“. Њено „помјерање“ изазива страх, панику и општу опасност. Међник (мејник), белег, белега, биљег је знак (signum) међе. То су природни или вјештачки објекти који омеђују границе држава, властелинстава, жупа, градова, села, заселака, селишта, планина, пашњака, забела, њива, винограда, вртова, окућница и других објеката. Као међници у диспозицијама средњовјековних повеља наводе се различити природни, као и ентитети настали дјеловањем човјека.

У нашој историографији до данас није научно опсервирана тема у чијој основи леже искључиво историја утврђивања начина омеђавања, врсте међника и обиљежавања граница и међа унутар српске државе у средњем вијеку. Свакако, објављени су многобројни чланци, расправе, радови и студије фокусирани на поједине аспекте задате теме око утврђивања међа и међника у средњовјековној Србији. Обрађивани су спорадично и спорови вођени приликом разграничења појединих земљишних прилога унутар српске државе. Израда ове монографије покушај је да се досадашњи парцијални погледи обједине на свеобухватан и мултидисциплинаран начин који полази од доступних средњовјековних извора, резултата савремене историографије и упоредне анализе са етнолошког, религијско-митолошког, правног и културолошког становишта. Она тежи да разријеша нека од веома важних питања друштвене и економске историје српског средњег вијека.

Као основна грађа за изучавање теме послужиле су српске средњовјековне манастирске и баштинске повеље, исправе судског права (тужбе, протоколне парнице, пресуде) и законици. Нарочито су драгоцјене: Грачаничка, Светостефанска (Бањска), Светоарханђеловска, Раваничка и Дечанска хрисовуља; Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића; издања Хиландарских повеља; *Monumenta Serbica*; Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, књ. 1, 1186-1321; Душанов законик; Земљораднички законик и др.

Тема се не прати хронолошки, већ кроз одговарајуће методе анализе – структуралне, дескриптивне и наратолошке. Тематски комплекси су распоређени у поглавља. Први тематски комплекс бави се концепцијом српског средњовјековног простора. На себи својствен начин, наречени сегмент рада успоставља општи оквир задате теме. Антропологија и географија јављају се као предуслови међашења и међника. Сагледавају се опште особине простора - природно-географске и политичке – да би се задати проблеми рада одредили територијално и временски. Поглавље Концепција српског средњовековног простора (стр. 25-95) састоји се из дјелова: Граница и међа – етимологија речи; Порекло земљишне својине и међаша – археолошки и антрополошки аспект; Животни простор проматран кроз биологију и екологију; Антропогеографија простора; Геофизичке карактеристике простора; Државне границе средњовековне Србије; Жупе у средњовековном простору; Крајишта у средњовековној Србији и „Власти“ – војно-територијалне јединице.

Микротопонимија простора је дио рада у којем се детаљно даје одговор на питање шта се све омеђује у средњем вијеку, од парцела и њива, забела, селишта, пашњака, планина, винограда, воћњака, рударских јама, преко сеоског атара, градског метоха, жупе, властелинстава, до државне границе. У сфери интересовања налазе се све обрадиве и необрадиве површине. Поглавље Микротопонимија простора (стр. 97-192) састоји се из следећих наслова: Село; Властелинство; Град, „градски метох“, тврђава, трг; Заселак; Катун; Селишта; Забел; Њива; Ступ; Виногради; Воћњаци; Планине; Пашњаци (Зимски, летњи и обични пашњаци);

Лаз; Рудници. Предмет проучавања овог поглавља је начин на који се вршило омеђавање неког географског простора, тј. прилога који се одликује одређеним карактеристикама (у погледу тла, рељефа, климе, хидрографије). Истраживање је усмјерено ка идентификацији и убикацији топонима забиљежених на одређеном, омеђеном простору. Природно-географске особине простора утицале су у значајној мјери на начин обиљежавања међа неког прилога. Такође, скреће се пажња на њихов вишеструки значај у средњем вијеку. Међе су се поштовале из привредно-економских, правних и религиозних разлога.

У трећем тематском комплексу обрађени су сви елементи природне и друштвене средине који су служили за омеђавање и постављање граница у најширем смислу. Износе се у најкраћим цртама поједина вјеровања и обичаји у вези са међама и граничницима у српској и словенској митологији. На врсту међника у одређеном крају утицала је првенствено природа са својим одликама. Анализирани су сви природни објекти који су служили као међници у средњем вијеку. Посебна пажња посвећена је примјерима људског означавања граница и међа. Такође су и култне радње заузеле важно мјесто приликом постављања и утврђивања међа. Наглашавају се све врсте знакова који су се могли наћи на међи и врши се њихово тумачење са етнолошког и религијско-митолошког становишта. Треће поглавље Међници (стр. 193-339) састоји се из: Врсте међника у средњем веку; Облици рељефа – ороними (планине, врхови брда и планина, главе планина и брда, планински гребени, стене, хриди, стрмине, рт, брдо, брег, хум, дел); Хидрографски међници – хидроними (река, студенац, бара, локва, млака, сопот, стубла, поток); Дендролошки међници – дендроними (бор, бреза, буква, врба, глог, граб, дрен, зова, јабука, јасен, јасика, јела, крушка, леска, липа, оскоруша, орах, топола, трн, храст – дуб, цер); Биљке (папрат, лан); Шумски покривач (гај, гора, луг, шума, гвозд, дубрава); Сакрални међници (гроб, крст, црква); Напуштена људска пребивалишта, рушевине или њихови зачеци, објекти са наставком – иште (воденичиште, градиште, катуниште, кућиште, мостиште, рујиште, селиште, црквиште); Саобраћајна инфраструктура

(пут, цеста, друм, колник, возник, раскршће, улица, брод, мост, скеле); Обрадиве површине и крчевине (виногради, њива, сенокос, лаз, стлп); Антропогеографски међници (кућа, камен, мрамор, гомила, рупа, рударска рупа или јама, рудник); Насеља у функцији међника (Село и заселак, катун, град); „Хрисовуља“ у функцији међника – правни ентитет; Привремени међник – потка или претка; Необрађени појас граничне земље.

Четврти тематски комплекс односи се на српско средњовјековно право и спорове око земљишних међа. У њему се анализирају све врсте имовинско-правних спорова око простора, њихови узроци, поводи, ток парнице и исход. Посебно се обрађују надлежности при решавању спорова око међа и граница, те врсте и начини њиховог рјешавања, од арбитраже до формалног процеса. Објашњавају се улога и надлежност стариника, свједока, судија, пристава и носилаца разних државних звања и титула (кефалије, тепчије, челници) приликом спорова и разграничења међа. Четврто поглавље Имовинско-правни спорови око земљишних прилога (стр. 341-432) се састоји од следећих наслова: Земља у народним обичајима и веровањима; Кривично право; Грађанско право (субјекти грађанског права у средњем веку, облигације, прибављање и престанак својине); Судско уређење у средњовековној Србији према Душановом закону (позивање на суд и улога пристава у средњовековном правосуђу, недолазак на рочиште, ток судског поступка, доказна средства, порота, доношење пресуде и њено извршење); Рударски спорови у светлости закона о рудницима; Тесање међа; Узурпирање земљишта; Утврђивање међа између села на истом властелинству; Спорови око међа између властелинства са једне и властеле са друге стране; Спорови око међа између два властелинства; Судски спорови око земљишта и начин њиховог решавања у Зети и области Црнојевића.

Овим дјелом аутор, проф. др Снежана Божанић, урадила је импозантан посао који има вишеструку димензију и специфичну научну и националну тежину. На основу студиозне историографске анализе примарних историјских извора и релевантне литературе др Снежана Божанић је утвр-

дила корпус валидних историографских податка који су јој послужили да прецизно сагледа улогу и значај граница, међа, међника и земљишних спорова у историјском времену и простору коме су они припадали. Хеуристичка истраживања су обављена на традиционалан начин а мноштво фактографских података дало је могућност да се једно веома сложено историјско вријеме и простор објективно и студиозно презентују.

Поред сопствених сазнања, сабирајући и вјешто укомпонујући у тематски насловљене садржаје најбоља знања других, др Снежана Божанић је овим свестраним и обухватним радом дала драгоцјену монографију о српском средњем вијеку, те је са задовољством препоручујем за читање и коришћење.



Ружица КОМАР

КРИТИКА

РЕФЛЕКСИВНОСТ О БЕСМИСЛУ РАТА

(Мирослав Радовановић, *Грбавички ноктурно*,
Независне новине, Бања Лука, 2015)

„Грбавички ноктурно“, књига од девет приповиједака Мирослава Радовановића може се читати и као модерни роман јединствене композиционе структуре с ратном тематиком, о драми душе, о бесмислу међуљудског убијања. Почев од симболике крвног и наслова приповијетки („Америчка агресија“, „Човек под маском“, „Дневнички записи“, „Случајни сусрет“, „Ратна разгледница“, „Соњино сећање“, „Како се знанственик прерачунао“, „Грбавички ноктурно“, „Требевићки запис“), у језичким слојевима гранају сложена значења тематских кругова, кроз нарацију главног лика, који медитативним евоцирањем прошлости одгонета тренутну трагичну ситуацију. Освјетљава усудно-удесне субјективне и објективне условности у животу појединца и народа различитих вјера, који кроз историју постоје у могућностима уважавања из међусобне комуникације. Међутим, опстанак племенитости људског лица угрожавају разноврсни облици насиља, које ескалира у ратном времену, тематској жижи књиге. У цјелини композиционе структуре и појединачних приповијетки језички знаци синхронизују у ширини значења. Тематско-мотивске кругове спаја основна нит мисаоне егзалтираности емотивног гласа наратора. Остварује се у мисаоности из побуне против свих људских прљавштина, против трговине мржњом у ратном и поратном времену. Тај људски глас, стегнут ратном омчом, отима се у причи као главни лик из првог лица. Условљеним варирањем расположења, из срцбе, псовке, тишине до резигнације тумачи драму душе у вртлогу насиља с димензијом фантастике. Наратор је безимен те симболично означава мислећег, одговорног емотивног човјека било гдје и било када, који се отима пипцима зла. Рођењем, коз историју неправедно је осуђен на патњу, на преваре у народу из кога потиче. Отима се мислима, и у срцби која заобилази мјеру мудрости, али, не губи суштину племе-

нитости алтруистичког бића које саосјећа у људској трагедији. Кроз причу покушава да савлада осјећања срџбе, беспомоћности, меланхолије, отуђености, апсурда, сувишности у земаљском обезљуђеном простору . Маркира условно-последичне узроке болести, вирусе људског зла очите у тренутним, вјечним, личним и општим заблудама. Сизифовски разматава пут из чворних дилема о могућности опстанка народа из којег потиче, а који, понајвише, плаћа црни данак кроз историју у корелацијама са сусједима, народима, других вјера. Сам је затечен у ратном вртлогу, и трага за мјерама личне равнотеже духа и тијела по трагу библијских моралних постулата. При томе, пружају му снагу одсјаји тренутка љепоте из сјећања. То је очито кад драму душе интезивирају сусрети и догађаји из конкретне ратне ситуације. Сваки секунд, појединцу и народима је неизвјестан за голи физички опстанак, угрожен од снајперске, ласарске унакрсне пуцњаве, од експлозија мржње, од похлепе и зависти. Безимени наратор са разрушених улица трага зрнца свјетлости. Мотивисан је снагом наслијеђене свјетлости личног коријенског кода народне патње из борбе за слободу. Придржава се од пада у живо блато, док у мислима призива Владика Данила. Попут Његошевог јунака, као сламка међу вихоровима из валова бола израња након неминовног пуцња у освајачког официра, хватајући се за мисао, сламчицу спаса. Мисао рађа мисао међу ратним зидовима, из распетости боли сваки пуцањ у живот блиског и другачијег човјека. Али, неминован је пуцањ у агресорског официра, обученог да отима право на живот, на прву и задњу ријеч са родних огњишта. Смртоносни пуцањ у освајачког инструктора рата, за племенитост бића трауматична је тачка из окупне борбе за опстанак. Умјесто ријечима, пуцањ на агресорску пуцњаву из историје, и у најновијој ситуацији, једино је могућ одговор. По правилима ратним, одговор је пушком на пушку освајача, који, прецизно дугорочно планира уништавање другачијег огњишта и божанства. У похлепи, освајачке ратне поглавице злоупотребљавају народе и божанства. Незасисти завађају, обмањују, потпирују борбу међу сусједима. Они наивни, заведени немоћни су да препознају сплетке и уцјене, а често су заварани и властитим, на слијеђеним самобмана. Манипуланти злоупотребљавају своја и туђа божанства, школују ратне инструкторе, дјецу из својих и туђих народа. О томе упечатљиво казује прича о америчком официру, посланом да осваја туђе огњиште.

Њему је смрт неизбежна, јер је као обучени ратни инструктор повео коло крвопролића међу заведним сусједима. Ме-тална идентификациона плочица око инструкторовог врата открива научно прецизну карту освајачких циљева. Бол, срџба и туга нападнутог човјека присиљавају на пуцањ у човјека, који је шараф освајачког механизма насиља. Упозоравајући на свеопшту манипулацију са свих страна, прича казује о уништавању људског лица, које је изгледа убитажније од звјерског. Незнани и знани манипулишу људима и божанствима. Вагају поене са прљаве трговачке ратне ваге да убијају другачије име ради слободе и лажног родољубља. Варирају стања прометејске одлучности и срџбе што илуструје исказ: „Видим паљанске калкуланте како задовољно трљају руке ишчекујући зелене новчанице и политичке поене пуштајући живог и излеченог крволока у име нове преваре“ (стр. 10).

Наратор је у улози новинара, сложени лик, „читач тишине“, који се креће уз линије раздвајања сукобљених страна: „Долазим на Грбавицу са Пала да направим неколико репортажа о урбаним борбама у срцу Сарајева и напорима Срба да одрже под контролом градске четврти у којима су апсолутна већина. Био сам испражњен и одсутан с погледом који је лагано и без тежине клизио по рушевинама спаљеног града (стр. 26). Репортаже се језиком умјетности преображавају у слику, причу универзалних значења. Опомињу човјечанство да због ратних игара, тек, рођена дјеца неће имати прилику, ни да сањају неку „лепу планету изван људског зла“ (стр. 40) А, дјечаџи из ратних вјежбаона неће моћи стићи у сусрет драганима, својим Беатричама, надхнућу љепоте и живота, које, узалудно, чекају. Упркос Дантеовом упозорењу из стиха са паклених врата о губитку наде, јунак из књиге „Грбавички ноктурно „наставља да, из ратног пакла, трага знаке племенитости.

Зраци наде егзистирају, мотивишу, провоцирају кроз наратију из дубина огледала дјечије душе, насупрот ратној ноћи. Мисли понире, траже тачке за могуће споразумијевање у ријечима разних људских језика и истина, које би могле да избјегну ратне провалије, јаме, које, и даље, незасити копају. Варирају кроз разне мотиве поруке у именовану лажи, оптужби, из таласања личних и општих илузија, заблуда трагичних чинова живота. Пролаз кроз тунеле мрака освјежава један једини трен и пружа наду за излазе са улице присиле, отимања живота. Трен оживи из сјећања на љепоту из сна, и као да пом-

јери зидове пакла са јаве. На том фону изражајно функционишу описи сусрета са љепотом праунуке Евине. Доимају се, и, као ненадано виђење сјене замишљаног лица Беатриче, која је идеал љепоте, као ренесансном пјеснику коме пружа снагу да истраје кроз паклене кругове. У „Грбавичком ноктурну“, фреквенти описи љепоте жене, су, истовремено, сусрети додира осуђених огољелих тијела, која се спајају у бијегу од близине смрти. Нијансирано развијају мисаоност о борби за опстанак, у ратном паклу због којег су прауници Адамови и Евини осуђени јер су ускраћени за остварење комплексне љепоте додира из сложене комуникацији мушко-женског принципа. Страсним загрљајима се бране од смрти у мотивима који продубљују значења основе и потке, из пулсирања повезујућих нити, из мисаоности о излазу из личне и опште угрожености, прије и послије ратних жаришта.

„Грбавички ноктурно“, у разгрантим значењским словјевима језика, интроспективног, ретроспективног тока свијести, сачињава документарно-репортажни стил, доминирајући изражајни сегмент. Особену боју нараторовог гласа о узроцима и посљедицама рата артикулишу факти, документи, историјски догађаји, укомпоновани у слику свијета умјетничке стварности. Увјерљиви епско-лирски тон у нарацији преплиће боје личног и општег ужаса, димензијом фантастике која је дио стварности братоубилачког рата. Цјелина умјетничке слике створена је погледом очију комплексне осјећајности и мисаоности. Достојевски је рекао да стварност садржи фантастику коју умјетник даром гледања записује, што потврђује књига „Грбавички ноктурно“, експресија ратног ужаса.

По диктату срца, Мирослав Радовановић, без патетике присутне у изразу савремене прозе, упечатљиво артикулише трагање за естетско-катарзичним спасом, стварајући умјетничку слику о ратном ужасу, одгонета коријене људског зла, уопште. Проблематизира мноштво тачки освајачких кодова похлепе са разних страна, из историјских заблуда, из мржње, из зависти, из порока, који људски род воде у самуништење. Стваралачки императив свељубави, мисаоно-емотивном ширином пружа отпор људском злу. Обликује главни лик као безименог наратора који се бори по жицама са треперавих црта ужасне јаве и будног сна. Мисаоним очима кружи кроз невремена, из жудње да открије име правде, и да помјери тасове ваге неправде. Рони дубинама многих мора, ријечима свељу-

бави српског језика упозоравајући сваког човјека о неизвјесности дарованог животног тренa .Алармира антиратним порукама,и кроз псовке, оптужбе у срби која је, у суштини, молба за одговорност, критичко преиспитивање грешних и безгрешних, дозивајући људску недостајућу мудрост. Јединственим језичким ритмом посебне лексике и синтаксе Радовановић пикасовским нијансирањем боји кругове у причи и причању о трагичним узроцима и посљедицама братоубилачког, „верског рата“, почетком деведесетих година XX вијека, у БиХ.

У полифонији, кроз фабулу тока свијести, за развој мисаоности значајно учешће репортажног стила присутно је као из ритма синтаксе: „Сарајево ће почетком деведесетих година двадесетог века поново утонути у верски рат у режији ...“ (стр. 60). Сличне констатције су полазишта опсервирању из храма самоће, из жиже ратних сукоба, са линије раздвајања сукобљених страна, на Грбавици дијелу града Сарајева. Нијансирају, мотивишу, провоцирају расположења србце, псовке, саосјећања: „Дубоко ме погађа ова братоубилачка погибел, али којој не назирем крај“ (стр. 37). Преиспитују, означавају кривце, жртве, истине, лажи, правду, неправду из прошлости у садашњости, у драми душе, као у примерима: „Био сам безнадежно сам, затрпан тугом“ (стр. 33), или „Пипци огромног октопада меланхолије све ме више стежу у самоћи ...“(27) Асоцијативно се шире кругови приче о личностима из дјетињства, младости, из одрастања, сазнања о маскама људским. Продубљују мисаони поглед у ратном паклу, са Грбавице. „У овом леденом пејсажу набијеном катаклизмом рата све ме више опседа слика детињства“ (37). Острво сачињено од сјећања на лијепе тренутке мјесто је за окупљање духовне и физичке равнотеже у сред експлозија мржње и смрти. То острво помаже у очувању бистрине погледа од жеке топова, док у одбљесцима експлозија зјапе рушевине, и људи из узалудног бјежања од смрти. „Око мене је била хладноћа и мој осећај недовршености и предодређене усамљености.“ (стр. 30) Интезивана је болна језа, кад дан не смјењује ноћ за сан. „Љути борци на обе стране ноћу ће заронити у чежњиву нирвану дроге, секса, и пљачке. Порушени и нагрђени град без струје и воде постаће изгубљена тачка међу звездама“. (стр. 33)

Профил усамљеника, побуњеника, радозналца, одговорног дјетета, које пркоси сијачима смрти, сјенче сусрети по некадашњим драгим улицама, у ходу кроз дим и јауке, „у овом

верском рату који нам је наметнут“ (стр. 69). Близу полусрушеног моста уз линију раздвајања сукобљених страна, ратни трговци окупљају маскиране купце са обје обале. На сличним мјестима, нови трговци отварају такозвани „банк“. Један од власника „банка“ школски друг из гимназијске клупе познат је као користољубив, себичан, послушни, одлични ђак. Тај је Милан отворио „банк“, и прототип је будућих владара у свијету, са трагичне ратне позорнице. У име правде, окрутно подваљује на ваги о истинама и лажима, контролише у трговини општом мржњом. Овај, као и други епизодни ликови: амерички официр инструктор ратних игара, професор Милош, историчар Драгомир, „знанственик“ Анте, руски добровољац Иван, Мирсад, Соња, сви освјетљавањају из разних аспеката личне и друштвено-историјске узрочно-пљедничне заблуде. Уз „банк“ су уцијењени очајници са било које стране сукобљених, што у потки приче нагљшава глас наратора. У паузама пуцњаве, уз „банк“ су маскирани са зараћених обала, који траже могућност да оду негдје, далеко. Злоупотријебљени, батргају се трагикомично из мреже, несвјесни од кога и када су уловљени. Сами злоупотребљавају себе и друге како би се забавили, тежећи другој, трећој обали обећане земље. У испарењу алкохола, уз „банк“ се врте, подједнако, маскирани и бахати у разноврсности иконографије и псовки. Унезверени, изгубљени, слуђени, немоћни, и привидно моћни, сви уз „банк“ траже одговоре. На неки начин, сви су свједоци, учесници, борци истински, лажни глумци у апсурдном театру ратних смрти. Дјелују и као дјеца уплакана, кад се веселе уз капи алкохола, прескупе среће, и, уз парче још скупљег хљеба, у трену живота. Сваки дан, профитира „банк“ невидљивих и видљивих власника. Као и школски друг Милан који тргује ситницама, људима мртвим и полумртвим. За тешко скупљени новац изгубљени добијају наду за спасоносни прелаз, с једне на другу страну, уз „банк“ који је истовремено тамо и овамо, између ратних линија, у обрнутом смјеру. Прелаз никад није сигуран, што потврђује примјер „знанственика“ Анта, који се прерачунао и страдао од снајперисте, са оне стране од које није очекивао. Од „банка“, од палевина, од зидова рушевних кућа, од очију разних, очајника, и од снајпериста, наратор се склања у храм самоће. У храму трага до себе, налази се, на примјер, у звуцима са клавира, из сјећања и на јави, у тачки ослонца за равнотежу духа. Дозива тренутке љепоте у детаљима раћене природе из стварности.

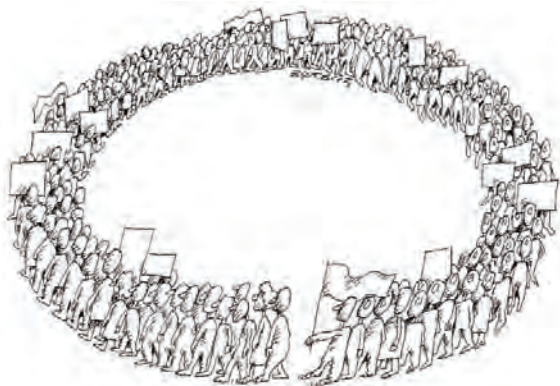
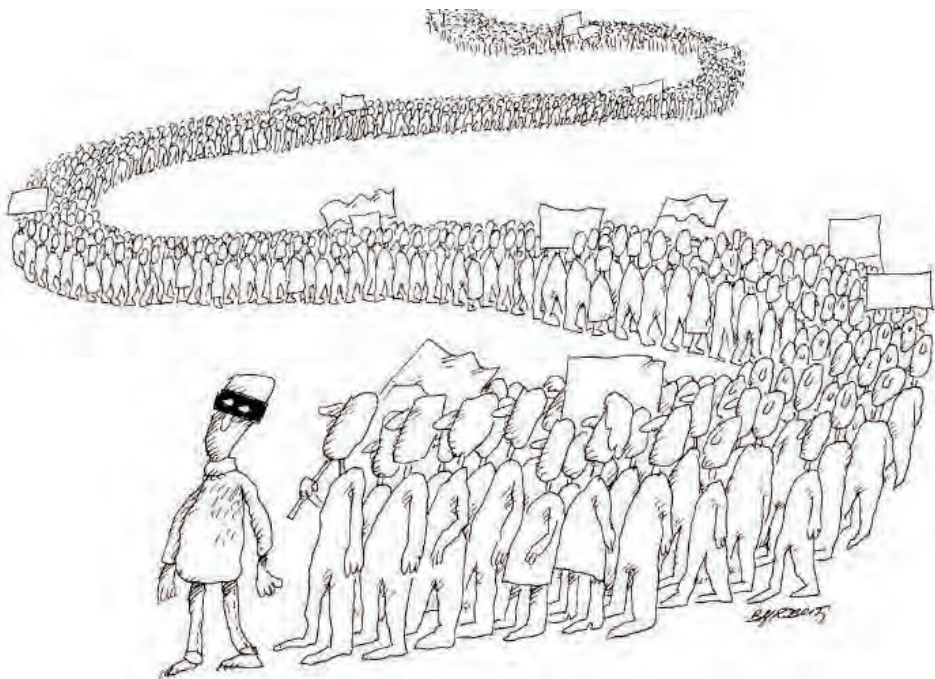
Као у сну а на јави сусреће која је „потпуно сама у овој лудници“. У остацима пејсажа љепоте, ови сусрети воде „у провалију пожуде“, али, изнова, „..захвални су једно другом на открићу лепог у овој пакленој лудници верског рата и лудила“ (стр. 30) Звуци са клавира моћно помјерају зидове угрожености: „Замишљам те прсте што додирују бело-црне дирке и производе неке тонове који ме тако додирују и навлаче сузе у угловима очију“ (стр. 43), јер „Зло овога света, нашег балканског проклетства може на тренутак оборити љубавна чаролија једног бића“ (стр. 48) Чаролија смјењује осјећаје „пријатног ништавила“ након дрхтаја тијела из загрљаја који је заклон од ратних експлозија смрти. Сваки трен, кад пријети физички нестанак, с ове или оне стране, кроз димне завјесе, кроз рушевине са улица, незаборавни сусрети љепоте су сламке спаса. Неименовани наратор, индивидуалиста симболише и масе народне, осуђене на међусобно братско крвопролиће, било гдје и када. Издвојен у настојању да одмрси крваво клупко, мисаоним вредновањем аутентичних личности и догађаја, главни лик прозне књиге „Грбавички ноктурно“ подсјећа на трагично залуталог Лалићевог јунака Лада Тајовића, који у преображајима душе тражи себе и друге. Кроз искушења из многобројних замки, тражи људске ријечи доброте у себи и око себе, по беспућу планинских врлети, планетарних гора лелека. Будним сновима, дјелићима свијести из пејсажа душе и природе назире привд стаза излаза из човјечијг ратног зла. У Радовановићевој прози „Грбавички ноктурно“ горе лелека измјештене су по беспућу улица, уз рушевине кућа снова о срећи свог дјетињства, младости, и свих оних из знаних и незнаних градова. Портретисање племените одговорности у борби за излаз из ратног пакла, остварено је преплетом више стилских поступака, гдје се преплићу сјећања о дјетињству, младости са сусретима са ратних улица. У том мозаику о људском злу дирљиви су описи природе, који су дио жудње за слободом, у осуди зла од владавине језе, лажи кроз рушевине, дим, пучњеву, експлозије, присилне смрти. Дозивањем слика љепоте, унутрашња свјетлост бића, отима се од тјескобе зидова ратне страве. Заварава заглушујућу јеку топова, бодри кораке од потонућа, кад изгледа да се на планину и људе спушта „нека вечна ноћ, потпуно помрачење“. У Мопасановој новели, два пријатеља се од јеке топова пруских освајача склањају на обалу Сене гдје пецају, док

лик у књизи „Грбавички ноктурно“, у будном сну иде са ратне улице према обали спаса:

„Поново сневам и јасно видим поточић на коме сам као дечак упецао прве рибице. Било је тамо много пегавих стена омотаних зелено жутим алгама на којима сам седео и са којих сам спуштао удицу са пловком у зеленобистру воду и дуго чекао да осетим слаби трзај и повучем контру. Био сам загледан у треперење воденог светла, вилин коњиц је лебдео у ваздуху и повремено додиривао стене. Дивио сам се његовој тамно-плавој боји, лакоћи кретња, грациозности лета. Пратио сам водене бубе у плићаку које су ходале по стакластој површини воде“ (стр. 64)

Племенитост бића у отпору канцама мржње „верског рата“, илуструје и дивљење љепоти људских грађевина, другачијих богомоља: „...унутрашњи простор је чудесна равнотежа пропорција четвороугла који се савршено успиње у складну куполу ...видим змијолике арабеске чудесних боја и комбинација, неко складно зидано сликарство као да лебди у ваздуху ...“, или „...а иза велелепне католичке катедрале је ...“ (стр. 39) Енергија племенитости, насупротив агресорске мржње ратних инструктора, који руше другачије богомоље, интезивира питања у распетости о томе како и шта чинити да би се избјегла ратна разарања, „...да би избегли Јасеновац и нови геноцид...“ (стр. 19) У продуженој драми жари и пече бол нових и рана из пепела, што илуструје поента књиге: „Има тренутака када се осветле мрачни предели злослутних расположења изазваних ратном катаклизмом ...Уз све то иде и онај карасевдах који издигне и понесе, па после остави пустош. На крају остаје празна позорница, на којој нема никога, језиви вакум самоће испуњен тишином, суочењем са самим собом“ (стр. 70).

Импресивни језик антиратних порука, у мисаоним мотивацијама и смјелим провокацијама, „Грбавички ноктурно“ се издваја из савремене прозе српског језика. Читаоцима радозналост духа и неконвенционалног укуса пружа ширину естетско-катарзичних доживљаја. Упозоравају на неопходне мјере ваге истине, будности, суочавања са силама људске немјерљиве глупости и зла, без осветничких игара апсурдног ратног круга. Поруке су упућене сваком земаљском бићу да међусобном комуникацијом у дарованом животном трену, самокритички, критички преиспитује мјере правде, одговорности; појединца, етничких група, разних народа, човјечанства, уопште.

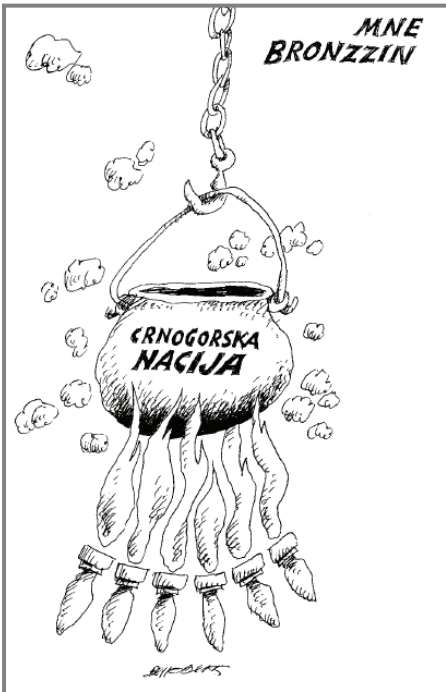


ЗАПИСИ

ЗАПИСИ

Петар САРИЋ:
Реч на извору Пиве

Томаш ЂОРОВИЋ:
Крв и умира



Петар САРИЋ

РЕЧ НА ИЗВОРУ ПИВЕ

Даме и господо, драги Пивљани, поштоване колеге,
Долазак у Пиву, чак и за оног који је склон повијању пред злим ветровима, незамислив је без симболике; и захваљујући тој симболици, више но мојој поезији писаној пре две-три деценије, ми смо данас овде. То је она песма која нас је, уз све мене и посртања, хранила и одржала. Пива се, по многим бојевима и зулумима окупатора, уздигла до Косова, а њени јунаци до Милоша Обилића и кнеза Лазара.

С непријатељем, који се – некад и без нашег знања – притаји у нама, најтеже је изаћи на крај. Ако њега победимо, ни један други не може нас покорити.

Овај окуп у Пиви, у Плужинама, за мене је као да сам дошао у моје Бањане, у Велимље; у било који, хоћу да верујем, црногорски град или село.

Разлике се, ипак, провуку; измирује их и поравнава језик – река језика која тече уз брда повећавајући им висину, и низ увале, повећавајући им дубину; пролази куда се није пролазило, дајући и души облик. Пива има две реке: Пиву и Језик. Бањани једну: Језик. Пива је, као и Бањани, станиште сведржећег језика. Таквих крајина има и онамо где језик украшавају разлике. Зато верујем у очување

Српства и у Црној Гори и на Косову, и свуда где се говори српским језиком.

Песнички сусрети на извору Пиве значајни су не само што су једна од најстаријих и најоригиналнијих наших песничких манифестација, но што опстају и у овом најружнијем времену.

Долазник с Косова, ако не доноси какву вест, као да није дошао. Ја ту вест не носим, не зато што тамо више нема шта да се догоди – на Косову ни један дан не наликује један другом – већ због тога што се, са ове пивљанске (или

неке дру-ге) даљине много боље виде, и чују, тамошња дешавања; па тако се и с Косова боље види, и чује, шта се ових година, и ових дана, овде збива.

А вести, једнако долазиле с Косова или из Црне Горе, навикле су нас на бригу; и указале нам на пут посрнућа.

На примеру најновије приче о Мојковачкој битци, лаж је надгласала причу. Према тој лажи, Мојковачка битка се није догодила онда кад се догодила, но јуче, кад и нова прича о њој. Тако се о њој, до јуче, није имало шта знати! Тим причама задато је да, неконтролисаним надметањем и заглашујућом бу-ком, руше темеље, трују душе...

Огрешење о оца и мајку, исто као о најдаљег претка, унапред обезбеђује пораз, онај пораз у чији си рам сам ускочио, и чији си белег трајно понео. У поређењу с тим поразом, онај с бојног поља не личи на пораз.

Пријатељу (ако је могуће да те назовем пријатељем), не знаш шта радиш, па угађаш моћном господару и оно што он не тражи од тебе; па се поносиш оним чега ти се отац стидео; па писмо својих предака, на ком си се и ти описменио, читаш још само на гробљанским споменицима; па не осећаш да твоја чула примају унакажене слике и звукове; па се збуњујеш пред огледалом кад у њему, себе прерушеног, не можеш да препознаш...

И такав, поред своје мајке, дозиваш неку другу; поред своје цркве, тражиш неку другу; поред свог брата, својаташ неког другог; поред свог пријатеља, кунеш се у неког другог; поред свог имена, уписујеш неко друго... Све је, видиш, ако ниси сасвим оћорио, туђе, ништа твоје. Па, ако ти је отац рекао, а рекао ти је и на овом и на оном свету, да више ниси његов син, може ли бити, а може, да си ничији?! И, има ли горе смрти од те, твоје?!

Долазе ми на памет стихови које сам писао давно, на Косову:

„Да ли смо се
На погрешном месту с Небом срели?
Или смо се
Од облика свога уморили?"

А професор др. Ратко Божовић, у свом тексту „Полтронерија наш удес“ бележи:

„О полтронерији ие би имало смисла говорити да није масовна појава... Полтрон, кад падају његови претпостављени, претвара се у његове најжешће рушитеље. Као људи од сламе, они су увек спремни да их својом сламом и запале... Полтрони су, у ствари, камелеони, али се муњеви-то множе.“

Па ипак, на крају, као на почетку, Косово! Куда се год запутили, оно, удешено за нас, чека; у коју год неприлику упали, оно, рођено с нама, избавља; оно је наш камен о врату који не дозвољава да потонемо; с њим немогуће, постаје могуће...

Зато ћу вам прочитати своју песму о Косову, о сумњи и страху, о нади и вери. Песма је, као посвета Стани Сталетовић, објављена на почетку романа „Сара“.

Следећи светило у твојој руци,
дигнуто пут Љуботена,
врха који не силази с неба,
укорак с нашом децом,
озарени надом, понети страхом,
пропутовасмо
Неродимље, Небрегоште, Недаковац, Нестаниште,
Душаново, Обилић, Лазарево, Девет Југовића,
Милошево;
силазисмо на обале
Лепенца, Призренске Бистрице, Лаба, Ситнице,
мостови над мутним водама отежали,
занемели, обневидели;
заборавили да су били мостови;
ни у огледалу воде,
ни на Небу,
не би се препознали;
зауостављајући се пред њима,
претичући путовање,
гледасмо таласе, слушаасмо јеку;
огрнути блеском који је погасио сва светла,
опасани грмљавином која је ућуткала све гласове,

у неверици шта могу Светлост и Глас кад се у трену
споје,
кад чујеш што видиш и видиш што чујеш,
и друга чула кад замене своје улоге,
кад љубав постане преча од живота
(као да све креће испочетка,
као да поново настаје свет),
не крећућн ни напред ни назад,
у молитви,
стигосмо у задњи час,
у исти час,
и тамо куд смо пошли,
и тамо откуд смо пошли.

(23. јул 2016. год.)



Томаш ЋОРОВИЋ

КРВ И УМИРА

Браћа Богдан, Милинко и Машан су живјели у кућној заједници, најстарији брат Новак је раније предигао у Србију. Они су, иако су рано остали без родитеља, захваљујући слози и великом раду заимали, на Пошћењу саградили велику кулу, а у Врточ Пољу простране зимовнике за стоку. Те године су зазимили 300 оваца и 40 коња и говеди, како је Бошко записао. Код стоке у Врточ Пољу су, како је и обичај, били млађи, Бо-жо Машанов и Периша Милинков, заједно са два најамника. Божо је био тек напунио 20, а Периша 21 годину. У то вријеме родитељи су синове јединце раније женили, Божо је имао тек рођену кћер Милеву, а Анђа, жена Перишина, била је у другом стању.

У Врточ Пољу, гдје су били велики сјенокоси, а те године сијено добро родило, зимовало је доста пошћењских чобана. Дуге зимске ноћи, сваку вече се сијелило, најчешће код Илије Пејова који је био и породицу преселио. Млади људи су се забављали разним играма, крио се прстен и слушале гусле. Једне ноћи, на сами Мали Божић, дошло је до жестоке препирке између Божа и Јована Перишића. Свађа је настала око прогона стоке на водопој. Зими се крупна стока, говеда и коњи, морала појити свакодневно, негдје испред вечери чобани би тјерали на Отоке, пртином кроз сније, око километар и више даљине. Тако су и Божо и Периша сваки дан устаљеном пртином тјерали крупну стоку на водопој. У непосредној близини тог пута Јован је имао котар и торину гдје је полагао сијено овцама. Торина се постепено помицала, како би овце јеле са чистине. То је радио и Јован док није дошао до пртине Ћоровића. Јован је захтијевао од Божа да не јаве говеда туда, да му не плаше овце. Божо је од њега тражио да торину премиче на другу страну, јер он ће јавити говеда истим путем, макар тамо овај и

положио сијено овцама, ако треба право кроз буљук оваца. Он ће и сјутра јавити говеда на водопој истом пртином, ако не „носио цупу Буличину“, рекао је. „Ако ти не забранио, носио цупу Маричину“, одговорио је Јован. Божо је био изузетно снажан и одважан младић. Јединац, јако размажен, имао је већ неке сукобе у селу. Могуће је да су ти млади људи били мало и попили, празник је био.

Док су се разилазили са сједника један од комшија ће са стране злурато подсјетити: „Шта се оно вас двојица зарекосте?“

Кад су Ћоровићи отишли кући, Јован се повукао и хтио је да одустане од своје пријетње, није му било до свађе са надобудним Божом. Међутим, Јованов брат и најближи рођаци инсистирали су да он обавезно изађе на торину, како се и зарекао. У противном, Божо ће наставити и њих да терорише. Пошто је Јованово оружје било на Пошћењу, један од рођака му је дао пиштољ, а други два фишека.

Сјутрадан су се Божо и Периша задржали мало дуже око полагања сијена својим овцама па су говеда и коње потјерали на појило доста касније, испред саме ноћи. Кажу да је Јован цио дан био у Буковици, сједио у Карацића млину, чекајући да Ћоровићи напоје стоку и избјегне са њима сусрет. Предвече, кад је прилазио Врточ Пољу, примијетио је да нема свјеже пртине, значи Ћоровићи још нијесу били на Отокама. Није му било мило, али га је то мало и охрабрило, Божо се препао, помислио је. Кад је стигао на торину, Ћоровића стока је управо јавила на воду и он је стао у пртину испред ње. Божо и Периша су ишли пртином иза свога стада, нијесу се бојали Јована, претпостављали су и да нема оружја. Обојица су уза се имали пиштоље, како је то тада био и обичај. Претрчали су говеда поред пртине и уз повику пошли да Јована скрајну с пута. Дошло је до препирке, Јован је испод кабанице тргао пиштољ и пуцао Божу право у слепоочницу. Други метак је опалио у Перишу и погодио га у стомак. Чувши пуцње, најамници су дотрчали, видјели шта се десило и позвали у помоћ Ћоровиће – Пурена и Николу који су били у другом дијелу катуна, Кићевом долу. Прво су унијели рањеног Перишу, па онда мртвог Божу. Периша ће послједе неколика сата, од посљедица унутраш-

њег крварења, издахнути. Кад је Периша преминуо, Пурен је заједно са Ананијем Одовићем, пошао преко Ивице у Пошћење. Стигли су у зору и саопштили тужну вијест. Селом се проломио лелек. Командир пошћенске чете Сава Башовић одмах је обезбиједио стражу око куће Перишића, а затим су са свештеником Јованом Головићем и групом комшија – војних обвезника пошли у Врточ Поље да донесу погинуле.

На кући Милинка и Машана постављена су два црна барјака, као знак угашених домова. Кажу да је Милинко, кад је примијетио, са свога дијела куће скинуо барјак. Испред ноћи су настрадали младићи донешени у Пошћење уз громогласни лелек цијелог села.

Сједећи крај пострадалих, у неко доба ноћи, Милинко је устао и помолио се Богу. Сви присутни су помислили да је сишао с ума. Међутим, нека од жена му је кришом саопштила вијест да је снаха Анђа родила мушко дијете.

Насљедник ће на крштењу добити очево име Периша. Име ће знати само поп Јован, мајка Анђа, ђед Милинко и кум. За све остале, мали Периша ће бити Мујо, име које је требало да га штити од урока.

Сјутри дан погинули су сахрањени испред пошћенске цркве, уз присуство огромног народа.

Јован је одмах по убиству отишао у Доњу Буковицу (најближе село које је било стална насеобина), предао се сеоском командиру, а овај га је стражарно одвео племенском капетану Грубану Церовићу. Капетан Грубан ће га из Шавника спровести на Цетиње.

За почињена убиства Јован је од стране Књажевског Великог Суда, под пресједавањем војводе Ђура Церовића, осуђен „да одстоји вјечиту тамницу у гвожђима... у Цетињу дне 25. јунија 1902.“

Сви подстрекачи убистава ће доживјети трагичне судбинеу годинама које су слиједиле.

Јован је пуштен из затвора 1914. године, када је Црна Гора ушла у рат на страни Србије противу Аустроугарске. Распоређен је као војник у неку другу јединицу, не у дробњачки батаљон. Послије капитулације Црне Горе, заробљен и као и већина црногорских војник, одведен у заро-

бљеништво у Нађмеђер. Послије рата се вратио кући водећи вријеме у Врточ Пољу, катуну или код неких рођака преко Таре, избјегавајући Пошћење и сретање са породицама убијених.

Између Перишића и Ђоровића годинама није било никаква контакта. Иако су били прве комшије, живјели су једни поред других, нико није зборио између једне и друге породице. Временом су контакте са Перишићима успоставили потомци Бјелакови и Павлови. Они који су покојном Божу и Периши били најближи и даље нијесу имали никаква контакта. „Ми смо расли једни поред других, чували стоку на истој испашаи, ишли у школу у исти разред, али се нијесмо познавали“ причао ми је отац Милош. Да ли је било размишљања о освети? Вјероватно јесте. Међутим, у кући од мушких глава је био само Вујадин, јединац, коме је прирастао син Радош такође јединац. Мали Мујо је био још у пеленама. Машан, а поготово Милинко били су велики ауторитети у породици и они су сваку помисао на освету стишавали, знајући какве би то имало трагичне посљедице за ионако малену породицу.

Међутим од судбине се не може побјећи. Једно јутро у рано прољеће 1928. године Радош је планирао да иде у катун. Ливаде нијесу још биле забрањене тако да је стока јављена по ливадама у пољу. Радош је устао рано и пошао да ухвати коња који је пасео са осталим коњима у пољу. Јован је рано изјавио овце са јагњадима на испашу на ливади у Барама. Радош који је био млад и хитар покушао је да ухвати свога вранца, али овај се разиграо и посред Јовановог стада. Овоме је то било криво и прокоментарисао је: „Опет сте ви почели на мене да насрћете“.

Радоша је то погодило, окренуо се и пошао скоро трчећи кући. На питање супруге Станке, која је такође рано устала и ложила ватру у колиби, зашто се вратио, одговорио је да је дошао да узме мало зоби јер му се коњ не да ухватити. Узео је поред зоби и пиштољ и пошао натраг. Кад се приближио Јовану, овај је осјетио његову намјеру и почео да бјежи. Радош га је сустигао и из непосредне близине пуцао. Метак је био смртоносан, право у срце. Онда је пошао пут куће, али се повратио јер се сјетио Божове ране на

слѣпоочници, и опалио још један метак у главу мртвог Јована.

Одатле је пошао најближој кући Ђоровића, код Пурена, чија је жена Вида била сестра Јованова и саопштио им шта је урадио, попио кафу и онда право у шуму.

Послије убиства неколико дана се Радош није хтио предати властима. Чврсто је донио одлуку: „Кад сам већ угазио у крв морам убити још неког да би освета била потпуна“. Радош је био човјек од угледа, али врло пријеке нарави. Његови пријатељи, знајући добро цио случај односа између Перишића и Ђоровића, посебно познајући Радоша, муњевито су ступили у акцију помирења закрвљених породица. У ту акцију су се укључили највише: ауторитети у племену и Бановини. Војислав Пекић, предсједник среза шавничког био је Радошев друг из комитског покрета. Миливоје Караџић је брат од стрица Марице, жене Јованове, а Димитрије Јауковић Мујов таст. Поред тога Јауковићи Миливоје, Радивоје и Урош, су Радошеви најбољи пријатељи, Крстајићи Милун и Јеврем Радошева тазбина. Милован Цаковић, бан Зетске бановине је био добро упућен у тај цио случај (Булица, жена покојног Божа, била је његова сестра од стрица), и са положаја који је заузимао чинио је све што је требало. Радошеви пријатељи, првенствено Јауковићи, као и његов саборац из комита Војислав Пекић, успјели су да Радоша наговоре да се преда и да му се регуларно суди. тим прије што су сви тумачили мотив убиства, не као крвну освету, већ да је изазван.

Најтежи су случај били два старца Милинко и Машан, очеви покојних Перише и Божа. које је требало убиједити на пристанак. Преовладао је разум и они су у име будућих генерација пристали.

Умира је заказана у Врточ Пољу. Од куће Јованове кренула је породица Перишић, а испред куће Радошеве сви Ђоровићи. Умири су морали присуствовати сви чланови обадвије породице, без разлике гдје су живјели; од дјецe у колијевкама до старих и изнемоглих. Присутне су биле и одиве са својим потомством. Били су ту и сви кумови, пријатељи и једне и друге породице. На средини пута су били представници власти, начелник среза, предсједници општи-

на дробњачке и буковичке, изасланик зетске бановине, свештеници. Према запису Светозара Томића било је око 400 људи.

Испред породице Перишић ишао је Танасије, брат Јованов, као глава породице. За њим је ишла Јованова жена Марица са синовима Урошем и Радоњом.

Испред породице Ћоровић ишли су два старца Милинко и Машан, између њих је био Радош са пушком о врату са цијеви окренутој земљи.

Кад су се приближили на неколике десетине корака, и једна и друга поворка је стала. Танасије је скинуо капу, изашао неколика корака испред и гласно упитао:

- Примате ли Бога и Светог Јована?
- Примамо, одговорише Ћоровићи углас.

Свештеници су предвођени протом Алексом Жугићем одржали молебан, а онда је Танасије пришао Радошу, скинуо му пушку и пољубио се са њим. Марица је са синовима клекла на земљу и од врчаница на опанцима па до руку и образа љубили два старца тражећи опрост крви. Иако је било доста дјеце у колијевкама једино које је било некрштено била је тек рођена кћер Бошка Ћоровића. Њу је ту на лицу мјеста крстио старији син Јованов, Урош. Дјевојчица је на крштењу добила име Анка. Било је то прво крвно кумство између те двије породице.

Пошто су се сви Перишићи и Ћоровићи поздравили између себе, млађа генерација први пут, званичници су одржали пригодне говоре, а онда се сјело заједнички за трпезу помирења и љубави која је у међувремеу постављена. Овом чину су присуствовали најутицајнији и најугледнији представници племена, поготово они који су на било који начин били родбински повезани са једном од двије породице. Тако је послје 25 година крвне завађе извршена умира између ове двије породице.

Једино ко није прихватио умиру била је Станица Голвић, Божова једина сестра. Она, иако је доживјела дубоку старост и живјела на Пошћењу, до краја живота није проговорила ни са ким из породице Перишића.

Радош је убрзо осуђен, иако га је бранио познати адвокат Јефто Павић. Пресуда је била 16 година строгог за-

твора. Због другог метка, суд је прихватио захтјев тужиоца да је мотив убиства крвна освета. Казну је издржавао у злогласној Јусовачи у Подгорици.

Када је на Петров дан 1932. године краљ Александар излазио на Жабљак, сачекало га је цијело племе. Од Шавника је ишао на коњу јер колског пута није било. Поред његове пратње пратило га је среско и општинско руководство. Одатле је продужио преко планине Ивице и језерске висоравни (краља је, још са Крнова кад је ступио на тло Дробњака, пратила народна коњица, преко стотину коњаника, свечано обучених).

Урош Перишић, старији син Јованов, је чврсто ријешо да дође до краља и да тражи милост и помиловање за кума Радоша. Он је све то написао и планирао да преда своју молбу по неком од народних првака, уколико му се не буде указала прилика да приступи краљу. На путу од Шавника за Жабљак на планини Ивици на једном пропланку у Буковичкој гори припремљена је била закуска за краља. Урош је покушао да приступи, али му обезбеђење није дозволило. Следеће кратко задржавање краља је било у Буковици гдје га је поздравио председник општине. Ни ту Урошу нијесу дали да приђе. Онда је Урош на Превијама, главном узвишењу на племенском путу за Жабљак, клекао и чекао да свита наиђе. Краљ је на неколике стотине метара примијетио човјека да клечи на путу и рекао пратиоцима да га пuste да чује шта тражи.

– Милост, Ваше Величанство, обратио се Урош краљу Александру, онако клечећи, са капом у рукама.

Краљ је притегао вранцу узде, застао и позвао усплахирена човјека да му приступи. Урош је устао, пољубио га у чизму и руку и наставио:

– Ваше Величанство, да ми пуштите са робије кума, што ми је оца убио, и пружи му папир-молбу у којој је описао цио случај.

Саслушао је краљ пажљиво молиоца, али му не би најјасније.

Миливоје Карацић, председник дробњачке општине, који је уз краља ишао као домаћин, објасни укратко тај случај. Краљ је био кратак:

„Биће решено!“

Трећи дан је Радош дошао кући у Врточ Поље. Акт о помиловању је објављен у службеном гласнику тек у септембру о чему је обавијештен и молилац Урош писмено из краљевог кабинета...

Касније су, све до рата, сву дјецу која су се рађала у домовима Јованових синова крштавали Мујо и Радош, а Радошевој и Мујовој дјечи кумови су били синови Јованови.

Данас потомци Перише, Јована и Радоша живе далеко од мјеста трагичног догађања, али се сретају, највише љети, друже и живе у комшијској слози и пријатељству.



У СПОМЕН

У СПОМЕН

Борис Боћо ВУЈОВИЋ:
Пишем вам да знајте
Мучало

Веселин МАТОВИЋ:
Касетне бомбе Боћа Вујовића
Боћа Вујовић – исправљач кривих Дрина

*Нашем њријатељу и сараднику,
знаменићом српском умјетнику, сликару и сатиричару*

**БОРИСУ БОЋУ ВУЈОВИЋУ,
ВЈЕЧНАЈА ПАМЈАТ!**

Борис БОЋО ВУЈОВИЋ

ПИШЕМ ВАМ ДА ЗНАТЕ

Пишем вам, не што ми се пише већ хоћу да вам кажем да нас има, да нисмо сви оно како то ви говорите.

Пишем вам да вам се јавим, да вам пренесем оно што вам многи шапћу... Да вам речем оно што вам мислим, а то што вам мислим боље да вам и не кажем... То што вам ја мислим, то вам мисле и сви други, то и ви мислите... Зна-те ви то добро само што то вама ништа не значи, имате ви прешнијих и важнијих работа. Да нисте то што јесте не би ово чинили, ово овако не би било. Испаде, да је ово све ваше, да овдје другога свијета мимо вас нема... Ово једино ви можете... А туђе отето..? Не смета то вама ништа, може вам се, нека вам је на образ... Нека вам је са срећом, алал било!

Пишем вам, тек толико да се чујемо, да се зна ко сте... Што сте и какви сте и што чините... Да не буде како то обично бива, е то није било, те нисмо знали.

Пишем вам да знате... Да знамо... Да знају да се зна... Да вам дјеца знају, да знају покољења, да не буде што и вазда, да се не лажемо, треба једном да начисто будемо!

Пишем вам, да вам поручим... Да вам кажем оно што сте заслужили! Да вам! Да вам!!!... Да вам не кажем што. То сте ви помислили, а то вам и ја мислим и још више преко тога... Зато што сте такви, зато вам и пишем, јер да нисте то што јесте не бих вам ни пис'о.

МУЧАЛО

Мучало се јадан
 мучало вазда
 мучало под окупацијом
 мучало у слободи
 мучало ћутало шутало
 мучало се вјековима
 мучало по кућама
 мучало пред ћецом
 мучало свуђе
 највише се мучало
 помало шапћало
 а кад би се причало
 обавезно замучкивало
 мучи језик прегризо
 језик за зубе
 мучи да те зло не снађе
 ово међу нама
 мучи јадо
 за ово немој да ко чује
 мучи чућете
 имаш ли ти ћеце
 мучи ради свој пос'о
 ништа промјенит нећеш
 мучи немој да те ко чује
 немаш од тога ништа
 мучи болан
 ништа ти то не треба
 мучи да те не чују
 чуће те комшилук
 чуће те јади
 што ће рећ ако те чују
 мучи о јаду ћеш
 забавит фамилију
 мучи, види какво је стање
 није вријеме од тога
 мучи да ти ко не замјери
 мучи да ти буде боље

мучи да ко не настрада
мучи јадан не био!!!
 гледај себе гледај од чега живиш
 гледај да те не чују...
мучало се... мучало
 са кољена на кољено
мучало се... мучало
 због њихових а и наших
 од њихових смо морали
 а од наших
 слушали па *мучали*
 то што се морало бјеше зло
 што се слушало па *мучило*
 бјеше да се какво веће зло не догоди...
 учили нас да *мучимо*,
 а поносили се и наводили
 за добар примјер оне
 што нису *мучали*, оне
 што отворено говоре, оне
 што немају длаке на језику...
 истрајасмо *мучећи*
 како су нас стари
 мудро сјетовали
 вазда им фала,
 али опстадосмо
 и сачувасмо се са
 вјером светосавском
 и душом, као људи
 као народ
 у захвалност онима
 који нису *мучали*.

(Из књиге *Умирем, збојом, видимо се*, 2008)

КАСЕТНЕ БОМБЕ БОЋА ВУЈОВИЋА

Иако бавити се сатиром и карикатуром, тим – по аутора – најризичнијим умјетничким изразима, а немати на располагању утицајно средство информисања, данас, у времену „мувљег памћења“, када је све дозвољено, а ништа није обавезујуће, личи помало не само на сизифовски него и на суицидан посао, херцегновски сликар и пјесник Борис Боћо Вујовић, то ради годинама. А то значи – ради што мора, што га на то тјера најдубљи унутрашњи разлог. Као човјек, рафинираног сензибилитета и умјетник вишестраног талента (сликар, карикатуриста, сатиричар, пјесник...), слиједећи свој морални императив, он напросто мора да реагује на организовани терор ружног: на лаж и превару, на подлост, кукавичлук, полтронство, снобизам, на насиље које се деценијама систематски спроводи над његовим народом, на изокренути систем вриједности и цинизам владајуће идеологије по коме је „Мноштво убијених, хапшених и прогнаних свештеника, монаха, вјероучитеља, срушених и запуштених храмова, оскрнављених светиња, укидање богословије, опљачкане и уништене црквене имовине, донијело Црној Гори грађански мир, а обнова само једног храма (на Румији) умало није донијело грађански рат“, или по коме су „они клали, а ми само ликвидирали“. Он мора, у име Смисла, у име Одговорности (то је, уосталом и задатак интелектуалца и умјетника у сваком времену), да проговори о томе, макар то било само између четири зида, или у ископаној рупи у врбаку, или у књизи, у сопственом издању, каква је она од прије четири-пет година *Деверање и гурање* или она, са вапијућим насловом *Умирем, збојом, видимо се*, или ова, најновија *Молио бих да ово остиане међу нама*. Мора, макар га нико не чуо и не видио, макар се нико с њим не сложио, мора „или ће глав(њ)ом планути“! А то што му је, „захваљујући Влади Црне Горе“, ускраћен приступ високотиражним и

утицајним медијима, за њега је, у стваралачком погледу, и повољна околност која му омогућује слободу, – поштеђен је искушења да повлађује укусу публике, да се прилагођава редакцијским концепцијама и троши дневнополитичким ефемерностима. И цензуре, наравно. Обезбиједивши тако (опет „захваљујући Влади Црне Горе“, која га је одавно лишила запослења, али и многих материјалних добара), оно што му је најважније, што је сваком истинском умјетнику најважније – слободу и независност, Вујовић је узлетио на висину, до које само слобода жртвом зарађена може да узнесе, па одатле, одговоран само свом богомданом таленту, по рођењу реметник и непокорник, и „у Бога дреновак“, усправан, без грудобрана, јувеналовски засипа, као живом ватром, гдје метафором, гдје иронијом, сарказмом, парадоксом, оксимороном; гдје афоризмом, гдје епиграмом, пјесмом или архивским документом; гдје цртежом, гдје ријечју (ако не чујеш и не разумијеш, ево да ти нацртам), легла „гада пузећега“, који куља са свих страна, из свих институција, па чак и из аула Универзитета црногорског. И ми видимо како се чињенице, које годинама са свих страна вриште против неправде, против сила ништавности, против нечовјештва наше свакодневице, пером умјетника претварају у гранате, у касетне бомбе, додуше понекад у грубом оклопу и ручне израде (аутор се не либи ни псовке ни ласцивне ријечи, нити исто таквог цртежа), али увијек са прецизним пуњењем, некад са тренутним а некад са одложеним дејством, од којих се ни под каквом плочом, ни у какву шпиљу, носиоци изопачености и моралне, посебно идеолошко-политичке мимикрије и прљавштине, не могу сакрити, нигдје тај накот не може умиљети а да му неки шрапнел, неки „откачени“ Вујовићев стих или нека његова „откачена“ линија, претворена у ужарену стријелу, макар реп не опрље. Тешко ономе ко се нађе испред Вујовићеве „ватрене линије“.

Ипак, карикатура је његово доминантно и у односу на вербалне форме (афоризам, епиграм, пјесма – понекад недорађене, са понеком сувише директном или “неумивеном” ријечју или прејаком афектацијом) – прецизније, увјерљивије, вишезначније и, уопште, убојитије средство. Вујовић је мајстор карикатуре, код које долазе до пуног

изражаја не само његова способност да уочи ефектан мотив и изабере изненађујући угао посматрања него и његов одавно провјерени сликарски и цртачки таленат.

Како све то изгледа можемо се увјерити из неколико слједећих примјера (карикатаура): човјек завирује у мишју рупу изнад које пише ЦАНУ и пита се „Има ли иђе икога у ови дом?“, или – опет из мишје рупе, изнад које пише Универзитет Црне Горе, куља мноштво аморфних гмизаваца, или – жена која за љубавни чин захваљује Влади Црне Горе, или Вук и Његош који лете кроз прозор школске учионице. А ево и неколико афоризама: „Дотакли смо дно живота, запјеваше сви Срби у једној држави. А та држава је, погађате, Црна Гора“, па онда – „Када сте скрнавили, плачкали и разарали цркву, да ли је она и тада била аутокефална?“ и још: „За разлику од њених грађана, Ц. Гора је независна и слободна“, „Српске скупове не преносе црногорски медији; преносе их шпијуни“, „Србомрсци су огорчени због 15 полупаних излога, а равнодушни због 15 посто отете отаџбине“. И тако даље, и тако редом – на стотинама страница.

Ово, као што видимо, није „невино церекање веселог досјетљивца“, из прикрајка, са комичке дистанце, иза естетских жалузина, зарад забаве и доброг тракта. Ово су фајтерски ударци, без рукавица, с циљем да се погођени намах обори на кољена. Вујовић се не подсмјава, он се заправо шегачи с оним што провоцира његову реакцију, смије му се у лице, зачикава га, не тражећи за себе заштиту нити одступницу, и тај смијех изазива горчину, а не веселост. Штавише, понекад се чини да се то он, згађен над цинизмом времена у коме живи, смије да не би јаукао.

Разумије се, Вујовићеве карикатуре, иако су, по природи ствари, одзив на свакодневне догађаје, никада нијесу само за један дан. А овако сабрране у књиге, оне су истовремено и свједочанство и оптужба, јасна и са прецизним адресама, и која не предвиђа никакве аболиције, никакве компромисе, никакве олакшавајуће околности. Оптужница, исписана руком умјетника који је свој таленат ставио у службу одбране темељних вриједности и човјековог достојанства, а тиме и достојанства свога народа, предата и заведена у писарницу историје. Оптужница против једног вре-

мена које је јефтин цинизам прогласило мудрошћу, лаж општенародним добром, насиље узело за правило понашања, а полтронство за културни образац.

Довољан разлог да Вујовићеве књиге потражимо, и сачувамо за унуке.

Уосталом, да није стваралаца попут Боћа Вујовића, „пауци би одавно небо премрежили”.

(Предговор за књигу Боћа Вујовића *Нека ово сѝане међу нама*, 2010)

БОЋО ВУЈОВИЋ – ИСПРАВЉАЧ КРИВИХ ДРИНА

Пред нама је, ево већ четврта збирка карикатура и афоризама Боћа Вујовића, којима он годинама, неуморно, води битку са изопаченошћу нашег времена. Можда безизгледну донкихотовску битку, али која је достојна да буде смисао и оправдање човјековог живљења. Слиједећи Андрићеву поруку да су „све Дрине овог свијета криве“ и да се „никада оне неће моћи свеколике ни потпуно исправити“, али и да „никад не смијемо престати да их исправљамо“, Боћо Вујовић је сав свој давно освједочени таленат цртача и сликара, посветио томе племенитом прегнућу.

И у овој, као и у претходним књигама, Вујовић се, луцидно осмишљеним, ликовно дограђеним и убједљивим, експресивним и актуелним цртежом, који често прати духовит афоризам – или саркастичан коментар, окомљава прије свега на културоцидни пројекат затирања српског језичког, културног и националног идентитета у Црној Гори.

При томе нам, као проницљив политички аналитичар и нимало наиван тумач историје, на виртуозан начин показује да карикатура може бити, не само нацртана анегдота или афоризам него и више од тога – и политички есеј, и историјска расправа, и психолошко-социолошка студија, али и да је Бог, дијелећи дарове умјетницима, посебну пажњу посветио карикатуристима. Дао им је, прије свега, способност да са једним или неколико потеза пером каже више

него други десетинама исписних страница или платнима највећих размјера. Дао им је и да њихов рад, како би Андрић рекао, највише личи на игру, а да истовремено буде веома озбиљна ствар – да буде и пркос сили и отпор неправди, ма какве биле и ма од кога долазиле. Тиме њихово дјело постаје ослобађајуће и љековито више него било ког другог умјетника, што је, сложићемо се, и најплеменитија, ако не и крајња сврха умјетности уопште. Учинио их је и самосвојнијим од свих осталих умјетника. И приповједачи и пјесници и сликари и вајари често личе једни другима и наслањају се једни на друге, али су само карикатуристи увијек оригинални, своји и непоновљиви. Они немају шта да преузму једни од других: ни језик, ни стил, ни колорит, ни сиже, ни фигурацију, ни оно што се зове спољашња, ни оно што се зове унутрашња структура умјетничког дјела. Али их је, опет за разлику од других, обавезујући их на потпуну доступност свима, на језик који цијели свијет разумије, заштитио од искушења било какве манипулације и обмањивања, па зато међу карикатуристима, дакле, нема ни плагијатора ни епигона.

Све се ово, наравно односи на оне умјетнике, који попут Боћа Вујовића, карикатуру виде и његују као израз отпора слободног духа ономе што унижава човјека, што му одузима слободу и угрожава људскост, и који се држе начела да карикатура која није разоткрила лаж, препознала глупост, осујетила злу намјеру, разобличила подлост, приземљила властољубље, успркосила сили, и не заслужује да се назове умјетничким остварењем.

Карикатура, какву његује Боћо Вујовић, за разлику од свих других умјетности које функционишу, макар привидно, као аутономан, паралелан свијет, независан од стварности, уроњена је у стварност, у збиљу, у свакодневницу; она је право лице стварности, демаскирана, ољуштена стварност, језгро стварности.

Карикатури је по лапидарности, непосредности и лакоћи уобличења, као што је познато, најближи афоризам, зато су карикатуристи неријетко и успјешни афористичари и обратно.

Један од најљепших примјера симбиозе та два талента налазимо управо у књигама Боћа Вујовића.

(Предговор за књигу Боћа Вујовића *Ово, ово нема ниђе, ово има само ође*, 2012)

Своје збирке карикатура и афоризама Борис Боћо Вујовић могао је објавити код најугледнијих издавачких кућа, али он се, определијелио за наше ретничко Слово. И то је био вид његове побуне против општег поремећаја вриједности, против лажи и неправде, против колективне и појединачне мимикрије, која је постала правило понашања у нашем времену. Истовремено – то је била и несебична поддршка нашем часопису, чија „суза нема родитеља“, али и знак праве, братске љубави и поштовања према његовом пријатељу и нашем честитом колеги почившем Вуку Велашу, на чему смо му посебно захвални.

Милојко Пушица





ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе.

која је пружила одличан утицај на српскога језика

У Новом Саду

8 априла 2013. г.

Генерални секретар

Председник

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српскога**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.



ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140



9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају